

**TÜRKİYE’DE KAYIT DIŞI EKONOMİNİN ÖNLENMESİNDE
VERGİ DENETİMİNİN ROLÜ VE AFYONKARAHİSAR İLİNDE FAALİYET
GÖSTEREN MÜKELLEFLERE YÖNELİK BİR UYGULAMA**

Hande GEZ
Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Doç. Dr. Mustafa Ali SARILI
Ekim, 2011
Afyonkarahisar

T.C
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE’DE KAYIT DIŞI EKONOMİNİN ÖNLENMESİNDE
VERGİ DENETİMİNİN ROLÜ VE AFYONKARAHİSAR
İLİNDE FAALİYET GÖSTEREN MÜKELLEFLERE
YÖNELİK BİR UYGULAMA

Hazırlayan
Hande GEZ

Danışman
Doç. Dr. Mustafa Ali SARILI

AFYONKARAHİSAR 2011

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Önlenmesinde Vergi Denetiminin Rolü Ve Afyonkarahisar İlinde Faaliyet Gösteren Mükelleflere Yönelik Bir Uygulama” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

17.10.2011
Hande GEZ

TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ ONAYI

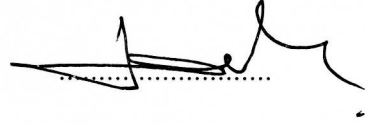
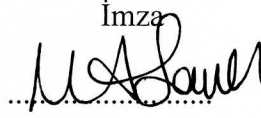
JÜRİ ÜYELERİ

Tez Danışmanı : Doç.Dr. Mustafa Ali SARILI

Jüri Üyeleri : Doç.Dr.Erdal DEMİRHAN

: Yrd.Doç.Dr. Gülsüm GÜRLER HAZMAN

İmza

Maliye Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans öğrencisi Hande GEZ'in "**Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Önlenmesinde Vergi Denetiminin Rolü ve Afyonkarahisar İlinde Faaliyet Gösteren Mükelleflere Yönelik Bir Uygulama**" başlıklı tezini değerlendirmek üzere 16.09.2011 tarihinde, saat 11:00'de Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca yukarıda isim ve imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Prof.Dr.Mehmet KARAKAŞ
MÜDÜR

ÖZET

TÜRKİYE'DE KAYIT DIŞI EKONOMİNİN ÖNLENMESİNDE VERGİ DENETİMİNİN ROLÜ VE AFYONKARAHİSAR İLİNDE FAALİYET GÖSTEREN MÜKELLEFLERE YÖNELİK BİR UYGULAMA

Hande GEZ

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MALİYE ANA BİLİM DALI

EYLÜL 2011

Danışman: Doç. Dr. Mustafa Ali SARILI

Günümüzde çağdaş vergi sistemleri beyan esasına dayanmaktadır. Beyan esası; vergilendirmede adaleti sağlamada etkin bir yöntemdir. Mükelleflerin beyanlarına dayanan bu vergilendirme sisteminde verilen beyanların doğru olup olmadığı vergi denetimiyle kontrol edilebilir. Vergi denetiminin etkin olabilmesi için, vergi idaresinin ve denetim mekanizmasının aktif olması, teknolojiye ayak uydurabilmesi ve çağdaş bir yapıya ulaşması gerekmektedir. Mükellefler çeşitli nedenlerle vergilerini ödemekten kaçınmaktadır. Mükelleflerin vergilerini eksiksiz ve zamanında ödeyebilmesi için öncelikle devlete olan güvenin sağlanabilmesi gerekmektedir. Aksi halde mükellefler vergilerinin bir kısmını veya tamamını ödemeyecek ve kayıt dışı ekonominin oluşmasına neden olacaktır. Kayıt dışı ekonomiyle mücadele edebilmek için vergi denetiminde etkinliğin sağlanması ve mükelleflerde de vergi ahlakı ve vergi bilincinin yerleştirilmesi gerekir.

Bu çalışmada, kayıt dışı ekonomi genel çerçevesi ile ele alınarak, vergi idarelerinin aksayan yönleri ve bu aksaklıkların giderilmesi için gereken önlemlerin neler olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca sadece devletin değil, mükelleflerin de bu konu ile ilgili üzerine düşen görevlerin neler olduğu bu çalışmada Afyonkarahisar ilinde yapılan anket çalışması ile incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Vergi, Vergi Denetimi, Kayıt Dışı Ekonomi

ABSTRACT

THE ROLE OF TAX CONTROL IN PREVENTING UNDERREGISTERED ECONOMY AND AN APPLICATION REGARDING TAX-PAYERS WORKING IN AFYONKARAHISAR

Hande GEZ

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF PUBLIC FINANCE**

SEPTEMBER 2011

Advisor: Assoc. Dr. Mustafa Ali SARILI

The contemporary tax systems are based on the principle of statement at the present day. The principle of statement is an effective method to provide the justice of taxation. In the taxation system based on the statement of the tax payers, the statements should be checked by tax audit. In order to have an effective tax audit, the tax administration and control mechanism should be active, comply with the technology and reach a contemporary structure. The tax payers avoid paying taxes for a variety of reasons. The reliability on the government, first of all to paying the tax on time and completely the reliability on the government should be provided. In the contrary case, the tax payers will not pay the tax whole and will occur the underregistered economy. In order to struggle against the underregistered economy, the efficiency of tax audit should be maximized and make the tax payers have tax ethics and consciousness.

In this study, the shortcomings of tax administrations and the necessary precautions to remove these shortcomings are presented with a high level review. Besides, the duties of the government and the tax payers are analysed on Afyonkarahisar Survey Sample.

Keywords: Tax, Tax Audit, Unregistered Economy

ÖNSÖZ

Kayıt dışı ekonomi ve vergi denetimi konuları ile ilgili hazırlanan bu çalışma, yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıŐ olup bu çalışmanın bilimsel çalıŐmalara ışık tutmasını temenni ederim. Gerek ders aşamasında gerekse bu çalışmanın her basamağında desteğini esirgemeyen ve titiz bir çalışma sonucu bu tezin hazırlanmasında önemli katkıları olan saygıdeğeri tez danışmanı hocam Doç. Dr. Mustafa Ali SARILI'ya, yapıcı eleŐtirileri ve hoŐgörüleri için saygıdeğeri Yrd. Doç. Dr. Gülsüm Güler HAZMAN ve Doç. Dr. Erdal DEMİRHAN'a ve her türlü kaynak temininde bana yardımcı olan tüm değeri hocalarıma teŐekkür ve saygılarımı sunmayı bir borç bilirim. Ayrıca tez yazım aşamasında benden maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen biricik annem, ailem ve arkadaşlarıma da teŐekkürlerimi sunarım.

Hande GEZ

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	i
TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLolar LİSTESİ.....	xiii
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xvi
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xviii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAYIT DIŞI EKONOMİ İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

1.KAYIT DIŞI EKONOMİNİN TANIMI.....	4
2. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN ORTAYA ÇIKIŞ NEDENLERİ.....	8
2.1. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN SOSYAL VE YAPISAL NEDENLERİ.....	8
2.2. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN SİYASİ NEDENLERİ.....	9
2.3. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN TÜRK VERGİ SİSTEMİNDEN KAYNAKLANAN NEDENLERİ.....	9
2.4. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN MALİ VE EKONOMİK NEDENLERİ.....	10
2.5. VERGİ DENETİMİNİN YETERSİZLİĞİ.....	11
2.6. VERGİ AFLARININ SIK OLARAK ÇIKARILMASI.....	12

2.7. VERGİ CEZALARININ CAYDIRICILIĞININ DÜŞÜK OLMASI.....	13
2.8. VERGİ ORANLARININ YÜKSEK OLMASI.....	14
2.9. İSTİSNA VE MUAFİYETLERİN YAYGINLIĞI.....	14
2.10. DİĞER NEDENLER.....	15
3. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN ETKİLERİ	15
3.1. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN OLUMLU ETKİLERİ.....	15
3.1.1. Kayıt Dışı Ekonominin Ekonomik Büyümeye Etkisi.....	15
3.1.2. Kayıt Dışı Ekonominin İstihdama Etkisi.....	15
3.1.3. Kayıt Dışı Ekonominin Rekabet Gücüne Etkisi.....	16
3.1.4. Kayıt Dışı Ekonominin Resmi Ekonomiye Etkisi.....	16
3.2. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN OLUMSUZ ETKİLERİ.....	17
3.2.1. Kayıt Dışı Ekonominin Vergi Gelirlerine Etkisi.....	17
3.2.2. Kayıt Dışı Ekonominin Vergi Yüküne Etkisi.....	17
3.2.3. Kayıt Dışı Ekonominin Haksız Rekabet Olgusuna Etkisi.....	17
3.2.4. Kayıt Dışı Ekonomi Nedeniyle Mükellefin Devlete Olan Güvenine Etkisi....	18
3.2.5. Kayıt Dışı Ekonominin Ülkenin Kredibilitesine Etkisi.....	18
3.2.6. Kayıt Dışı Ekonominin Kaynak Dağılımına Etkisi.....	19
3.2.7. Kayıt Dışı Ekonominin İstatistiklere Etkisi	19
3.2.8. Kayıt Dışı Ekonominin Bütçe Üzerindeki Etkisi.....	19
3.2.9. Kayıt Dışı Ekonominin Dolarizasyon Açısından Etkisi.....	20
4. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN ÖLÇÜLMESİ.....	20
4.1. KAYIT DIŞI EKONOMİYİ ÖLÇMENİN ÖNEMİ.....	20
4.2. KAYIT DIŞI EKONOMİYİ ÖLÇME YÖNTEMLERİ.....	21
5. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN SINIRLARI.....	23
5.1. VERGİDEN KAÇINMA.....	23
5.2. VERGİ KAÇAKÇILIĞI.....	24
6. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN ÖZELLİKLERİ.....	26

6.1. YASALARA AYKIRILIK.....	26
6.2. AHLAKİ NORMLARA AYKIRILIK.....	27
6.3. İSTATİSTİKSEL OLARAK ÖLÇÜLEMEZLİK.....	27
6.4. GELİR YA DA FAYDA ETME.....	27
6.5. EKONOMİK SİSTEME UYGUNLUK.....	28
7. DİĞER ÜLKELERDE KAYIT DIŞI EKONOMİNİN BOYUTLARI.....	28
7.1. GELİŞMİŞ ÜLKELERDE KAYIT DIŞI EKONOMİNİN BOYUTLARI.....	31
7.1.1. ABD’de Kayıt Dışı Ekonomi.....	32
7.1.2. Almanya’da Kayıt Dışı Ekonomi.....	33
7.1.3. İngiltere’de Kayıt Dışı Ekonomi.....	34
7.1.4. Diğer Gelişmiş Ülkelerde Kayıt Dışı Ekonomi.....	34
7.2. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE KAYIT DIŞI EKONOMİNİN BOYUTLARI.....	35
7.3. GEÇİŞ HALİNDEKİ ÜLKELERDE KAYIT DIŞI EKONOMİNİN BOYUTLARI.....	35

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE VERGİ DENETİMİ VE KAYIT DIŞI EKONOMİNİN ÖNLENMESİNDE VERGİ DENETİMİNİN ROLÜ

1. DENETİM HAKKINDA GENEL BİLGİLER.....	36
1.1. DENETİMİN TANIMI.....	36
1.2. DENETİMİN ÇEŞİTLERİ.....	37
1.2.1. Denetimin Amacı Bakımından Çeşitleri.....	37
1.2.2. Denetimin Statüsü Bakımından Çeşitleri.....	37
1.2.2.1. İç Denetim.....	38
1.2.2.2. Dış Denetim.....	39
1.2.2.3. Yüksek Denetim.....	40
2. VERGİ DENETİMİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER.....	41
2.1. MALİ DENETİM VE VERGİ DENETİMİ KAVRAMLARI.....	41
2.1.1. Mali Denetim Kavramı.....	41

2.1.2. Vergi Denetimi Kavramı	42
2.2. VERGİ DENETİMİNİN AMAÇLARI.....	42
2.2.1. Mali Amaç	42
2.2.2. Ekonomik Amaç	42
2.2.3. Sosyal Amaç	44
2.2.4. Hukuki Amaç	45
2.3. VERGİ DENETİMİNİN ÖZELLİKLERİ.....	45
2.3.1. Hukuki Olması	45
2.3.2. Tarafsız Olması	46
2.3.3. Yaptırım Gücünün Olması	46
2.3.4. Dış Denetim Özelliğinin Bulunması	47
2.3.5. Hesap Denetimine Benzemesi	47
2.4. VERGİ DENETİMİNİN FONKSİYONLARI.....	48
2.4.1. Araştırma Fonksiyonu	48
2.4.2. Düzeltme Fonksiyonu	48
2.4.3. Önleme Fonksiyonu	48
2.5. VERGİ DENETİMİNİN TÜRLERİ.....	50
2.5.1. Hukuki Bakımdan Vergi Denetimi Türleri	50
2.5.1.1. Yoklama.....	50
2.5.1.2. Vergi İncelemesi.....	51
2.5.1.3. Arama.....	52
2.5.1.4. Yaygın ve Yoğun İnceleme.....	53
2.5.2. Yapıldığı Yer Bakımından Vergi Denetimi	54
2.5.2.1. İşyerinde Yapılan Denetim.....	54
2.5.2.2. Vergi Dairesinde Yapılan Denetim.....	55
2.6. TÜRKİYE’DE VERGİ DENETİM BİRİMLERİ.....	55
2.6.1. Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı	55

2.6.2. İlin En Büyük Mal Memuru (Defterdar)	57
2.6.3. Vergi Dairesi Müdürleri.....	57
3. DİĞER ÜLKELERDEKİ VERGİ DENETİM SİSTEMLERİ.....	59
3.1. ABD’DE VERGİ DENETİM SİSTEMİ.....	59
3.2. ALMANYA’DA VERGİ DENETİM SİSTEMİ.....	60
3.3. İNGİLTERE’DE VERGİ DENETİM SİSTEMİ.....	60
4. VERGİ DENETİMİNDE ETKİNLİK... ..	60
4.1. TÜRKİYE’DE VERGİ DENETİMİNDE ETKİNLİĞİN SAĞLANAMAMASININ SEBEPLERİ.....	60
4.1.1. Vergi Sisteminin Karmaşık Olması.....	61
4.1.2. Örgütlenmeden Kaynaklanan Sorunlar.....	61
4.1.3. Denetim Elemanlarının Sayısı ve Çalışma Şartları.....	62
4.1.4. Kamusal İç ve Dış Denetimin Birbirinden Ayrılmamış Olması.....	63
4.1.5. Vergi Denetim Elemanlarının Dış Faktörlere Karşı Güvence Sorunu.....	63
4.1.6. Vergi Bilincinin Yerleşmemiş Olması.....	64
4.1.7. Uzlaşma Müessesesinin Varlığı.....	64
4.1.8. Otomasyon Sistemi ile İlgili Sorunlar.....	65
4.1.9. Belge Düzeniyle İlgili Sorunlar.....	66
4.1.10. Beyan Esasıyla İlgili Sorunlar.....	67
4.1.11. Oto - Kontrol Mekanizmalarının Yetersizliği.....	67
4.1.12. Vergi Aflarına Sık Başvurulması.....	68
5. VERGİ DENETİMİNDE ETKİNLİĞİN SAĞLANABİLMESİ İÇİN ÖNERİLER.68	68
5.1. VERGİ SİSTEMİNE YÖNELİK ÖNERİLER.....	69
5.1.1. Vergi Sistemi Sade ve Anlaşılabilir Hale Getirilmeli.....	69
5.1.2. Vergi Oranları Düşürülmeli.....	69
5.1.3. Vergi Sistemi Adil Olmalı.....	70
5.1.4. Vergi Mevzuatında Sık Sık Değişiklik Yapılmamalı.....	70

5.1.5. Vergi Cezaları Caydırıcı Hale Getirilmeli.....	71
5.2. VERGİ İDARESİNE YÖNELİK ÖNERİLER.....	72
5.2.1. Nitelikli Personel İstihdam Edilmeli.....	71
5.2.2. Vergi Denetim Elemanlarının Sayısı Arttırılmalı.....	72
5.2.3. İşgücünde Uzmanlaşmaya Gidilmeli.....	73
5.2.4. Gelir İdaresi Personelinin Atanma, Yükseltme ve Yer Değiş-tirmelerinde Objektif Kriterler Kullanılmalı.....	73
5.2.5. Vergi İdaresi Personel Ücretleri Yeterli Hale Getirilmeli.....	73
5.3. VERGİ DENETİMİNİN İŞLEYİŞİNE YÖNELİK ÖNERİLER.....	74
5.3.1. İç ve Dış Denetim Birbirinden Ayrılmalı.....	74
5.3.2. Vergi Denetim Birimleri Arasında Çok Başlılık ve Koordinasyonsuzluk Giderilmeli.....	74
5.3.3. Vergi Denetiminde Performans Ölçümü ve Değerlendirilmesi Yapılmalı.....	75
5.3.4. Vergi Denetiminde Çağdaş Tekniklerden Yararlanılmalı.....	76
6. TÜRKİYE’DE KAYIT DIŞI EKONOMİNİN ÖNLENMESİNDE VERGİ DENETİMİNİN ROLÜ VE ÖNEMİ.....	76
6.1. TÜRKİYE’DE VERGİ DENETİMİ VE KAYIT DIŞI EKONOMİ İLİŞKİSİ.....	80
6.2. TÜRKİYE’DE KAYIT DIŞI EKONOMİNİN ÖNLENMESİNDE VERGİ DENETİMİ VE CEZA İLİŞKİSİ.....	84
6.3. TÜRKİYE’DE KAYIT DIŞI EKONOMİNİN ÖNLENMESİNDE VERGİ DENETİMİ VE DENETLENEN MÜKELLEF İLİŞKİSİ.....	88
6.4. TÜRKİYE’DE KAYIT DIŞI EKONOMİNİN ÖNLENMESİNDE VERGİ DENETİMİ VE TAHSİLAT ORANI İLİŞKİSİ.....	90

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAYIT DIŞI EKONOMİNİN ÖNLENMESİNDE VERGİ DENETİMİNİN ROLÜ VE AFYONKARAHİSAR İLİNDE FAALİYET GÖSTEREN MÜKELLEFLERE YÖNELİK BİR UYGULAMA

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE KAPSAMI.....	94
1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU.....	94
1.1.1. Kayıt Dışı Ekonomiye İlişkin Araştırmanın Konusu.....	94
1.1.2. Vergi Denetimine İlişkin Araştırmanın Konusu.....	94
1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	94
1.2.1. Kayıt Dışı Ekonomiye İlişkin Araştırmanın Amacı.....	94
1.2.2. Vergi Denetimine İlişkin Araştırmanın Amacı.....	95
1.3. ARAŞTIRMANIN KAPSAM.....	95
1.4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	95
2. ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE BULGULARIN ANALİZİ.....	96
2.1. KATILIMCILAR HAKKINDA BİLGİLER.....	96
2.1.1. Katılımcılar Hakkında Genel Bilgiler.....	96
2.1.2. Katılımcıların Mükellefiyet Bilgileri.....	100
2.1.3. Katılımcıların Vergi Mevzuatını Takip Edebilme Hakkında Bilgileri.....	101
2.1.4. Katılımcıların Vergi Denetimi Geçirme ve Vergi Cezası Alma Hakkındaki Bilgileri.....	102
2.2. KATILIMCILARIN KAYIT DIŞI EKONOMİ VE VERGİ DENETİMİ HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ.....	104
3. ANALİZLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	143
GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	145
KAYNAKÇA.....	153
EK- ANKET FORMU.....	164

TABLULAR LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 1.Kayıt Dışı Ekonomik Faaliyetlerin Sınıflandırılması.....	5
Tablo 2.Kayıt Dışı Ekonomi Tahminleri.....	22
Tablo 3.Vergi Dairesi Müdürlerinin Gerçekleştirdikleri İnceleme Sonuçları (2002-2009).....	57
Tablo 4.Türkiye’de Vergi Denetimi ve Kayıt Dışı Ekonomi İlişkisi (2001-2009).....	83
Tablo 5.Türkiye Genelinde Yaygın ve Yoğun Denetim Sonuçları (2006-2010).....	85
Tablo 6.Türkiye’de Vergi Denetim Oranları (2000-2009).....	89
Tablo 7.Türkiye’de Vergi Denetimi ve Tahsilat/Tahakkuk Oranları (2000-2009).....	92
Tablo 8.Ankete Katılanlar Hakkında Genel Bilgiler.....	97
Tablo 9.Mükelleflerin Meslek ve Eğitim İlişkisi.....	99
Tablo 10.Mükelleflerin Meslekleri ve Yaş Grupları Arasındaki İlişki.....	99
Tablo 11.Mükelleflerin 2010 Yılına Ait Gelir Vergisi Matrahlarının Meslek Grupları Bakımından Dağılımı.....	100
Tablo 12.Ankete Katılanların Mükellefiyet Bilgileri.....	101
Tablo 13.Ankete Katılanların Vergi Mevzuatı Hakkındaki Bilgileri.....	101
Tablo 14.Ankete Katılanların Vergi Denetimi ve Cezalar Hakkındaki Bilgileri.....	102
Tablo 15.Vergi Denetimi Geçiren Meslek Grupları.....	104
Tablo 16.Vergi Mevzuatının Açıklığı ve Anlaşılabilirliği ile Yaş Düzeyleri Arasındaki İlişki.....	106
Tablo 17.Borcunu Ödemeyip Yakalanmayan Mükellefler Hakkındaki Düşünceler ve Ankete Katılanların Yaşları ile İlişkisi.....	108
Tablo 18.Mükelleflerin Vergi Cezalarının Caydırıcılığı Hakkındaki Fikirleri ve Eğitim Durumları Arasındaki İlişki.....	109
Tablo 19.Vergi Denetimi Sonucunda Ceza Alanların Vergi Kaçakçılığını Suç Olarak Görüp Görmemesi Arasındaki İlişki.....	110
Tablo 20.Vergi Affına Kadar Vergisini Ödemeyen Mükellefler Olduğunu Düşünenler ile Eğitim Durumları Arasındaki İlişki.....	112

Tablo	21. Vergi Kanunlarının Çok Sık Değişmesinin Kaçakçılığa Etkisi İle Mükelleflerin Eğitim Durumları Arasındaki İlişkisi.....	114
Tablo	22. Vergi Oranlarının Artmasının Kaçakçılığa Etkisi ve Mükelleflerin Ödediği Yıllık Vergi Miktarı Arasındaki İlişki.....	116
Tablo	23. Vergi Cezalarının Yükseltilmesinin Vergi Kaçakçılığını Azaltması Düşüncesi ve Mükelleflerin Eğitim Durumları Arasındaki İlişki.....	117
Tablo	24. Vergi Kaçıran Mükelleflere Bakış Açısı ve Ankete Katılanların Yaşları Arasındaki İlişki.....	119
Tablo	25. Vergi Denetimi Geçiren Mükelleflerin Denetime Bakış Açısı.....	120
Tablo	26. Mükelleflerin Vergi Ahlakı ile İlgili Bilgilendirilmelerinin Kaçakçılığa Etkisi Hakkında Görüşleri ve Eğitim durumu İlişkisi.....	122
Tablo	27. İlköğretim Okullarında Vergi Ahlakı ile İlgili Ders Verilmesi Hakkındaki Görüşler ve Mükelleflerin Eğitim Durumu İlişkisi.....	124
Tablo	28. Vergi Ahlakı ile İlgili Ücretsiz Seminerler Hakkındaki Görüşler ve Eğitim Durumu Arasındaki İlişki.....	126
Tablo	29. Kayıt Dışı Ekonominin Arttığını Düşünen Mükellefler ve Eğitim Durumları Arasındaki İlişki.....	127
Tablo	30. Kayıt Dışı Ekonominin Ekonomiye Etkisi Hakkındaki Görüşler ve Meslek Grupları Arasındaki İlişki.....	129
Tablo	31. Kayıtlı Ekonomi Hakkındaki Görüşler ve Eğitim Durumları Arasındaki İlişki.....	130
Tablo	32. Vergi Denetimi ile Kayıt Dışı Ekonominin Azalmasının Eğitim Durumları Arasındaki İlişki.....	132
Tablo	33. Vergiyi Gönül Rızası ile Ödemeyenler İle Yaşları Arasındaki İlişki.....	133
Tablo	34. Vergisini Öderken Rahatsızlık Duyan Mükellefler ile Eğitim Durumları Arasındaki İlişki.....	135
Tablo	35. Vergi Denetiminden Geçen Mükelleflerin Denetim Elemanları Hakkındaki Düşünceleri.....	136
Tablo	36. Denetimin Yetersizliği Vergi Kaçakçılığını Arttırır Düşüncesiyle Eğitim Durumu Arasındaki İlişki.....	137
Tablo	37. Denetim Arttıkça Kayıt Dışı Ekonominin Azalacağı Düşüncesiyle Yaş Düzeyleri Arasındaki İlişki.....	139
Tablo	38. Vergi Cezalarının Caydırıcı Olması Gerektiği Düşüncesi İle Eğitim Durumları Arasındaki İlişki.....	140

Tablo	39. Denetim Sonucunda Ceza Alan Mükelleflerin Caydırıcı Bir Ceza Aldığı Düşüncesiyle Yaş Düzeyleri Arasındaki İlişki.....	141
Tablo	40. Kayıt Dışı Ekonominin Azaltılmasında Vergi Denetiminin Önemi Düşüncesiyle Yaş Düzeyleri İlişkisi.....	143

GRAFİKLER LİSTESİ

Sayfa

Grafik	1.Bazı OECD Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonominin Büyüklüğü(2009).....	31
Grafik	2. Ankete Katılanların Meslek Grupları.....	98
Grafik	3.Ankete Katılanların Eğitim Durumu ve Vergi Cezası Almaları Arasındaki İlişki.....	103
Grafik	4.Vergi Kanunları, Tebliğler Ve Mevzuatın Yeterince Açık Ve Anlaşılabilir Olmadığını Düşünüyorum.....	105
Grafik	5. Üzerine Düşen Vergi Borcunu Ödemediği Halde Yakalanmayan Mükellefler Olduğuna İnanıyorum.....	107
Grafik	6.Vergi Kaçıranlara Uygulanan Cezaların Yeterince Caydırıcı Olduğuna İnanmıyorum.....	108
Grafik	7.Vergi Kaçakçılığının Cezalandırılması Gereken Büyük Bir Suç Olduğunu Düşünüyorum.....	110
Grafik	8.Yakın Bir Tarihte Vergi Affı Yapılacağını Bilen Mükellefin, Vergi Borcunu O Tarihe Kadar Ertelelediğini Düşünüyorum.....	111
Grafik	9.Vergi Kanunlarının Çok Sık Değişmesinin Vergi Kaçakçılığını Arttırdığını Düşünüyorum.....	113
Grafik	10. Vergi Oranlarının Artmasının, Vergi Kaçakçılığını Arttırdığını Düşünüyorum.....	115
Grafik	11. Vergi Cezalarının Yükseltilmesinin Vergi Kaçakçılığını Azalttığını Düşünüyorum.....	117
Grafik	12. Vergi Kaçıran Bir Mükellef Gördüğümde Bunu Normal Karşılarım.....	118
Grafik	13. Vergi Kaçakçılığını Önlemenin En Önemli Yolunun Denetim Olduğunu Düşünüyorum.....	119
Grafik	14. Televizyon, Radyo Ve Yazılı Basında Vergi Ahlakı İle İlgili Bilgilendirme Yapıldığı Takdirde Vergi Kaçakçılığının Azalacağını Düşünüyorum.....	121
Grafik	15. Vergi Ödeme Yükümlülüğünün Öneminin İlköğretim Okullarından İtibaren Ders Olarak Verilmesinin Olumlu Sonuçlar Doğuracağına İnanıyorum.....	123
Grafik	16. Vergi Ahlakı İle İlgili Ücretsiz Seminerler Verilerek Halkın Bilinçlendirilmesinin Vergi Kaçakçılığını Azaltacağını Düşünüyorum.....	125
Grafik	17. Son Yıllarda Kayıt Dışı Ekonominin Arttığını Düşünüyorum.....	126
Grafik	18. Kayıt Dışı Ekonominin, Ekonomiyi Canlandırdığını Düşünüyorum.....	128
Grafik	19.Kayıtlı Ekonominin, Kayıt Dışı Ekonomiden Daha Az Olduğunu Düşünüyorum.....	130
Grafik	20.Vergi Denetiminin Arttırılması İle Kayıt Dışı Ekonominin Azalacağını Düşünüyorum.....	131

Grafik	21. Tahsil Edilen Vergilerin En Gerekli Kamu Hizmetlerine Harcanmadığını Düşündüğüm İçin Vergilerimi Gönül Rızası İle Ödemek İstemiyorum.....132
Grafik	22. Genel Olarak Vergisini Ödemeyen Çok Fazla Mükellef Olduğu İçin Vergimi Ödemekten Rahatsız Oluyorum.....134
Grafik	23. Vergi Denetimi Veya İnceleme Elemanlarının Yaptıkları Denetim Görevlerinin Esnasındaki Davranışlarından Memnunum.....135
Grafik	24. Mükelleflerin Yeterince Denetlenmemesinin Vergi Kaçakçılığını Arttırdığını Düşünüyorum.....137
Grafik	25. Vergi Denetimi Oranı Arttıkça Kayıt Dışı Ekonominin De Aynı Oranda Azalacağını Düşünüyorum.....138
Grafik	26. Vergi Denetimi Sonucunda Uygulanacak Cezaların Mükellefleri Kayıt Dışı Ekonomiden Uzak Tutacak Tutarda Olmasının Gerekliğini Düşünüyorum.....139
Grafik	27. Vergi Denetiminden Geçip Ceza Alan Bir Mükellefin Bir Daha Kayıt Dışı Ekonomiye Yönelmemesini Sağlayacak Bir Ceza Almış Olduğunu Düşünüyorum.....141
Grafik	28. Kayıt Dışı Ekonominin Azaltılmasında Vergi Denetiminin Yaygın Olmasının Olumlu Sonuçlar Doğuracağını Düşünüyorum.....142

KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e. :	Adı Geçen Eser
a.g.m. :	Adı Geçen Makale
a.g.r. :	Adı Geçen Rapor
a.g.t. :	Adı Geçen Tez
AB :	Avrupa Birliği
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
Bknz:	Bakınız
GSMH:	Gayri Safi Milli Hasıla
GV:	Gelir Vergisi
KDV:	Katma Değer Vergisi
KHK:	Kanun Hükümünde Kararname
KV:	Kurumlar Vergisi
m. :	Madde
MÖ :	Milattan Önce
s.:	Sayfa
TBMM :	Türkiye Büyük Millet Meclisi
Vb:	Ve Benzeri
VUK :	Vergi Usul Kanunu
yy:	Yüzyıl

GİRİŞ

Türkiye’de genel olarak; vergi oranlarının yüksekliği, vergi bilincinin yerleşmemesi ve devlete olan güvenin yetersizliği gibi ana sorunlar nedeniyle vatandaşlar vergisini ödemekten kaçınmakta veya vergisini kaçırmaktadır. Vergi kaçakçılığının önlenmesi için sağlıklı bir vergi idaresinin varlığına ihtiyaç duyulmaktadır. Bir ülkede vergi kaçakçılığının önlenmesi için sadece iyi kanunların var olması yeterli olmayıp ayrıca vatandaşların bu kanunlara uyup uymadıklarının denetlenmesi gerekmektedir. Denetim mekanizmasının iyi işlemesi sonucunda devlet hem vergi alacağına aslına hem de cezasına kavuşmakta ve sonuçta vergi gelirleri de artmaktadır. Ayrıca denetimin varlığını bilen, denetlenme ve ceza almaktan çekinen mükellefler de vergisini kaçırmayacaktır. Böylelikle devletin vergi sistemine olan güven artacak ve herkes vergisini gönül rızası ile ödeyecektir. Denetim sonucunda verilecek cezaların caydırıcı olması da büyük önem arz etmektedir. Aksi halde mükellef ödeyeceği cezayı önemsiz bularak devlete vereceği vergisini farklı alanlarda değerlendirip parasını arttırma yoluna gidecek ve ceza alsın bile bu durumdan avantajlı çıkmaktadır. Bu nedenle vergi cezaları caydırıcılığı koruma ve mükellefleri vergisini ödemeye teşvik edecek niteliklere sahip olmalıdır. Vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesiyle; vergilemede genellik ve adalet ilkeleri, vergi yükünün adil dağılımı, vergi ahlakını ve vergi ödeme isteğini de olumlu yönde etkilenmesi sağlanacaktır.

Bu çalışmanın amacı; Türkiye’de göz ardı edilemeyecek boyutlarda seyreden kayıt dışı ekonominin varlığının ortaya konulması, vergi denetim mekanizmalarının işleyişinin incelenmesi ve kayıt dışı ekonominin vergi denetimi sayesinde azaltılabileceğinin gösterilmesidir. Var olan kayıt dışı ekonomiyi durdurmak veya en aza indirmek ve mükelleflerin yeniden kayıt dışı ekonomiye yönelmesini engellemek için neler yapılması gerektiği bu çalışmada ortaya konulmaktadır. Bu çalışmanın önemi ise; devletin vergi alacağına kavuşmadığı takdirde kamusal mal ve hizmetlerini başka yollardan (borçlanma, emisyon) finanse etmek zorunda kalacağı ve bu başvuracağı yolların da ekonomiyi olumsuz etkileyeceği gerçeğini göstermektir. Kayıt dışı ekonomi nedeniyle zaten olumsuz bir

gidişatta olan ekonomide bir de kamusal mal ve hizmetlerin finansmanı için vergi yerine borçlanma ve emisyon gibi olgulara başvurulduğu takdirde daha da olumsuz bir seyir izleneceği kaçınılmazdır. Bu nedenle bu çalışmada öncelikle vergilerin gönül rızasıyla tam ve zamanında ödenmesinin önemi ve ödenilen vergilerin doğru olup olmadığının denetlenilmesinin önemi üzerinde durulmaktadır.

Bu çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde öncelikle kayıt dışı ekonomi kavramı ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır. Sorunun kaynağını iyi kavrayabilmek için kayıt dışı ekonomi her yönüyle incelenmektedir. Bu nedenle birinci bölümde; kayıt dışı ekonomi kavramı ortaya konulmakla beraber kayıt dışı ekonominin nedenleri, olumlu/olumsuz etkileri, özellikleri, sınırları, boyutları ve kayıt dışı ekonomiyi ölçme yöntemlerinden bahsedilmektedir. Kayıt dışı ekonomi kavramının ortaya konulmasıyla beraber hangi nedenlerle ortaya çıktığını da belirtmek, çözümü açısından çok önemlidir. Var olan bir sorunun hangi nedenlerden dolayı ortaya çıktığını bilmek o sorunu yarı yarıya çözmekle eş değerdir. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde kayıt dışı ekonominin nedenleri üzerinde durulmaktadır. Bunu takiben kayıt dışı ekonominin ekonomiye etkilerini de göz önünde bulundurmak önem taşımaktadır. Çünkü kayıt dışı ekonominin varlığının öğrenilmesinin yanı sıra ekonomi üzerinde olumlu/olumsuz etkilerinin de bilinmesiyle soruna daha farklı yaklaşılması sağlanmaktadır. Ayrıca çalışmada, kayıt dışı ekonominin ölçülmesinin önemi de vurgulanmaktadır. Çünkü ölçülemeyen bir olguyu yönetmek de imkansızdır. O nedenle ülke içerisinde var olan kayıt dışı ekonomiyi ölçmek ve çıkacak rakamsal değerlerin boyutlarına göre çeşitli politikalar izlemek gerekmektedir. Ülke ekonomilerinin savaştığı en popüler kavram olan kayıt dışı ekonominin tüm özelliklerinin bilinmesi de onu ortadan kaldırmaya yarayan en önemli araçlardan biridir. Bu nedenler bu çalışmada kayıt dışı ekonominin özelliklerine de yer verilmektedir. Birinci bölümde son olarak kayıt dışı ekonominin ülkede ve dünyadaki boyutları çeşitli grafik ve tablolar yardımıyla ele alınmaktadır. Kayıt dışı ekonominin rakamsal olarak boyutları ve diğer ülkelerle karşılaştırmaları yapılan bu konu da ülkelerin ekonomik açıdan seviyelerini ve devlet otoritelerinin ne derece güçlü olup olmadığını göstermesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise; vergi denetimi her yönüyle ele alınmaktadır. Vergi denetiminin açıklanmasından önce; denetim kavramı üzerinde detaylı bir şekilde durulmaktadır. Denetimin tarih içerisindeki gelişimi ve tanımından sonra çeşitleri üzerinde durulmaktadır. Bu konular irdelendikten sonra daha geniş kapsamlı olarak vergi denetimi konusuna geçilmektedir. Bir ülkede var olan kanunlara uyulup uyulmadığının bilinmesi için denetleme mekanizmasının büyük önem taşıdığı su götürmez bir gerçektir. Bu bölümde; kayıt dışı ekonominin bir hayli fazla olduğu ülkemizde vergi denetiminin de fazla olmasının gerekliliği ortaya konulmaktadır. Bu nedenle öncelikle vergi denetimine neden ihtiyaç duyulduğu üzerinde durulmakta ve amaçları detaylı bir şekilde ortaya konulmaktadır. Ayrıca vergi denetimi yaparken hangi özellikleri taşıması gerektiği de belirtilmekle beraber vergi denetiminin fonksiyonları da ele alınmaktadır. Daha sonra ülkemizde ne tür vergi denetimleri olduğu, bu faaliyetleri kimlerin yürüttüğü ve amaçlarının neler olduğu incelenmektedir. Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise; Afyonkarahisar ilinde 100 mükellef ile yapılan anket çalışması ve analizleri yer almaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAYIT DIŞI EKONOMİ İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

1. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN TANIMI

Kayıt dışı ekonomi kavramı 1940'lı yılların baŐından itibaren araŐtırmalara konu olmasına raŐmen, 1980'li yıllarda uluslararası bir boyut kazanmıştır. Kayıt dışı ekonominin tanımına ilişkin yapılan ilk konferans 1983 yılında Almanya'nın Bielefeld Őehrinde gerċekleŐtirilmiŐtir. Bu konferansta kayıt dışı ekonominin tanımı hakkında ortak bir gÖrüş birliŐi saŐlanamamasına raŐmen, kayıt dışı ekonominin büyük bir tehlike arz ettiği yönünde ortak bir fikir birliŐi saŐlanmıŐtır¹.

Vergi gelirlerini belirleyen faktörlerle ilgili olarak en önemli tartıŐmalardan birisi kayıt dışı ekonomik faaliyetlerdir. Bir ũlkede yapılan üretimin bir kısmı kayıt altında gerċekleŐmiyorsa bu durum vergi kaybına neden olacaktır². Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin niteliklerinin, boyutlarının ve etkilerinin tespiti ve vergilendirilmesi, uzun yıllardan bu yana akademik, politik ve bürokrasi çevrelerinin dikkatini ċekmiŐ ve ċok kapsamlı pek ċok araştırmaya da konu olmuştur. Bu konu sadece ekonomi dalındaki uzmanlar tarafından değil, aynı zamanda antropologlar, sosyologlar, siyasetċiler, hukukċular ve istatistikċiler tarafından da araŐtırılmaktadır. Hukukċular; ċalıŐanların sosyal haklarının ihlal edilip edilmediğini, sosyologlar; kişiler ve devlet arası ilişkileri, istatistikċiler; kayıt dışı ekonominin boyutunu, para ve finans piyasalarında ċalıŐanlar; kayıt dışı ekonominin piyasalara etkilerini, maliyeciler ise; kayıt dışı ekonomi nedeniyle oluşan vergi kaybını araŐtırmaktadırlar³. Tüm yapılan bu ċalıŐmalara raŐmen kayıt dışı ekonomi ile ilgili

¹ Nüket Kırcı. "Türkiye'de Kayıt dışı Ekonominin Tahmini: Ekonometrik Bir Yaklaşım", *Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İzmir, 2006, s. 4.

² Abuzer Pınar. "Kayıt dışı Ekonomi ve Vergi Kaybı, Türkiye için İller Bazında Bir Tahmin" *Ekonomik Yaklaşım*, 13(45)2002,s.86.

³ Bumin Doğrusöz. "Kayıt dışı Ekonomi ile Mücadele Açısından Vergi Hukuku Özel Hukuk İlişkilerine Bakış", *19. Türkiye Maliye Sempozyumu*, Antalya, 2004,s.158.

doğru tahmin, usül ve tanımları hakkında tartışmalar hala devam etmektedir. Kayıt dışı ekonominin yasal, yasadışı, parasal ve parasal olmayan aktiviteleri içermektedir⁴. Genel olarak yapılmış çalışmalar ve değerlendirmelere bakıldığında, kayıt dışılığın tanımının yapılması yerine, kayıt dışı faaliyetlerin tablo 1’deki gibi sınıflandırılmıştır⁵;

Tablo 1. Kayıt dışı Ekonomik Faaliyetlerin Sınıflandırılması

Faaliyet Türü	Parasal İşlemler		Parasal Olmayan İşlemler	
Kanundışı Faaliyetler	Çalıntı mal ticareti, uyuşturucu madde üretim ve satışı, fuhuş, kumar, kaçakçılık ve dolandırıcılık.		Uyuşturucu, çalıntı mal, kaçakçılık malı, takası, şahsi kullanım için uyuşturucu imali veya yetiştirilmesi, şahsi kullanım için hırsızlık.	
	Vergi Kaçırma	Vergiden Kaçınma	Vergi Kaçırma	Vergiden Kaçınma
Kanuni Faaliyetler	Bildirilmeyen kazanç, kanuni mal ve hizmetler için bildirilmeyen ücret, kazanç, varlık edimi.	Çalışanlara yapılan, ancak vergiden muaf olan ödemeler ve işçi ödeme indirimleri	Kanuni mal ve hizmetlerin takası	Kişisel veya bir başkasına yardım için yapılan işler.

Kaynak: Hakan Erkuş, Kadir Karagöz. “Türkiye’de Kayıt dışı Ekonomi ve Vergi Kaybının Tahmini” *Maliye Dergisi*, Sayı, 15,Ocak-Haziran 2009, s.129.

Tablo 1’de görüldüğü gibi kayıt dışı ekonomi sadece kanun dışı faaliyetlerden değil aynı zamanda kanuni faaliyetlerle de ortaya çıkabilmektedir. Bunun yanı sıra kayıt dışı ekonomi sadece parasal işlemler sonucunda oluşmamakta aynı zamanda parasal olmayan işlemlerle de ortaya çıkabilmektedir.

Devlet; kayıt dışı ekonomi nedeniyle vergi kaybına uğradığı gibi, kayıtlı ekonomiden de vergi kaybına uğramaktadır. Devletlerin kayıtlı ekonomi nedeniyle uğradığı vergi kayıpları aşağıda maddeler halinde sayılmıştır⁶;

⁴ Marco Fugazza, Jean- François Jacques. “Labor Market Institutions, Taxation And The Underground Economy”, *Journal of Public Economics* 88, 2003, s. 395.

⁵ İ. Halil Bağdınlı. “Kayıt dışı Ekonomi ile Mücadelede Gelir İdaresi ve Vergi Denetiminin Yeniden Organizasyonu”, *21. Türkiye Maliye Sempozyumu*, Çanakkale, 10-14 Mayıs 2006, s.28.

⁶ http://www.canaktan.org/ekonomi/kamu_maliyesi/anasayfa-maliye.htm (Erişim; 21.02.2011)

-Kayıtlı ekonomide devletin vergi kaybı;

- Beyan dışı ekonomik faaliyetler sonucu devletin vergi kaybı,
- Eksik beyan sonucu devletin vergi kaybı,
- Vergi imtiyazları(istisna ve muafiyetler) nedeniyle vergi kaybı,
- Vergi sığınakları dolayısıyla vergi kaybıdır.

-Kayıt dışı ekonomide devletin vergi kaybı;

- Saklı ekonomide devletin vergi kaybı,
- Gizli (Kara) ekonomide devletin vergi kaybıdır.

Kayıt dışı ekonominin genel çerçevesine bakılacak olursa; “saklı ekonomi” ve “gizli ekonomi” olarak iki ana kavram üzerinde açıklanmaktadır. *Saklı ekonomi*; yasal olduğu halde, milli gelir hesaplarına dahil edilmeyen faaliyetlerdir. Fakat *gizli ekonomi* ise; yasal olmayan ekonomik faaliyetlerin yürütüldüğü alan olarak açıklanmaktadır⁷. Literatürde kayıt dışı; “ikincil”, “paralel”, “gayri resmi”, “gölge”, “kara”, “yer altı”, “gizli”, “görünmeyen”, “formel olmayan”, “düzensiz” olarak da adlandırılmaktadır. Bu tanımları amaçlarına göre gruplamak gerekirse⁸ ;

-Faaliyetin gizliliği, saklılığı vurgulanmak isteniyorsa; “*yer altı*”, “*gizli*”, “*gözlenemeyen*”, “*kara*”, “*alacakaranlık*”,

-Faaliyetin yasa dışılığı vurgulanmak isteniyorsa; “*kara*”, “*gri*”, “*illegal*”,

-Faaliyetin devlet bilgisi dışında tutuluyor olması vurgulanmak isteniyorsa “*resmi olmayan*”, “*enformel*”, “*kayıt dışı*”,

-Faaliyetin görece olarak önemsiz oluşu vurgulanmak isteniyorsa “*marjinal*”, “*ikincil*” gibi ekonomi kavramları kullanılmaktadır.

⁷ http://www.canaktan.org/ekonomi/kamu_maliyesi/anasayfa-maliye.htm (Erişim: 21.02.2011)

⁸ Turgut Gümüş. “Dışsalık ve Kayıt dışı Ekonomi Kavramına İlişkin Bir Değerlendirme”, *Gazi Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, 3/2000, s.65.

Schneider'e göre kayıt dışı ekonomi; "katma değere katkıda bulunan ve milli muhasebe geleneklerine göre dahil edilmesi gereken, ancak halihazırda kaydedilmemiş bulunan tüm ekonomik faaliyetlerdir" olarak tanımlanmıştır⁹.

Smith'e göre; "kayıtlı ekonomi, milli gelirin resmi rakamlarında görülen toplam ekonomik aktivitelerin olduğu bölümdür. Yetkililere, bireysel ya da kurumsal gelirlerini rapor etmeyen mükellefler bu faaliyetleri ile kendi istekleriyle vergi kaçırmış olup kayıt dışı ekonomi oluşturmuş olmaktadır¹⁰" şeklinde görüşlerini ortaya koymaktadır.

Kayıt dışı ekonominin milli gelir hesaplarında görülmeyen kısmı para kesimidir. Milli gelir hesapları ve devlet muhasebesindeki Gelir ve Kurumlar Vergileri toplam matrahı arasındaki fark ise geleneksel kayıt dışı ekonomiye eşittir. Formülize etmek gerekirse;

Kayıt Dışı Ekonomi= [Kara Para + Milli Gelir – (Gelir Vergisi +Kurumlar Vergisi)]¹¹

İktisadi faaliyetler içerisinde yasal olan ve olmayan alanlar bulunmaktadır. Kayıt dışı ekonomi; yasal faaliyetler içerisinde olabileceği gibi yasal olmayan faaliyetlerde de kendisini gösterebilmektedir. Ekonomide kayıt dışı denildiğinde; sadece çalınmış mal, uyuşturucu ticareti, kumar, kara para, sahtecilik ya da vergi kaçırmak gibi muhasebe kayıtlarında yer almayan ve Gelir İdaresi'nden gizlenen faaliyet ve işlemler değil, evlerde aile yakınlarınca gerçekleştirilen gelir getirici faaliyetler, ikinci iş yapma, mal ve hizmet takasları, çalışanlara yapılan ancak vergiye tabi tutulmayan ödemeler gibi yasal faaliyetler de anlaşılmalıdır. Vergilendirme açısından ise kayıt dışılık vergiden kaçınma ve vergi kaçırma olarak ortaya çıkmaktadır¹².

⁹ Hakan Erkuş, Kadir Karagöz "Türkiye'de Kayıt dışı Ekonomi ve Vergi Kaybının Tahmini" Maliye Dergisi, Sayı, 15,Ocak-Haziran 2009, s.129

¹⁰ Ferda Halıcıoğlu. "The Black Economy in Turkey: An Empirical Investigation" *The Review of Political Sciences of Ankara University*, 1999, Vol: 53, s. 4.

¹¹ Güneri Akalın "Vergi Yükümüz ve Kayıt Dışı Vergiler" *Milli Pusula*, Yıl,1, Sayı,5, Mayıs,2005,s.31

¹² Hakkı Mümin Ay. "Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomiyi Önlemede Bilgi Ekonomisinin Etkinliği ve Gelir İdaresinin Rolü" *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı, 11, Yıl, 9, Aralık 2006, s.58.

2. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN ORTAYA ÇIKIŞ NEDENLERİ

2.1. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN SOSYAL VE YAPISAL NEDENLERİ

İnsanların ihtiyaçlarının sonsuz olması, fakat kaynakların sınırlı olması kayıt dışı ekonominin ortaya çıkmasındaki en önemli nedendir. Günümüzde sosyal yaşam insanları daha fazla tüketmeye iter ve kişiler daha üst tüketim kalıplarına geçebilmek isterler¹³. İnsanlar kendilerine daha iyi bir yaşam düzeyi sağlamak ve daha fazla servete sahip olmak amacıyla gerçek gelirlerini devletten saklama yoluna giderler. Eğer kayıt altına girerlerse, söz konusu gelirlerinin bir kısmı vergiler vasıtasıyla devlete kayacağından, refah kaybına uğrayacaklardır. Dolayısıyla refah kaybına uğramak istemeyen kişiler kayıt dışına çıkmakta, böylece sahip oldukları hayat standartlarını arttırmaya ya da en azından aynı tutmaya çalışmaktadırlar¹⁴. Böylece, vergi ödemenin satın alma gücünü azaltacağını düşünen mükellefler, vergi ödemeye karşı isteksiz davranırlar. Bu durumu en aza indirebilmek için, verginin aslında kamu hizmetlerinin bir karşılığı olduğunun, vergiler ödenmediği takdirde, kamu harcamalarının enflasyonist etkiler doğuran borçlanma ile karşılanacağının ve bedelin er geç yine kendilerince ödeneceğinin mükelleflere iyi anlatılması büyük önem taşımaktadır¹⁵. Çoğu mükellef bunu bilmemekte veya bilen mükellefler de vergilerin harcandığı alanları beğenmemektedir. Devletin topladığı vergileri lüzumsuz yerlere israf ettiğini veya devlet politikalarını beğenmediğini düşünen mükellefler vergilerini gönül rızası ile ödememektedir. Devlete olan güveni sarsılan mükellefler kayıt dışı ekonomiye yönelmektedirler.

Ülkemizde nüfus artışının git gide yükselmesi, var olan nüfusun büyük bir çoğunluğunun kırsal kesimlerde yaşıyor olması, işsizlik oranının yüksekliği ve gelir dağılımı adaletsizliği gibi yapısal nedenler de kayıt dışı ekonomiye tetikleyen nedenlerdendir¹⁶. Ülkemizdeki hızlı nüfus artışı ve bunu takiben köyden kente göçün artması sonucu oluşan fazla emek gücü kayıt dışı ekonomiye tetiklemektedir. Hızla artan nüfus ve göçler niteliksiz iş gücünü hem daha az ücrete hem de sosyal

¹³ İsmail Çiloğlu. “Kayıt dışı Ekonominin İşleyişi ve Kamu Bütçesine Etkisi”, *Hazine Dergisi*, 1998, Sayı 2,s, 31

¹⁴ Özlem Adalısoy. “Türkiye’de Kayıt dışı Ekonomi ve Önlenmesi Yolları” *Halil Kocacık Armağan Temel Eğitim ve Staj Merkezi*, Yayın No: 63, Ankara, 2005,s.43-44.

¹⁵ Neslihan Aslan Öztürk. “1990 Sonrası Türkiye’de Uygulanan Vergi Politikaları ve Kayıt dışı Ekonomiye Önleyici Etkisi”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Süleyman Demirel Üniversitesi,İsparta 2007, s.35.

¹⁶ Yasin Demir. “ Kayıt dışı Ekonomi ve Basel II” , *Vergi Raporu*, Sayı: 105, Haziran, 2008, s.83.

güvencesi olmadan çalışmaya razı olmasına itmektedir. Artan nüfus için barınma, sağlık, eğitim, istihdam gibi ihtiyaçların giderilebilmesi için ülkenin kamusal harcamaları da artmakta ve kaynakları da azalmaktadır¹⁷. Bu yapısal olguların iyileştirilebilmesi için belli bir zamana ihtiyaç vardır.

2.2. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN SİYASİ NEDENLERİ

Ülkemizde kayıt dışı ekonominin artmasının en önemli nedenlerden biri de siyasal nedenlere dayanmaktadır. Ekonomik politikalar, ekonomik istikrarsızlık ve krizler kayıt dışılığa yol açan önemli nedenlerdir. Ekonomileri sağlam ve enflasyonları kontrol edilebilir durumda olan ülkelerde kayıt dışı ekonominin de boyutları çok sınırlıdır. Fakat enflasyonu üç haneli rakamlarda seyreden, sık sık ekonomik krizler yaşayan, ekonomik kurumları oturmamış ülkelerde kayıt dışı ekonomi olgusunun daha da yüksek boyutlarda olduğu görülebilmektedir.

Siyasi iktidarlar genel olarak oy kaygısı ile baskı gruplarının isteklerine göre karar alarak vergilendirmeden vazgeçebilmekte ve vergi yükünü diğer kesimlere kaydırabilmektedirler. Türkiye’de vergi mükellefi sayısının seçmenlere göre ciddi oranda düşük olduğu için, siyasal karar alma mekanizmaları “vergi alma/ oy al” ikileminde kalmaktadır. Öte yandan var olan vergi mükellefleri üzerindeki vergi yükü bu nedenle artmaktadır ve bu nedenle vergi kayıp ve kaçakları da artmaktadır. Ayrıca siyasal iktidarların vergileme konusunda farklı politikaları olduğundan dolayı birbirine zıt projeler uygulamaya konulmakta ve bu nedenle politik bir istikrar sağlanamamakta, mükelleflerin istekleri de karşılanamamaktadır¹⁸.

2.3. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN TÜRK VERGİ SİSTEMİNDEN KAYNAKLANAN NEDENLERİ

Vergi mevzuatı, vergi yönetimi ve denetimi, vergi yasası gibi konulardan kaynaklanan karışıklıklardan dolayı oluşan kayıt dışı ekonomi ülkemizde en çok rastlanan problemlerdendir. Vergi mevzuatına bakıldığında çok sayıda ve sık sık

¹⁷ DPT, Sekizinci 5 Yıllık Kalkınma Planı. *Kayıt Dışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Yayın No. 2603, Ankara, 2001, s.3.

¹⁸ Esra Siverekli Demircan “ Türkiye’de Vergi Politikalarının Siyasi Analizi: Siyasi Değişimin Vergi Kayıp ve Kaçaklarına Etkisi Üzerine Bir İnceleme” , *19. Türkiye Maliye Sempozyumu*, Antalya, 2004, ss.562-563.

değiştirilen kanunlar, Bakanlar Kurulu kararları ve genel tebliğlerle uzmanların bile takip ederken zorluk çektikleri bir yapı içindedir. Ayrıca; mükerrer eden maddeler ve ek geçici maddeler de bazı konularda problemler yaratmaktadır. Aynı yasada aynı numarayı taşıyan birden fazla mükerrer ve ek geçici madde bulunmaktadır. Bu durum vergi idaresinin işlerini güçleştirdiği gibi, sade vatandaşlar yönünden de büyük güçlükler yaratmaktadır. Mükellefleri korkutan bu mevzuat karmaşası onları kayıt dışılığa itebilmektedir¹⁹. Ülkede uygulanan vergi mevzuatı, ülkenin ekonomik, sosyal, mali ihtiyaçlarına cevap veremiyorsa, sade, kolay anlaşılır bir yapıda değilse, sürekli değiştirme ihtiyacı gösteriyorsa ve istikrarlı bir yapı arz etmiyorsa vergi kaçağı artar.

Mükelleflerin vergilendirme konusundaki en önemli beklentilerinden biri de, ne kadar vergiyi ne zaman ödeyeceklerini bilmeleridir. Mükelleflerin hiçbir yasal değişiklik olmaksızın uygulamadan (idarenin, denetim elemanlarının ya da yargının uygulamasından) kaynaklanan nedenlerle farklı işleme muhatap kalmaları, siyasi yaklaşımlar ve ekonomik gerekçelerle sık sık vergi affı çıkarılması ve ya bir anda ek vergilere başvurulması, mükellefleri vergi yasalarına uymamaya yöneltmektedir²⁰. Bir vergi sisteminin oluşturulmasında bazı noktalara dikkat edilmesi gerekmektedir. Her şeyden önce, bir ekonomik sistem benimsenmeli ve buna uygun bir vergi sistemi planlanmalıdır. Bu bağlamda, yükümlülerin rızasının ve işbirliğinin kazanılması; kanun önünde eşitliğin vergi sistemine yansıtılması, yani vergilemede genellik ilkesi ve yükümlü haklarının kabulü gereklidir.

2.4. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN MALİ VE EKONOMİK NEDENLERİ

Ülkelerarası bütünleşme ve globalleşme eğilimler ile birlikte dış ticaretteki rekabet, firmaları maliyet avantajı aramaya ve ucuz emek gücüne yöneltmektedir. Kayıt dışı faaliyetler böyle bir imkan sunabilmesi açısından cazip olabilmektedir. Mükellefler enflasyonist dönemlerde reel geliri artmasa da vergi ödemek zorunda kalmaktadırlar. Elde edilen gelirin enflasyon sonucu artarak yüksek oranlı vergi dilimlerine dahil olması ve yine enflasyon nedeniyle satın alma gücünde meydana

¹⁹ Sadık Kırbuş. "Kayıt dışı Ekonomi, Nedenleri, Boyutları ve Çözüm Yolları" *TESAV Yayın* No: 9, 1995, ss.14-17

²⁰ Murat Kanlı. "Dolaylı Vergiler ve Kayıt dışı Ekonomi", *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2007, s.19.

gelen aşınmadan dolayı mükellefler elde ettikleri gelirlerin bir kısmını vergi idaresinden gizleme yoluna gitmektedirler²¹. Kayıt dışı çalışmanın, firmaların maliyetlerini azalttığından dolayı hem ülkelerin kendi içlerinde (kayıtlı ekonomide olanlar ve olmayan) hem de ülkelerin kendi aralarındaki rekabet koşullarını etkilediği de görülmektedir²².

Gelir dağılımı açısından bakıldığında; gelir dağılımındaki adaletsizlik, düşük gelir grubunun genişliği ve orta gelir grubu üyelerinin nispi olarak azlığı kayıt dışılığın nedenleri arasındadır. İktisadi kriz ve durgunluk dönemleri de kayıt dışılığa uygun bir zemin oluşturmaktadır. Böyle dönemlerde işsiz kitleler, kayıtlı ekonomide bulamadıkları istihdam imkanlarını kayıt dışı faaliyetlerde arayabilmektedir. Müteşebbisler ise kriz ve durgunluğun etkilerini minimuma indirmek ve özellikle istihdam ve üretim açısından esnek davranabilmek gayesi ile kayıt dışı faaliyetlere yönelmektedir²³.

İşletmelerin finansman problemleri ve rekabet koşulları da kayıt dışılığa neden olmaktadır. Ekonomik birimlerin ölçek büyüklükleri, önemli bir kayıt dışılığa yol açan diğer bir etken olabilmektedir. Sık sık karşılaşılan ekonomik krizler ve krizleri izleyen faiz ve girdi fiyatları dalgalanmaları, işletmelerin maliyet yapılarını da olumsuz etkileyerek şirket karları üzerinde bir baskıdan kurtulmak amacıyla da gelirlerini gizleme ve daha az vergi ödeme yolunu seçmektedirler²⁴.

2.5. VERGİ DENETİMİNİN YETERSİZLİĞİ

Türk vergi sistemi beyan esasına dayanmaktadır. Beyan esasının mükelleflerce kötüye kullanılmasını engelleyecek unsur ise; vergi denetimidir. Ülkemiz açısından vergi denetimlerine bakılacak olursa, diğer ülkelerle kıyaslandığında yeterli derecede denetim yapılmadığı görülmektedir. Vergi denetimin etkinliğini arttıracak program ve planların yapılmaması, vergi inceleme

²¹ Nihat Işık, Mustafa Acar. “Kayıt dışı Ekonomi: Ölçme Yöntemleri, Boyutları, Yarar ve Zararları Üzerine Bir Değerlendirme” *Erciyes Üniversitesi, İ.İ.B.F. Sayı,21, Temmuz-Aralık 2003, s.120.*

²² Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu. “Avrupa Birliği’nde ‘Kayıt dışı Çalışma’ Konusunda İzlenen Politikalar ve Türkiye Açısından Değerlendirme”, 2003, s.18.

²³ Öztürk, a.g.t. s.33.

²⁴ Hatice Elanur Sarıkaya “Kayıt dışı Ekonominin Büyümeye Etkisi: Türkiye Örneği(1980-2005)”, Yayımlanmamış *Yüksek Lisans Tezi*, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2007,s.17.

elamanlarının, vergi inceleme ve denetiminin yanında aynı zamanda idari işlerle de uğraşmaları, mükellef grubunun belirlenmesinde vergi incelemesi açısından anlamlı olarak kriterlerin yasal, idari vs. gibi nedenlerle oluşmaması, taşra teşkilatında ve yerel idarelerdeki denetimi yapan inceleme elemanlarının eğitimlerinin yetersiz olması, vergi incelemesinde inceleme elemanlarınca gerçek bilgiye ulaşmasını engelleyecek yasal ve idari engellerin mevcut olması denetim elemanlarına verilen ücretin yetersizliği gibi nedenler ülkemizde etkin bir vergi denetiminin yapılmasını engellemektedir²⁵.

Yapılan göstermelik vergi denetimleri de vergi kaçağıyla ilgili verilen savaşın başarısızlığını tetiklemektedir. Ayrıca denetim elemanlarının sayılarının az olması da olumsuzluk oluşturan unsurlardan birisidir. Ülkemizde yıllar geçtikçe vergi denetim elemanlarının sayısının düştüğü Maliye Bakanlığı'nın kendi istatistiklerinde de görülmektedir. 1985 yılında 12.174 olan denetim elemanı sayısı 1992 yılında 15.313'e yükselmiştir. Fakat bu tarihten sonra hızlı bir düşüşe geçen denetim elemanı sayısı 2003 yılında 3.193'e düşmüştür. Buna rağmen boş kadro sayısı ise 7.273'tür²⁶. Rakamlardan da anlaşılacağı gibi var olan denetim kadrosunun üçte ikisinden fazlası boş kalmaktadır. Gün geçtikçe artan vergi mükellefi yanı sıra denetim elemanı sayısı azalmakta ve bu da mükelleflerin denetlenme oranının gittikçe düştüğüne işaret etmektedir. Bu rakamlara göre bazı mükellefler hiç denetlenmezken bazı mükellefler ise zamanaşımının dolmasına yakın bir zamanda denetlenecek anlamına gelmektedir. Fakat sadece denetmen sayısının arttırılmasının da olumlu sonuçlar doğurmayacağı da bir gerçektir. Sadece kadroların dolu gözükmesi için eleman alımından ziyade; donanımlı, bilgili, mevzuata hakim, kanunları bilen ve ona göre hareket edebilen elemanlar yetiştirilmelidir.

2.6. VERGİ AFLARININ SIK OLARAK ÇIKARILMASI

Kamuya ek kaynak sağlamak için çıkartılan vergi afları, zamanla amacından saparak farklı yönlerde kaymıştır. Siyasilerin oy kaygısıyla, özellikle de seçim dönemlerinde çıkarttıkları af nedeniyle devlet büyük gelir kaybına uğramaktadır.

²⁵Filiz Aygen. "Vergi Kayıp ve Kaçakçılığının Nedenleri ve Bunların Önlenmesinde Denetimin Rolü" *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ağustos 2003, s.32.

²⁶ Turgut Candan. "Yargı Kararları Işığında Vergi Kayıp ve Kaçağının Değerlendirilmesi", *19. Türkiye Maliye Sempozyumu*, Antalya, 2004, s.263.

Vatandaşlar sık sık çıkartılan vergi afları nedeniyle yükümlülüklerini yerine getirmemektedir. Çok sık af kanunun çıkarılması, vergi ödeme bilinci ve alışkanlığının olmamasına da yol açmaktadır. Vaktinde vergisini ödeyenleri neredeyse “enayi” yerine koymak anlamına gelen affın yarattığı en büyük sorun, vergi adaletini ortadan kaldırmasıdır. Vergi afları, vergi kaçırınlar açısından rekabet üstünlüğü sağlayarak, kayıtlı ekonomiyi zor durumda bırakıp kayıtsız ekonomiyi özendirilmektedir²⁷. Sık sık çıkartılan af kanunlarıyla yasalara saygısı olmayan mükelleflerin ödüllendirilmesinin, vergisini vaktinde ve eksiksiz ödeyen mükellefleri cezalandırmak olduğu gerçeğini de unutmamak gerekmektedir²⁸. Bu nedenden dolayı vergi ödevini zamanında ve eksiksiz ödeyen mükellefler zamanla isteksiz davranmaya ve vergisini ödememe konusunda cesaretlenmeye başlayacakları bir gerçektir²⁹. Türk Vergi Hukuku’nda 1960 yılından 1992 yılına kadar 15 adet vergi affına ilişkin hükümler taşıyan kanunlar yapılmıştır. Buna göre ortalama 2 yılda bir vergi affı yapılıyor demektir. Bu kadar sık yapılan vergi afları vergilemede açıklık ilkesini zedelemekte ve vergilemede adaletsizliğe yol açmaktadır³⁰.

2.7. VERGİ CEZALARININ CAYDIRICILIĞININ DÜŞÜK OLMASI

Kamu faaliyetlerini gerçekleştirebilmek için devlet bazı gelir kaynaklarına ihtiyaç duymaktadır. Vatandaşlar kendi isteğiyle gelirlerinden bir kısmını ayırıp devlete vermek istememektedir. Cezai bir yaptırım olduğu takdirde vergi vermeleri kolaylaşmaktadır. Yani devletin yapmak istediği kamu hizmetlerini karşılayabilmesi için gereken bedeli vatandaşlarından toplayabilmesi, verilecek cezanın etkinliğine bağlı olmaktadır. Fakat ülkemizde vergi cezalarına bakıldığında, mükellef tahakkuk eden vergiyi ödemediğinde karlı bile çıkabilmektedir. Ayrıca vatandaşlar devlete vereceği vergiyi zamanında vermeyip, farklı yerlerde kullanıp kara da geçmektedirler. Sonuç olarak, ülkemizdeki vergi sistemine baktığımızda uygulanan cezai yaptırımlar, caydırıcılığını tamamen yitirmiş durumdadır. Vergi denetiminden

²⁷ Yusuf Karakoç, “Hukuki Nedenlerden Kaynaklanan Vergi Kayıp ve Kaçakları(Düzenleme, Uygulama, Yargılama), ” 19. *Türkiye Maliye Sempozyumu*, Antalya, 2004, s.98.

²⁸ Candan, a.g.m. s.275.

²⁹ Harun Yeniçeri. “Beyan Esasına Dayanan Vergilerde Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Psikolojik Nedenlerinin Tespitine Yönelik Bir Araştırma”, 19. *Türkiye Maliye Sempozyumu*, Antalya, 2004, s.912.

³⁰ DPT, a.g.r., s.5

geçip caydırıcı bir ceza alan mükellef bir daha yakalanması düşük bir olasılık olsa bile, daha önceden tecrübe aldığı için vergisini ödeyecektir³¹.

2.8. VERGİ ORANLARININ YÜKSEK OLMASI

Vergi oranlarının artırılması ile ekonomik birimlerin kararlarını etkilemektedir³². Bu etkilenme sonucu, ekonomik birimler ağır vergi yükü dolayısıyla vergi konusu işlem ve faaliyetlerini tam veya eksiksiz olarak vergi dairesine bildirmeyebilirler; aynı şekilde yeni işe başlayan bazı kişi ve kurumlar da faaliyetlerini vergi dairesinin bilgisi dışında yürütmeye çalışabilirler. İşte bu durumda “vergi dışı piyasa ekonomisi” adı verilen bir alan ortaya çıkmaktadır. Vergi oranlarının düşürülmesi sadece ağır vergi yükü altında ezilen bir kısım mükellef için geçerli olacaktır. Öncelikle vergi idaresinde değişim yapılmadan vergi oranlarında indirim yapılması vergi hasılatını düşürecek³³.

2.9. İSTİSNA VE MUAFİYETLERİN YAYGINLIĞI

Ekonomik ve sosyal sebeplerden kaynaklanan istisna, muafiyet ve indirimler bazı mükelleflerin üzerindeki vergi yükünü hafifletmek, vergi ödemeye teşvik etmek, vergi yönetimini kolaylaştırmak ve buna benzer nedenlerle ortaya çıkmıştır. Türk Vergi Sistemi’nde muafiyet, istisna ve indirimler “vergi harcaması” olarak adlandırılmaktadır, yani bir bakıma kamu harcaması da denilmektedir. Devlet, yaptığı bu vergi harcamaları nedeniyle gelir kaybı yaşamaktadır. Bu uygulamanın yaygın olması ve uygulandığı alanın geniş olması nedeniyle vergi mükellefleri arasında bir adaletsizliğe neden olmaktadır. Bu uygulamalardan faydalanamayan mükellefler hem vergi yükü altında ezilmekte hem de vergi sistemini zayıflatmaktadırlar. Ayrıca vergi incelemesindeki ve denetimindeki aksaklıklar da dolayı vergi kaçakçılığına yol açmaktadır³⁴.

³¹ Friedrich Schneider, Benno Torgler “Attitudes Towards Paying Taxes in Austria: An Empirical Analysis”,2004, s.1.

³² http://www.canaktan.org/ekonomi/kamu_maliyesi/vergi-disi/nedenler.htm(30.12.2010)

³³ Selami Şengül. “Bir Hürufe Kayıt dışı Ekonomi”, Ankara, 1997, s.24.

³⁴ Kemal Akmaz, Öznur Akyol. “Türkiye’de Vergiye Karşı Gösterilen Reaksiyonların Sebepleri” *Vergi Raporu Dergisi*, Yıl:15, Sayı: 94, Temmuz 2007, s.33.

2.10. DİĞER NEDENLER

Alıcı ve satıcının menfaatinin birleşmesi kayıt dışılığa yol açan nedenlerden biridir. Bunu engelleyebilmek için, vergi oranlarını da, alıcı ile satıcı menfaatlerinin birleşmesinden uzak tutulması gerekmektedir³⁵. Kayıt dışı ekonomiyi tetikleyen nedenlerden bir diğeri ise; teknolojinin gelişmiş olmasıdır. Kayıt dışı ekonomiye yönelen mükellefler teknolojinin nimetlerinden yararlanıp, sahte fatura, fiş ve belge hazırlayarak daha kolay vergi kaçırabilmektedirler³⁶.

3. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN ETKİLERİ

3.1. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN OLUMLU ETKİLERİ

3.1.1. Kayıt Dışı Ekonominin Ekonomik Büyümeye Etkisi

Kişi ve firmalar bazı ekonomik faaliyetlerini kayıt dışı tutarak başka yatırımlara yönelmektedir. Yatırımlar arttığında üretim de artmaktadır. Ayrıca devlet zaman zaman kamu gelirlerini rasyonel olmayan yerlerde de harcamaktadır. Kayıt dışı ekonominin böyle durumlarda, ülke ekonomisine başka yönlerden katkıda bulunduğu su götürmez bir gerçektir. Kayıt dışı ekonomi bir bakıma gayri safi milli hasılayı da olumlu yönde etkilemektedir. Fiili vergi oranlarında düşüş yaratarak kullanılabilir geliri arttırmaktadır. Vergi oranlarında düşüş olduğunda tüketim artışı yaşanacak bununla beraber yatırım malları talebinde de bir artış görülecektir. Böylelikle ülkenin kalkınmasında da gözle görülür bir artış yaşanacaktır³⁷.

3.1.2. Kayıt Dışı Ekonominin İstihdama Etkisi

Kayıtlı ekonomide genel olarak nitelikli iş gücü alımına ağırlık verilmektedir. Ayrıca yüksek maliyetle çalışıldığı için herkese iş imkanı sunamamaktadır. Bu nedenle kayıt altında olmayan ekonomide, niteliksiz iş gücüne de istihdam sağlanmış olmaktadır. Bunu sağlarken aynı zamanda toplumsal barışa da katkı sağlamaktadır.

³⁵Gelirler Kontrolörleri Derneği, “*Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadelede Vergi Kanunlarının Yeniden Yazımı*”, 2005, Ankara, s.59.

³⁶ Hakan Uzeltürk “ Gölgelelerin Efendisi: Gölge Ekonomi Bazı Ülkelerden Örnekler”, *19. Türkiye Maliye Sempozyumu*, Antalya, 2004, s.360.

³⁷Gelirler Kontrolörleri Derneği, a.g.e.,s.63

3.1.3. Kayıt Dışı Ekonominin Rekabet Gücüne Etkisi

Kayıt altında olmayan ekonomide maliyetler de düşük olduğu için iç ve dış piyasada ülke ekonomisinin rekabet gücünü arttırmaktadır. Bazı ekonomistler ve politikacılar kayıt dışı ekonominin gelecekte girişimcilik ruhunu pekiştireceğini düşünmektedir. Kayıtlı ekonomiden kayıt dışı ekonomiye kayan gelirler, tasarruflar üzerinde çarpan etkisi yaratarak, ekonomiyi canlandırmakta ve dış piyasalar karşısında rekabet gücünü arttırmaktadır³⁸.

3.1.4. Kayıt Dışı Ekonominin Resmi Ekonomiye Etkisi

Kayıt altında olmayan ekonomiden elde edilen gelirler yine aynı ekonomi içerisinde veya kayıt altındaki alışverişlerde kullanılmaktadır. Yani elde edilirken kayıt dışında olan gelirler, elde edildikten sonra kayıt altına alınabilirler. Böylelikle ülkedeki ekonomide bir canlanma söz konusu olacaktır. Sonuç olarak ne kadar sempatik görünse de, tüm bu sayılan o unsurlar kısa vadede olumlu sonuçlar doğurmaktadır. Uzun vadede modern bir vergi yapısına ulaşmak için tüm faaliyetlerin belgelendirilmesi yani vergilendirilmesi gerekmektedir.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışı faaliyetlerin kayıtlı ekonominin büyümesine katkısı farklıdır. Gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışı ekonominin oranı 1 puan arttığı takdirde, kayıtlı ekonominin büyümesi 5 puan civarında gerilemektedir³⁹. Yani gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışı ekonominin büyümesi ile kayıtlı ekonominin oranı arasında ters orantı (negatif ilişki) bulunmaktadır. Gelişmiş ülkelerde ise, kayıt dışı ekonomi 1 puan arttığında, kayıtlı ekonomi 8-10 puan artmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin tersine kayıt dışı ekonominin artması ile kayıtlı ekonominin büyümesi arasında doğru orantı (pozitif ilişki) bulunmaktadır. Örnek vermek gerekirse; kayıt dışı ekonomi 1 puan artarsa ve %10'dan %11'e çıkarsa, kayıtlı ekonomi de buna bağlı olarak yaklaşık 8 puan artmaktadır. Bu pozitif yönlü ilişki kişi başına düşen gelirden de aynı şekildedir.

³⁸ Ay, a.g.m. s.62.

³⁹ Şükrü Kızılot, Şafak Çomaklı. "Vergi Kayıp ve Kaçakları ve Kayıt Dışı Ekonomi İlişkisi ve Boyutlarının Mevzuat Açısından Değerlendirilmesi", *19. Türkiye Maliye Sempozyumu*, Antalya, 2004,s.123.

Gelişmiş ülkelerde 1990'lı yıllarda kayıt dışı ekonominin 1 puan arttığında kişi başına düşen gelir de yaklaşık 8 puan artmıştır⁴⁰.

3.2. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN OLUMSUZ ETKİLERİ

3.2.1. Kayıt Dışı Ekonominin Vergi Gelirlerine Etkisi

Kayıt dışı işlemler nedeniyle ödenmeyen vergiler bütçe açığına neden olmaktadır. Devlet bu açığı kapatabilmek için oluşabilecek enflasyonu göze alarak para basma (emisyon) yoluna gidebilir ya da bunun yerine faiz oranlarının artmasını göze alarak borçlanma yolunu da tercih edebilir. Fakat faizlerin artmasıyla hem özel kesim yatırımları hem de borçların sürdürülebilirliği tehlike altına girebilir. Tüm bu olumsuz sonuçlar dolayısıyla vergisini veren dürüst mükellef ile vergi kaçırın mükellefler arasında vergi eşitsizliği oluşmuş olmaktadır. Böyle bir durumda “vergilemede adalet” ilkesinden sapılmış olunmaktadır.

3.2.2. Kayıt Dışı Ekonominin Vergi Yüküne Etkisi

Devlet yapmakla görevli olduğu kamu harcamalarının finansmanının büyük bir kısmını vatandaşlarından aldığı vergilerle karşılamaktadır. Vergisini ödeyen mükellef kendi üzerine düşen sorumluluğu yerine getirirken bir yandan da kendi gelirinden devlete pay vermiş olur. Vergisini vermeyen mükellef de aynı kamusal hizmetlerden yararlanmakta fakat katkıda bulunmamakta ve gelirlerinde bir aşınma da olmamaktadır. Devlet harcamaları da her daim artış içinde olduğu için vergi yükünü de bazı kesimler üzerinde yoğunlaştırmak durumunda kalmıştır.

3.2.3. Kayıt Dışı Ekonominin Haksız Rekabet Olgusuna Etkisi

Kayıt altında olmayan ekonomilerde faaliyet gösteren firmalar, üzerine düşen yükümlülükleri kısmen veya tamamen yerine getirmeyerek maliyetlerini azaltmaktadır. Bu nedenle kayıt altında olup devlete vergisini ödeyen firmalar piyasada rekabet gücünü baştan yitirmiş olmaktadır. Kayıt altında olup verimli olabilecek firmalar, kayıt dışı çalışan firmalar nedeniyle piyasadaki pazar payından

⁴⁰Kızılot, Çomaklı, a.g.m. ,s.123.

hak ettikleri kısmı alamamakta ve bu nedenle ekonomide daralma olmaktadır. Vergi kaçakçılığı büyük bir suç olmasının yanı sıra, eşitlik ilkesine de zarar vermekte ve vergi ödeyenler karşısında haksız bir avantaj edilmektedir⁴¹.

3.2.4. Kayıt Dışı Ekonomi Nedeniyle Mükellefin Devlete Olan Güvenine Etkisi

Var olan ekonomide kayıt dışı ekonomi ne kadar varsa devlete olan güvensizlik o derece mevcuttur. Devlete vergi vermemek veya az ödemek ne kadar normalleşirse, vergisini veren mükellef de o kadar yasa dışı yola başvurur. Ayrıca toplum içerisinde ahlaki değerlerde bozulmaya neden olur. Yasa dışı faaliyetlerin normal görülmesi ve yaygınlaşması, bireylerin devlet otoritesine karşı olan güvenini azaltır. Rüşvet, suiistimal, mafya gibi kavramların sıkça telaffuz edilmesi, dürüst olmamanın normal, dürüst olmanın ise anormal hale gelmesine neden olur⁴². Mükellefler devlete olan tepkilerini vergisini hiç ödememek ya da eksik ödemek şeklinde belirtirler. Bütçenin en önemli gelir kaynağı olan vergileri ödeyen mükellefler, ödedikleri vergilerin nerelere harcandığını göremedikleri için genel olarak vergilerin gönül rahatlığıyla vermemektedirler. Devletin, ödenen vergileri lüks giderlere ya da şaibeli yerlere harcandığını gören mükelleflerin vergiye karşı olan direnci artmaktadır⁴³. Mükellef ödediği vergiler ile devletin sunduğu hizmetler arasında tatmin edici bir bağ görmediği takdirde vergisini ödemekten kaçınmaya devam edecektir.

3.2.5. Kayıt Dışı Ekonominin Ülkenin Kredibilitesine Etkisi

Bir ülkeye mali yardımda bulunan çeşitli uluslararası kuruluşlar, yabancı devletler, yabancı sermaye ve kredi notu veren kuruluşlar vardır. Bu kurumlar mali yardım verirken o ülkenin makroekonomik büyüklüklerini göz önünde bulundururlar.

⁴¹ Halis Kalmış, Burcu Yılmaz “ Vergi Kayıp ve Kaçaklarını Önlemede Bir Çözüm Önerisi: Servetlerin Beyanı ve İzlenmesi”, *19. Türkiye Maliye Sempozyumu*, Antalya, 2004, s.823.

⁴² Mustafa Ali Sarılı..”Türkiye’de Kayıt dışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Kayıtlı Hale Getirilebilmesi için Alınması Gereken Tedbirler”, *Vergi Sorunları*, Sayı 167, Ağustos, s.146.

⁴³ Sadettin Doğanığit. “ Vergi Kayıp ve Kaçağının Önlenmesinde Yeni Arayışlar: Mükellef Haklarının Korunması ve Mükelleflerin Vergiye Karşı Dirençlerinin Minimize Edilmesi”, *19. Türkiye Maliye Sempozyumu*, Antalya, 2004, s.794.

Bir ülkede ne kadar kayıt dışı ekonomi varsa, ülkenin kredibilitesi de o oranla azalmaktadır.

3.2.6. Kayıt Dışı Ekonominin Kaynak Dağılımına Etkisi

Mükellefler, vergilendirilmeyen hatta suç teşkil eden faaliyetlerde buldukları zaman kaynak tahsisinde azalmaya neden olurlar. Yaptıkları bu faaliyetler sonucu, vergi vermeyerek hem gelirlerinde bir azalma oluşmamasını sağlarlar hem de yasal olmayan bazı yollardan daha fazla gelir kazanırlar. Bu da toplumda kaynak dağılımının olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır. Ayrıca ekonomide her ajan bir girişimci olarak düşünülebilir. Girişimci mal ve hizmeti satmak için üretir (kayıtlı veya kayıt dışı). Ayrıca girişimci toplam tüketimi arttırmak için de objektif bir tüketicidir. Kayıt dışı ekonomide kazanç, kapasite ve katılım arasında sistematik bir ilişki vardır. Fakat mükellefin faaliyetlerini kayıt dışı yapması durumunda, gelir dağılımının yeniden bölüşümünü de olumsuz etkileyecektir⁴⁴.

3.2.7. Kayıt Dışı Ekonominin İstatistiklere Etkisi

Kayıt dışı ekonominin büyük sınırlara ulaştığı ülkelerde, iktisadi anlamda yapılan istatistikler sağlıklı sonuçlar veremez. Gerek milli gelir gerekse diğer makro ekonomik büyüklükler gerçeği yansıtamaz. Bu büyüklüklerin gerçek sonuçları bilinmeden de geleceğe yönelik yeni planlar yapılamaz veya yapılsa bile yanlış sonuçlar doğurur.

3.2.8. Kayıt Dışı Ekonominin Bütçe Üzerindeki Etkisi

Mükellefler ödemekle yükümlük olduğu vergiyi yasal veya yasal olmayan yollarla tamamını ya da bir kısmını ödememektedirler. Ödememelerinin nedenleri arasında, vergi yükünün gereğinden ağır olması, devlete güvenin olmaması, vergi ahlakı ve vergi bilincine sahip olunamaması gibi nedenler bulunmaktadır. Her ne nedenle olursa olsun, ödenmeyen her vergi devletin bütçesinde açıklar

⁴⁴ Dan, Anderberg, Alessandro Balestrino, Umberto Galmarini. "Search and Taxation in a Model On Underground Economic Activities", *Economic Inquiry*, Vol. 41, No. 4, 2003, s. 647.

oluşturmaktadır. Devlet bu boşlukları doldurabilmek için ya mevcut vergilerin oranını arttırma ya para basma ya da borçlanma gibi yollara yönelmektedir.

3.2.9. Kayıt Dışı Ekonominin Dolarizasyon Açısından Etkisi

Kayıt altında olmayan ekonomilerde yapılan ödemeler daha çok nakit olarak yapıldığından dolayı, insanları kayıt dışı ekonomide de istikrarlı bir para birimi arayışına itmektedir. Nispeten daha istikrarlı olan dolar ve Euro gibi para birimleri üzerinden faaliyetlere yöneldikleri takdirde piyasada dolarizasyona yol açılmaktadır⁴⁵.

4. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN ÖLÇÜLMESİ

4.1. KAYIT DIŞI EKONOMİYİ ÖLÇMENİN ÖNEMİ

Kayıt dışı ekonomiyi ölçme gereksinimi aşağıda belirtilen başlıca üç sebepten kaynaklanmaktadır⁴⁶;

-Ekonomik Realiteye Yaklaşma: Kayıt dışı ekonominin ne kadar büyük olduğu bilinirse o oranda, milli ekonominin büyüklüğü de doğru olarak bilinecektir.

-Vergilendirme ve Haksız Rekabeti Azaltma: Kayıt dışında gerçekleşen ekonomik faaliyetlerin bilinmesi, bu faaliyetlerden bazılarının vergilendirilmesini ve haksız rekabetin azalmasını sağlayacaktır.

-Sosyal Yapı ve Mekanizmaları İyileştirme: Bir ekonomide kayıt dışı ekonomi hacminin büyüklük derecesi, o ülkenin sosyal yapısının sağlamlığı ve bu yapıya yönelik politikalar hakkında bir fikir verir. Başka bir ifadeyle kayıt dışı ekonomi ne kadar fazla oranda ise, yasama, yürütme ve yargı mekanizmaları güçlü bir olasılıkla o derece bozuktur. Dolayısıyla bu mekanizmaları iyileştirici politikaların gerekliliği ortaya çıkar.

⁴⁵ Burcu Dinçer, "Kayıt dışı Ekonomi ve Rekabetçi Piyasalar Üzerine Etkisi", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2007,s.56.

⁴⁶ Cihan Dura, "Kayıt dışı Ekonomi Kavramı, Sebep ve Etkileri, Ölçülmesi Mücadele Yolları ve Türk Ekonomisindeki Yeri", *Maliye Dergisi*, Sayı, 124, Ocak-Nisan, 1997, s.7.

4.2. KAYIT DIŞI EKONOMİYİ ÖLÇME YÖNTEMLERİ

Ülkemizde kayıt dışıyla ilgili olarak yapılmış çok sayıda analiz bulunmaktadır. Bu analizler yapılırken farklı yöntemler esas alınmıő ve kayıt dışı ekonominin büyüklüğüne dair farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Ülkemiz açısından bakıldığında; yüksek enflasyon oranları, işsizlik, gelir ve kaynak dağılımında adaletsizlik, bütçe açıkları v.b. problemlerden dolayı kaynak sıkıntısı içerisinde. Kaynak sıkıntısını giderebilmek için başvurduğu borçlanma sonucunda oluşan faizler de kayıt dışı ekonomiyi beslemektedir. Tüm bu olumsuzlukların önlenmesi için öncelikle kayıt dışı ekonomiyi doğru rakamlarla tespit etmek gerekmektedir⁴⁷. Kayıt dışı ekonominin büyüklüğü kullanılan yöntem, eldeki verilerin yetersizliği ve çalışmaya konu olan döneme göre çeşitlilik göstermektedir⁴⁸. Kayıt dışı ekonomi; doğrudan veya dolaylı ölçme yöntemleriyle ölçülebilmektedir. Doğrudan ölçme yöntemi olarak anket ya da karma yöntem kullanılmaktadır. Dolaylı ölçme yöntemleri olarak ise; Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) Yöntemi, vergi denetim ve inceleme metotları, istihdam yaklaşımı ve parasal yöntemler kullanılmaktadır. Parasal yöntemler ise; sabit oran yöntemi(emisyon yaklaşımı) ve işlem hacmi yöntemleri büyük banknot kullanımının izlenmesi yöntemi⁴⁹ve ekonometrik yöntem olarak incelenmektedir⁵⁰.

Kayıt dışı ekonomi ile ilgili olarak kesin ve sabit bir rakama ulaşamamaktadır. Bu nedenle ülkemizdeki birçok araştırmacı, bu yöntemleri kullanarak kayıt dışı ekonominin boyutlarını Tablo 2’de görüldüğü gibi ortaya koymaya çalışmıőlardır.

⁴⁷ Leyla İşbilen Yücel, “Bulanık Regresyon: Türkiye’de 1980-2004 Döneminde Kayıt dışı Ekonominin Bulanık Yöntemlerle Tahminine İlişkin Bir Uygulama”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi, 2005, s.78.

⁴⁸ Vuslat Us, “Türkiye Ekonomisinde Kayıt dışı Ekonomiyi Ölçmeye Yönelik Ampirik Çalışma: Elektrik Üretimi Yaklaşımı”, *Gazi Üniversitesi, İ.İ.B.F Dergisi* 8/1, 2006,s.100.

⁴⁹ Abdullah Savaş, “Vergi Dışı Piyasa Ekonomisi: Kapsamı, Etkileri ve Öneriler”, *Sayıştay Dergisi* ,Sayı 72,ss.58-59.

⁵⁰ Gülay Akgül Yılmaz, “Kayıt dışı Ekonomi ve Çözüm Yolları” 2006, İstanbul, s.117,188.

Tablo 2. Kayıt Dışı Ekonomi Tahminleri

Araştırmacı	Yıl	Yöntem	Kayıt dışı Ekonominin GSMH'ya Oranı
İlgin	2001	Basit Parasal Oran	%66,20
	1993	Basit Parasal Oran	%55,30
	1992	Ekonometrik Oran	%47,20
Altuğ	1992	Kayıt dışı İstihdam Yaklaşımı	%35
Derdiyok	1989	Vergi Yaklaşımı	%46,90
Temel, Şimşek, Yazıcı	1992	Ekonometrik Yaklaşım	%8,10
	1992	İşlem Hacmi	%1,9
	1991	Vergi Yaklaşımı(Farklı varsayımlarla)	%29,9-16,4
Çetintaş, Vergil	1992	Ekonometrik Parasal Tahmin	%23
	2000	Ekonometrik Parasal Tahmin	%24,70
Schneider	2001	Karma Yöntem	%33,20
Kasnakoğlu	1997	Nakit Oranı	%30-61
		Ekonometrik	%9-13
		İşlem Hacmi	%31
Özsoylu	1990	Nakit Oranı	%11,70

Kaynak: http://www.gib.gov.tr/fileadmin/beyannamerehberi/Kayit_disi_2009tr.pdf (Erişim Tarihi; 21.02.2011)

Tablo 2’de çeşitli araştırmacıların, farklı yöntemlerle, farklı yıllarda yaptığı çalışma sonuçları görülmektedir. Tablodaki verilerde de görüldüğü gibi kayıt dışı ekonomi oranlarıyla ilgili kesin bir rakama ulaşmak mümkün olmamaktadır. Oranlar arasındaki bu farklılıklar kayıt dışı ekonomiyi ölçmenin zorluğundan kaynaklanmaktadır.

5. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN SINIRLARI

Var olan tüm sistemlerde olduğu gibi vergi sisteminin de temelinde insan bulunmaktadır. Vergi, sadece ekonomik ve mali yönden değil, sosyal ve psikolojik yönden de incelenmesi gereken bir bilim dalıdır. Aslen kayıt dışı ekonomi olmayıp, bambaŐka olgular olmasına rağmen, kayıt dışı ekonomiye katılmıŐ bazı faaliyetler de bulunmaktadır. Vergilere gösterilen tepkiler içerisinde en yaygın kullanılan yollar; vergiden kaçınma ve vergi kaçırmadır.

Vergiden kaçınma ve vergi kaçırmaya unsurları sadece ülkemizde değil, tüm dünyada bir sorun halindedir. Ayrıca küreselleşme sonucu sermayenin serbest dolaŐımına getirilen sınırlamalar da kalktığından dolayı kaçınma ve kaçırmaya faaliyetleri de kendini göstermektedir⁵¹. Küreselleşme sonucu hem bireyler hem firmalar vergisel avantajların olduğu ülkelere kayabilmektedir. Bu nedenle ülkelerin sermayelerini kendilerine çekmiŐ olmakla birlikte ticaret ve yatırımların sapmasına da neden olmaktadır. Diğer negatif etkileri ise, vergi tabanlarının aşınması, vergileme yapısının değişmesi, artan vergi oranlarının uygulanması ve global refahın azalması şeklinde sıralanabilir⁵². Sermayenin mobilite olması ekonomik kalkınmayı olumlu etkilemesine rağmen, kaçınma ve kaçakçılık faaliyetleri nedeniyle de büyük oranda vergi kayıpları oluşmaktadır.

5.1. VERGİDEN KAÇINMA

Vergisini ödemekle yükümlü olan mükelleflerin vergi matrahını küçültmesi, yok etmesi biçimindeki eylemleri vergiden kaçınma kapsamındaki faaliyetlerdir. Vergiden kaçınma, çeşitli şekillerde ortaya çıkabilmektedir. Bu durumlardan bazıları, kanunların imkan verdiği yöntemler kullanılarak matrahın küçültülmesi biçiminde olduğu gibi, kanunların koyduğu kuralların dışına çıkılarak matrahın küçültülmesi, yok edilmesi şeklinde de olabilmektedir⁵³. Kanunlar çerçevesinde vergi ödemekten kaçınan kişilerin yaptığı faaliyete örnek verecek olursak; tüketiciler, üzerine vergi

⁵¹ Metin Meriç, Hakan Ay, “Küreselleşme Olgusunun Vergi Kayıp ve Kaçakları Üzerindeki Etkisi”, *19. Türkiye Maliye Sempozyumu*, Antalya, 2004, s.306.

⁵² İhsan Günaydın, Serkan Benk, “Globalleşme Sonucu Oluşan Vergi Kayıp ve Kaçaklarını Önlemede Uluslar arası İşbirliğinin Önemi”, *19. Türkiye Maliye Sempozyumu*, Antalya, 2004, s.388.

⁵³ Cengiz Sinanoğlu, “Verginin Psikolojik Yönü ve Kişisel Tepkilerin Mali Sonuçları” Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İzmir, 1994,s.67.

konulmuş bir malı almaktan vazgeçer veya az tüketmeye başarlarsa devlet vergi alacağından mahrum kalmış olur. Eğer vergi konulan malın yerine ikame edilecek bir mal varsa tüketicilerin vergi olmayan mala doğru yönelmesi kaçınılmazdır. Sadece harcama vergileri değil, dolaysız vergilerde de kaçınma görülmektedir. Örneğin; belli gelir düzeyinden sonra ödeyeceği gelir vergisinin artacağını düşündüğü için bu düzeyi aşacak gelir elde etmekten kaçınarak vergi ödemekten de kaçınmış olur. Çünkü gelir elde etmek bir çaba gerekmektedir ve elde ettiği bu gelir karşılığında yüksek vergi ödeyeceğini düşünen mükellef, buna değmeyeceğini düşünüp çaba göstermekten vazgeçer. Bu durumda da yine devlet muhtemel bir vergi gelirinden mahrum kalmaktadır.

5.2. VERGİ KAÇAKÇILIĞI

Vergi kaçakçılığı, vergiyi ödememe veya az ödeme isteğiyle kanunlara aykırı davranmaktır. Yani hile yaparak vergiden kaçmaktır. Bu davranış, suç olmasının yanında, vergide eşitlik ilkesine de ters düşmektedir. Üzerine vergi borcu düştüğü halde ödemeyen mükellef, dürüstçe vergisini ödeyen mükelleflere göre dürüst davranmamış ve haksız kazanç sağlamış olmaktadır. Böylece verginin verimliliği de zarar görmektedir, bu nedenle önlem alınması gereken bir sosyal bir durumdur. Vergisini ödemeyen mükellefler nedeniyle dürüst mükelleflere daha fazla vergi yüküne katlanmak durumundadır. Vergi ahlakı ile vergi kaçakçılığı birbirine paralel olgulardır. Bir ülkede var olan vergi ahlakı düşünüldüğünde kayıt dışılık arttıkça vergi ahlakının azalmakta olduğu görülmektedir. Vergi ahlakı yüksek olan ülkelerde otokontrol mekanizması ortaya çıkmaktadır. Vergi ahlakı, ekonomik faaliyetlerin kayıt altına alınması yönünde bir tür toplumsal baskı olarak öne çıkmaktadır⁵⁴. Ahlak anlayışı kişiden kişiye değişmektedir ve tüm vergi yükümlülere düşünülürse, vergiye bakış açısı farklı olan milyonlarca insanlar olduğu görülebilir. Mükelleflerden bazıları üzerine düşen vergi borcunu ödemek yerine, kendi vicdanını tatmin eden miktarı ödemek arzusundadırlar.

Vergiden kaçınma ve vergi kaçakçılığı birbirinin bazen ikamesi bazen ise tamamlayıcısı olabilmektedir. Birbirinin ikamesi olduğu durumlarda; artan

⁵⁴ İhsan Cemil Demir. "Vergi Ahlakı ve Belirleyenleri: Ege Bölgesi Örneği", Dokuz Eylül Üniversitesi, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, s.79.

maliyetlerden dolayı bir davranıştan diğerine geçmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Örneğin; vergi kaçırarak bir kişi alacağı cezalardan korktuğu için yasal boşluklardan yararlanarak vergiden kaçınmayı tercih edebilmektedir. Birbirlerinin tamamlayıcısı olduğu durumlarda ise; vergi matrahından indirilebilecek bir değer yüksek gösterilmesi şeklinde olabilmektedir⁵⁵.

Vergisini ödemekle yükümlü olan mükelleflerin vergilere karşı gösterdikleri davranışlardan biri de ödenme aşamasına gelen vergilerini geç ödemek şeklindedir. Vergiyi geç ödemek, kanunlara aykırı bir durum olmadığı için kaçakçılıktan ayrılmakta ve vergi ziyayı kapsamına girmektedir. Ayrıca, ödemesi gerektiği vergiden daha az ödemek gibi bir faaliyette bulunmadığı için ‘vergiden kaçınma’dan da farklı bir eylemdir. Mükellefin üzerine düşen vergi borcunu geç ödemesinin en başlıca sebebi; kredi faiz oranı ile gecikme zammı arasındaki uyumsuzluktur⁵⁶. Mükellef ödemesi gereken vergi tutarını repo veya bonoya yatırdığı takdirde, elde edeceği faiz geliri, ödeyeceği cezadan yüksekse, mükellef vergisini kaçırmakta bir sakınca görmemektedir⁵⁷. Bu nedenle vergi denetiminin arttırılması, vergi cezalarının yeterli caydırıcılıkta olması, mevzuattaki boşlukların doldurulması ve iyi bir vergi idaresinin kurulması, kayıt dışı ekonomiyi engellemek için olumlu sonuçlar doğuracaktır. Türkiye’de vergi reformu olarak nitelendirilen çok sayıda değişiklik yapılmış olmasına rağmen hala vergi tabanının genişletilmesi, kayıt dışı ekonominin kayıtlı ekonomiye çevrilebilmesi, vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesi, vergi sisteminin adil, basit, etkin ve çağdaş hale getirilebilmesi hususunda kalıcı başarılar sağlanamamıştır. Bilindiği gibi; “En iyi yasa kötü uygulamacılar elinde başarısızlığa mahkum olacağı gibi, kötü bir yasa da iyi uygulamacılar elinde başarılı olabilir⁵⁸.” Bu sözden de yola çıkılarak, vergi kayıp ve kaçaklarını engelleyebilmek için vergi idaresini etkin hale getirmenin önemi görülebilmektedir.

⁵⁵ Hasan Hüseyin Bayraklı, Naci Tolga Saruç, İsa Sağbaş “ Vergi Kaçırma Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi ve Vergi Kaçaklarının Önlenmesi: Anket Çalışması Bulguları”, 19. *Türkiye Maliye Sempozyumu*, Antalya, 2004, s.206.

⁵⁶ İhsan Cemil Demir. “ Mükelleflerin Vergi Karşısındaki Davranışları, (Afyon İli Anket Çalışması)”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Afyon, 1999, s.41.

⁵⁷ Demir, a.g.m. s,84.

⁵⁸ Adnan Gerçek, “ Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Önlenmesi Açısından Vergi İdaresinin Sorunları ve Yeniden Yapılandırma Önerisi”, 19. *Türkiye Maliye Sempozyumu*, Antalya, 2004, s.621.

Ülkemizde vergi kaybı yıldan yıla artmaktadır. En fazla vergi kaybı yaşanan vergi türü ise Katma Değer Vergisi (KDV) olarak ortaya çıkmaktadır. Vergi türü dolaylı ve dolaysız olarak ikiye ayrılmaktadır. Dolaysız vergiler Gelir Vergisi(GV), Kurumlar Vergisi (KV) gibi önceden belirlenmiş oranlara göre beyan edilen servet ve gelir üzerinden alınan vergilerdir. Dolaylı vergiler ise (KDV gibi), mükellefin şahsi durumuna bakılmaksızın alınan vergilerdir. Yaşamını devam ettirebilmesi için gereken temel malları alırken zengin veya fakir olduğuna bakılmaksızın alınan vergilerdir. Mükellef harcama yaptığı zaman ürünün fiyatının içine gizlenmiş oranlardır. Buna göre, vergilendirilen ürünlerden daha çok kullananlar daha fazla vergi vermiş olacaktır. Bu nedenle en adaletsiz vergi olarak görülmektedir. Çünkü zorunlu harcama yapan her mükelleften alınmaktadır. Kayıt dışı ekonomi ile dolaylı vergiler arasında aynı yönlü bir orantı bulunmaktadır. Kayıt dışı faaliyetlerin yoğun olmasından dolayı vergi gelirlerini arttırmakta sıkıntı çeken devlet, kısa vadede bir çözüm olarak dolaylı vergileri arttırmak yoluna gitmektedir⁵⁹. Yani bir bakıma kayıt dışı ekonomisinde artış olan bir ülke dolaylı vergilerini arttırarak aradaki dengeyi sağlamaya çalışmaktadır. Fakat bu durum vergi adaletini ve eşitlik ilkesini zedeler hatta buna yönelik tedbirler alınmadığı takdirde toplumsal huzurun da zarar göreceği açıktır⁶⁰.

6. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN ÖZELLİKLERİ

6.1. YASALARA AYKIRILIK

Faaliyetlerin yasal olup olmadığı o ülkede yürürlükte olan düzenlemelere göre belirlenmektedir. Buna göre kayda alınmayan, hukuk nezdinde yasal olmayan her türlü faaliyet kayıt dışı ekonomi içerisinde yer alacaktır. Ancak yasalara uygun olarak yapılan bazı faaliyetler için hukuki yön değil, sadece ölçülemez veya beyan dışı bırakılmak önemlidir. Diğer yandan bazı faaliyetlerin de yasa dışılığı içki ve kumarhane faaliyetlerinde olduğu gibi zamana ve ülkeye göre değişebilmektedir.

⁵⁹ Ümit Özlale, “Türkiye’deki Kayıt dışı Ekonominin Dinamikleri”, *Bütçe Dünyası*, Cilt,3, Sayı, 30, 2008,s.5

⁶⁰ Nur Irmak, Yasin Bilen, “Türkiye’de Vergi Denetiminin Yeniden Yapılanması ve Bir Öneri”, *Vergi Raporu Dergisi*, Sayı:88, Ocak 2007, s.15

6.2. AHLAKİ NORMLARA AYKIRILIK

Yasal olmalarına karşı ahlaki normlara uygun olmayan ekonomik faaliyetler de bulunmaktadır. Bu faaliyetlerden; bireyin kendini veya organlarını satması veya yalan beyanlarla satıcının müşteriyi kandırması kayıt dışı ekonomi özelliği taşımaktadır.

6.3. İSTATİSTİKSEL OLARAK ÖLÇÜLEMEZLİK

Bu kriter, kayıt dışı ekonominin tanımı ve tespiti için hayati öneme sahiptir. Eğer bir faaliyet milli gelir hesaplarına yansıtılmak üzere tam ve doğru olarak ölçülemiyorsa, bu kritere göre yasal olup olmadığına bakılmaksızın söz konusu faaliyet kayıt dışı ekonomi içerisine dahil edilecektir. Geçimlik tarımsal üretim, ev işleri, çocuk bakıcılığı ve komşuya yardım gibi faaliyetler istatistiksel olarak ölçülemeyen faaliyetlere örnektir. Bu faaliyetler ölçülemediği için kayıtlı ekonomi içerisinde gösterilememektedir. Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin hiç veya yeterince ölçülememesinin nedenleri⁶¹;

- Faaliyetlerin parasal değerinin olmaması,
- Faaliyetlerin gizli tutularak beyan edilmemesi,
- Hesaplamalarının fiilen imkansız veya çok zor olmaları,
- Bu faaliyetlerin esasında milli gelir hesaplamalarına dahil edilmemesinin rasyonel, etik ve normatif kabul edilmemesi olarak sayılabilir.

6.4. GELİR YA DA FAYDA ETME

Bu kritere göre, kayıt dışı ekonomik faaliyet karşılığında bir gelir ya da fayda elde edilmesi gerekmektedir. Oysa komşuya yardım, evde çocuk bakımı, temizlik ve bahçe işleri yapılması gibi faaliyetler karşılığında gelir elde edilmemekle beraber, fayda sağlanmaktadır. Ancak ev hanımının çalışmaya başlamasıyla evde bakıcı istihdam edildiğinde veya çocuk kreşe verildiğinde ailenin ev giderleri artmaktadır. Böylece faaliyet piyasa kavramı çerçevesinde parasal bir hüviyet kazanmaktadır.

⁶¹ Sedat Yetim, “Türkiye’de Vergi Kaçakçılığı ve Kayıt dışı Ekonomi”, *Türkiye Bankalar Birliği*, 2009, Yayın no:215, ss. 9-10.

6.5. EKONOMİK SİSTEME UYGUNLUK

Ekonomik sisteme uygunluk kriteri; serbest piyasa ekonomisinin geçerli olmadığı 1999 öncesi Doğu Bloğu ülkelerdeki ekonomik durumu açıklamak amacıyla kullanılmıştır. Bu ülkelerdeki üretim araçlarının mülkiyeti devlete ait olduğu ve dolayısıyla özel sektöre izin verilmediği için, ekonomik faaliyetlerin tamamı kayıt dışı ekonomi olarak kabul edilmiştir. Bu kritere göre Türkiye’de 24 Ocak 1980 kararları öncesi yapılan bir çok faaliyet örneğinin ; ithal sigara alımı ve satımı, döviz edinmek ya da dövizle alışveriş gizli ekonomiye dahil edilirken, günümüzde bu faaliyetler sisteme uygun olduklarından gizli ekonomik faaliyet değildir. Başka bir örnek, daha önce ülkemizde kumarhanelerin yasal işletmeler olması, şu anda ise bu faaliyetlerin kayıt dışı ekonomi içerisinde yer almasıdır.

7. DİĞER ÜLKELERDE KAYIT DIŞI EKONOMİNİN BOYUTLARI

Kayıt dışı ekonomi ile ilgili ilk düzenlemeler Fransa’da ilki 1936, diğeri 1940 yılında olmak üzere kayıt dışı istihdam konusunda yapılmış olmakla beraber, bu konuya asıl ilgi II. Dünya savaşı sonrası başlamış ve bu konudaki ilk çalışma 1958 yılında Çağan tarafından Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) kayıt dışı ekonominin hacmini ölçmeye yönelik geliştirdiği yöntem ve bunun uygulaması ile ilgili olmuştur⁶². Bunlar kayıt dışı ekonomiye gelişmiş ülkelerin ilgisinin çok eski tarihlere dayandığını göstermektedir. Konunun hala güncel olmasının sebebi ise genellikle bir sorun olarak görülen olgunun ortadan kaldırılmamış olmasıdır. Kayıt dışı ekonominin hacmi geçmişten günümüze merak edilmiş, ne boyuttaki bir olguyla karşı karşıya olunduğu bilinmek istenmiş, 1960’lı yıllardan beri çok sayıda tahmin yöntemi geliştirilerek, çeşitli ülkelerdeki kayıt dışı ekonominin hacmi pek çok araştırmacı tarafından tahmin edilmeye çalışılmıştır. Fakat hangi yöntem kullanılırsa kullanılsın kayıt dışı ekonominin boyutunu tam olarak ölçmek mümkün değildir.

Kayıt dışı ekonomi son çeyrek asırdır sadece Türkiye’de değil, az gelişmiş ya da gelişmiş ülkelerin tamamında, ekonomistlerden ve ekonomi politikalarını etkilemeye çalışan her kesimden büyük ilgi görmektedir. Kayıt dışı ekonominin

⁶² Gülay Akgül Yılmaz, “Kayıt dışı Ekonomi; Ulusal ve Küresel Boyutları ve Dinamiklerin Analizi” 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçakları, Önlenmesi Yolları, Antalya, 2004, s.18

kayıtlı ekonomiye oranının bütün dünyada artma eğiliminde olduğu kabul görmektedir. Fakat ülkemizdeki kayıt dışı ekonominin boyutları Avrupa Birliği(AB) ülkelerine oranla daha büyük bir seyir izlemektedir. AB üyesi ülkelerde kayıt dışı ekonominin büyüklüğü ortalama %10 civarında iken, ülkemizde %66'ya kadar ulaştığı olmuştur⁶³. Schnedier'in 2000 yılında yaptığı çalışmaya göre Türkiye'nin kayıt dışılık oranı; %32.1 olarak tespit edilmiştir. Dünya Bankası'nın desteklediği "Dünyada Kayıt Dışı Ekonomiler İçin Yeni Tahminler" isimli 1999-2007 yıllarını kapsayan çalışmanın sonuçlarına göre, Türkiye; çalışmada adı geçen 162 ülkeden 95. Sırada yer almaktadır. Bu çalışmaya göre Türkiye'deki kayıt dışılık oranı %31.6 olarak tespit edilmiştir. Çalışmadaki verilere göre Türkiye'de 1999'da %32.7, 2000'de %32.1, 2001'de %32.8, 2002'de %32.7, 2003'te %32.3, 2004'te %31.5, 2005'te %30.7, 2006'da %30.4 ve 2007 yılında ise; %29.1 olarak ölçülmüştür. Çalışmada kullanılan 9 yıllık verilerin ortalaması alındığında da Türkiye'nin ortalaması %31.6 olarak tespit edilmiştir⁶⁴.

Kayıt dışı ekonominin resmi istatistikler üzerinde ve milli gelir, büyüme, işsizlik, gelir dağılımı, kaynak dağılımı gibi birçok ekonomik değişken üzerinde etkileri bulunmaktadır. Ama kayıt dışı sektörün varlığı öncelikle vergi kaybına neden olmaktadır. Kayıt dışı sektör bir şekilde sıfırlanırsa vergi gelirlerinin artacağı öngörüsü yaygın olarak kabul görmektedir⁶⁵. Kayıt dışı istihdam kavramı; kendi adına ve bağımsız ya da bir işverene hizmet akdiyle bağlı çalışanların, çalışmalarının veya elde ettikleri ücret ve kazançların, ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına hiç bildirilmemesi ya da gün sayısı veya ücret tutarı olarak eksik bildirilmesidir. Diğer bir ifadeyle herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna bağlı olmadan çalışan işçilerin varlığı anlamına gelmektedir⁶⁶. Ülkemizde kayıt dışı istihdam birçok sektörde ortaya çıkmaktadır. Türkiye'de en fazla kayıt dışı istihdamın görüldüğü sektörlerin başında; tarım, ormancılık, hayvancılık ve balıkçılık (%87.4) faaliyetlerinde görülmektedir. Bu faaliyeti takip eden inşaat ve bayındırlık işleri; %62.2, toptan ve perakende

⁶³ İsmail Engin, "Vergi Rekabeti", Ankara, 2006, s.107.

⁶⁴ <http://www.cnnturk.com/2010/ekonomi/genel/12/27/kayitdisilik.tum.dunyanin.sorunu/600832.0/index.html> (Erişim Tarihi 13.06.2011)

⁶⁵ Fatih Savaşan, "Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergi Kaybı Tahminleri", 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçakları, Önlenmesi Yolları, Antalya, 2004, s.51.

⁶⁶ http://www.kasifproje.com/kayitliistihdam/index.php?option=com_content&view=article&id=19&Itemid=12 Erişim Tarihi(30.01.2011)

ticaret, lokanta ve oteller; %43.1, Ulaştırma, haberleşme ve depolama faaliyetleri; %39.9, inşaat sanayi faaliyetleri; %32, mali kurumlar, sigorta, taşınmaz mallara ait işler; %19.6, toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetler; %17.9, madencilik ve taş ocakçılığı; %15.8 ve elektrik, gaz ve su faaliyetlerinde ise; %3 oranında kayıt dışı istihdam görülmektedir⁶⁷.

Sadece ülkemizde değil tüm dünya ülkelerinde de kayıt dışı ekonomi önemli boyutlara ulaşmıştır. Bu gerçeği herkes kabullenmekte fakat nasıl çözülmesi konusunda ortak bir görüş birliği sağlanamamaktadır. Dünya reel GSMH değerlerinde kayıt dışı ekonomi gözle görülür bir şekilde artış göstermektedir. Kayıt dışı ekonomide son yıllarda bu derece artış görülmesi tüm dünya ülkelerinde aşağıda belirtilen bazı şüpheler uyandırmaktadır⁶⁸;

-Vergi ve sosyal güvenlik sistemine zarar vererek vergi kayıpları ve bütçe açıkları şeklinde bir kısır bir döngüye sebep olması ve dünya kayıt dışı ekonominin büyümesi,

-Hatalı ekonomik istatistikler nedeniyle ekonomik politikaların oluşturulması ve yorumlanmasındaki yanılgılardan kaynaklanan tehlikeler,

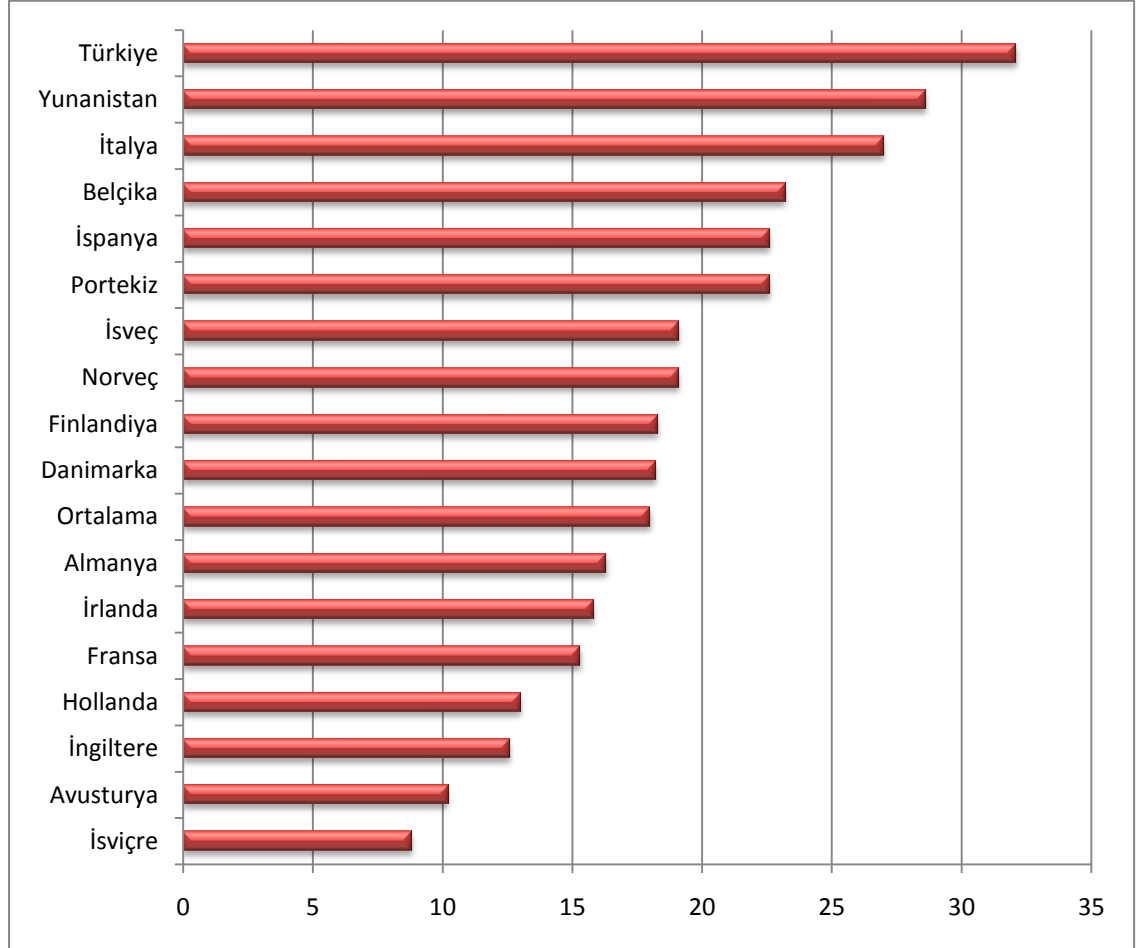
-Dünya kayıt dışı ekonomisinin resmi ekonomi üzerindeki etkisinin belirsizliği.

Tüm bu ve buna benzer nedenlerden dolayı son yıllarda Türkiye dahil tüm dünya ülkelerinde kayıt dışı ekonominin ölçülmesine ilişkin çalışmalar hızlanmıştır. Schneider; gelişmekte olan ülkeler, geçiş ekonomileri ve OECD ülkelerinden oluşan 110 ülkede kayıt dışı ekonominin tahmini büyüklüğünü ortaya koymaya çalışmıştır. Gelişmekte olan ülkelere %41, geçiş ekonomilerinde %38 ve OECD ülkelerinde %18 olarak, kayıtlı ekonominin ortalama büyüklüğünün yüzdesi olarak kayıt dışı ekonominin ortalama büyüklüğünü 2000 yılında ortaya koymuştur. Aşağıdaki grafikte de görüldüğü gibi Türkiye %32,1 ile OECD ortalamasının oldukça üzerine çıkmıştır.

⁶⁷ http://www.gib.gov.tr/fileadmin/beyannamelerrehberi/Kayit_disi_2009tr.pdf Erişim Tarihi (21.02.2011)

⁶⁸ Erdoğan Avder, "Kayıt dışı Ekonomi ve Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri", *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl: 10, Sayı:29,2006,s.353.

Grafik 1. Bazı OECD Ülkelerinde Kayıt dışı Ekonominin Büyüklüğü(2009)

Kaynak; http://www.gib.gov.tr/fileadmin/beyannamerehberi/Kayit_disi_2009tr.pdf (Erişim: 21.02.2011)

Ülkemizin 2023 yılına kadar planlanan uzun vadeli gelişme stratejisinin esas amacı; “Atatürk’ün gösterdiği çağdaş uygarlık düzeyini aşma hedefi doğrultusunda; Türkiye’nin 21. Yüzyılda kültür ve uygarlığın en ileri aşamasında ulaşılacak dünya standardında üreten, gelirini adil paylaşan, insan hak ve özgürlüklerini güvenceye alan, hukukun üstünlüğünü, katılımcı demokrasiyi, laikliği, din ve vicdan özgürlüğünü en üst düzeyde gerçekleştiren, küresel düzeyde etkili bir dünya devleti

olmaktır.” Bu amaçlar doğrultusunda 2023 yılına kadar kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması planlanmıştır. Ülkemizin son yıllarda 200 Milyar Dolar civarında olan milli geliri 2023 yılında 1 Trilyon 900 Milyar Dolar civarında olacağı tahmin edilmektedir. Kayıt dışı ekonomi ve yolsuzlukla savaşabilmek için devletin etkin ve caydırıcılık özelliklerine sahip gerekli yasal düzenlemeleri yapması gerekmektedir⁶⁹.

7.1. GELİŞMİŞ ÜLKELERDE KAYIT DIŞI EKONOMİNİN BOYUTLARI

7.1.1. ABD’de Kayıt Dışı Ekonomi

ABD’de kayıt dışı ekonomi verilerini ilk olarak Peter Gutman ABD ekonomisi için gerçekleştirdiği uygulamada 1976 yılı için 176 Milyar Dolar, 1977 yılı için ise 195 milyar dolar kayıt dışı gelirin olduğunu ortaya koymuştur. Daha sonra Gutmann 1981 yılında gerçekleştirdiği diğer çalışmasında ABD milli gelirinde %15 oranında kayıt dışılık olduğunu belirtmiştir⁷⁰. Tanzi’nin 1983 yılında yaptığı iki değişkenli (faiz gelirleri üzerindeki ağırlıklı vergi oranı ve ortalama efektif gelir vergisi oranı) çalışmaya göre ABD’nin kayıt dışı ekonomi ve vergi kaybı oranlarını tahmin etmeye çalışmıştır. Bu çalışmanın sonuçlarına göre; 1942 yılında faiz gelirlerinin ağırlıklı vergi oranı dikkate alındığında; 1.3 Milyar Dolarlık vergi kaybı ve %7,9 oranında kayıt dışı ekonomi olduğunu tespit etmiştir. 1970 yılı için ise; %4,6, oranında kayıt dışı ekonomi ve 3.8 Milyar Dolarlık vergi kaybı olduğunu belirtmiştir. 1980 yılında ise; %6,1 oranında kayıt dışı ekonomi ve bunun sonucunda 15 Milyar Dolarlık bir vergi kaybı yaşandığını tespit etmiştir. Diğer değişken olan ortalama efektif gelir vergisi oranının dikkate alınmasıyla; 1942 yılında; %4,7 kayıt dışı ekonomi ve 0.4 Milyar Dolar vergi kaybı, 1970 yılında %2,3 oranında kayıt dışı ekonomi ve 2.2 Milyar Dolarlık vergi kaybı, 1980 yılında ise; %4,5 oranında kayıt dışı ekonomi ve 11.1 Milyar Dolarlık vergi kaybı olduğunu tespit etmiştir. Tespit edilen bu sonuçlara göre ABD’de kayıt dışı ekonomi II. Dünya Savaşı yıllarında en yüksek oranlarına ulaştığı görülmektedir⁷¹. Friedrich Schneider tarafından 110 ülkeyi kapsayan çalışmada 67 gelişmekte olan ülke, 23 geçiş ülkesi, 20 OECD ülkesi

⁶⁹ Ülker Mavral, “Kara Para Kayıt dışı Ekonomi İlişkisi ve Türkiye’ye Yansımaları”, Ankara 2001, s.263

⁷⁰ <http://www.belgeler.com/blg/rtv/turkiye-de-kayit-disi-ekonominin-tahmini-ekonometrik-bir-yaklasim-estimation-of-the-size-of-the-underground-economy-in-turkey-an-ecometric-approach> (Erişim Tarihi 13.06.2011)

⁷¹ Işık, Acar, a.g.m. s. 126.

incelenmiştir. OECD ülkeleri arasında yer alan ABD’de, Schneider’in çalışması sonucuna göre; %8,8 oranında kayıt dışı ekonomiye sahip olduğu ortaya konulmuştur⁷².

7.1.2. Almanya’da Kayıt Dışı Ekonomi

Almanya’da kayıt dışı ekonominin boyutlarının tespiti için yapılan çalışmalardan istihdam yöntemine göre, 1976 yılında %39,5, 1978 yılında; %37,5 olarak oranlar tespit edilirken diğer bir yöntem olan işlem hacmi yöntemine göre ise; 1976 yılında %17,5, 1978 yılında %24 ve 1980 yılında %27,5 oranlarında kayıt dışılık tespit edilmiştir. Ayrıca GSMH farklılıklarına göre; 1968 yılında %8,9, 1974 yılında %4,8 olarak kayıt dışı ekonomi tespit edilmiştir⁷³. Friedrich Schneider’in yaptığı çalışmaya göre; Almanya’da kayıt dışı ekonominin gayri safi milli hasılaya oranı son yıllarda artış gösterdiği görülmektedir. Almanya’da 2009 yılında kayıt dışı ekonominin gayri safi milli hasılaya oranı; %14,65 olarak tespit edilmiştir. Schneider; Almanya’da kayıtlı çalışan işçilerin yanı sıra kayıt dışı çalışan toplam 8-11 milyon çalışan ile mücadelede kaçak çalışmayı takip eden bakanlığa bağlı Kaçak Çalışma Mali Kontrol ünitesinin yetersiz kaldığını belirtmiştir. 1975 yılında %7,5 iken bu oran Almanya’da en yüksek değerine 2003 yılında %17.1 ile ulaşmıştır⁷⁴. Almanya’da kayıt dışı çalışan işçilerin özelliklerine bakılacak olursa, genel olarak; yasa dışı göçmenler, iki işte çalışanlar ve sadece kayıt dışı çalışanlar olarak görülmektedir. Kayıt dışı çalışmanın sektörlere dağılımı ise; inşaat, otel/restauran, taşımacılık (yolcu veya mal), temizlik sektörü, eğlence/sanat/kültür gibi sektörler olarak görülmektedir⁷⁵. Almanya’da 2004 yılında “Gündem 2010” reform paketi yürürlüğe girmiştir. Bu paketin amaçları arasında; işçi ve işverenler üzerindeki vergi

⁷² Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Dünyanın 110 Ülkesinde Kayıt Dışı Ekonominin Büyüklüğü ve Ölçümü, 21 Haziran 2005 Rapor No: 11.

http://portal1.sgb.gov.tr/calismalar/diger_raporlar/kayitdisiekonomininb%C3%BCy%C3%BCKl%C3%BCg%C3%BC.pdf (Erişim Tarihi: 13.06.2011)

⁷³ Işık, Acar a.g.m. s. 126.

⁷⁴ http://www.eurozaman.com/euro/newsDetail_getNewsById.action;jsessionid=943402F9BB3F6A52632FF552C509398A.node1?newsId=52186 (Erişim Tarihi 13.06.2011)

⁷⁵ Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu. “Avrupa Birliği’nde ‘Kayıt dışı Çalışma’ Konusunda İzlenen Politikalar ve Türkiye Açısından Değerlendirme”, 2003,s.35.

yükünün azaltılması, vergi kaçakçılığı faaliyetleri yürütenlerle vergi bilinci ve vergi ahlakı arasında bir köprü kurulması gibi amaçlar bulunmaktadır⁷⁶.

7.1.3. İngiltere’de Kayıt Dışı Ekonomi

İngiltere için yapılan çalışmalardan Dilnot ve Morris’in gelir ve harcama farklılığı yöntemiyle gerçekleştirdiği çalışma sonuçlarına göre; İngiltere’nin 1981 yılı kayıt dışı ekonominin gayri safi yurt içi hasılanın yaklaşık olarak %3’ü olarak tespit edilmiştir. İngiltere’nin milli gelirinin gelir ve harcama tahminleri arasındaki farklar göz önünde bulundurularak tespit ettiği kayıt dışı ekonomi oranları ise; 1977,1978,1980 ve 1982 yılları için sırasıyla; %4,5, %3,5, %0,0 ve %1,5 civarındadır. İngiltere’deki kayıt dışı ekonominin tespiti için yapılan diğer bir araştırmayı gerçekleştiren Matthews’e göre; 1972, 1974, 1978, 1980 ve 1981 yılları için kayıt dışı ekonominin gayri safi milli hasılaya oranları sırasıyla; %5,5, %2,5, %7,8, %12,1 ve %15,9 olarak tespit edilmiştir⁷⁷. Schneider’in 2000 yılında gerçekleştirdiği çalışmasına göre İngiltere’de kayıt dışı ekonominin GSMH’ya oranı %12,6 oranında tespit edilmiştir⁷⁸. Ayrıca İngiltere’de kayıt dışı çalışılan alanlar genel olarak; inşaat sektörü, işportacılık ve ikram işleri olarak tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra İngiltere’de kayıt dışı istihdam edilen çalışanların özellikleri de genellikle 22-55 yaş grubundaki nitelikli erkek işçi olarak tespit edilmiştir⁷⁹.

7.1.4. Diğer Gelişmiş Ülkelerde Kayıt Dışı Ekonomi

İtalya’daki kayıt dışı ekonominin boyutunu tespit etmek amacıyla çalışma yapan Martino’nun anket yöntemi sonuçlarına göre; 1975 yılında %25-30, Saba’nın parasal yöntemlerle yaptığı çalışma sonuçlarına göre 1974 yılında %25,3, 1978 yılında %30 ve istihdam yöntemi ile çalışma yapan Gaetani- D’arogana 1980 yılı için %10-20 oranında kayıt dışılık tespit etmişlerdir⁸⁰. 2000 yılında Schnedier’in yaptığı

⁷⁶ http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=1005&id=57 (Erişim Tarihi: 13.06.2011)

⁷⁷ Işık, Acar, a.g.m. s.127.

⁷⁸ Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Dünyanın 110 Ülkesinde Kayıt Dışı Ekonominin Büyüklüğü ve Ölçümü, 21 Haziran 2005 Rapor No: 11. http://portal1.sgb.gov.tr/calismalar/diger_raporlar/kayitdisiekonomininb%C3%BCy%C3%BCkl%C3%BCkl%C3%BCg%C3%BC.pdf (Erişim Tarihi: 13.06.2011)

⁷⁹ Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu. “Avrupa Birliği’nde ‘Kayıt dışı Çalışma’ Konusunda İzlenen Politikalar ve Türkiye Açısından Değerlendirme”, 2003,s.38.

⁸⁰ Işık, Acar, a.g.m. s.127.

çalışma sonuçlarına göre; 1997-1998 sonuçlarına göre İtalya’da resmi iş gücünün %27.3’ünün kayıt dışı ekonomide bulunduğu görülmektedir⁸¹.

İsveç’te ise; istihdam yaklaşımı ile 1978 yılında Hanson’un yaptığı çalışmanın sonuçlarına göre %8-%15 oranında kayıt dışı ekonomi tespit etmiştir. Yine Hanson’un gerçekleştirdiği bir diğer çalışma olan GSMH farklılıkları yönteminin sonuçlarına göre ise; kayıt dışı ekonomi GSMH’nin %4,7 oranındadır⁸². Dünya Bankası’nın “Dünya’da Kayıt Dışı Ekonomiler İçin Yeni Tahminler” konulu araştırmada 162 ülkede kayıt dışı ekonominin boyutları incelenmiştir. Bu araştırmaya göre; İsveç’te kayıt dışı ekonominin oranı %18,9 olarak tespit edilmiştir Aynı araştırma sonuçlarına göre; Fransa’da %15,0, Hollanda’da %13,4, İspanya’da %22,8, Avusturya’da %9,9, Norveç’te ise, %28,5 oranındadır⁸³.

7.2. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE KAYIT DIŞI EKONOMİNİN BOYUTLARI

Dünya Bankası’nın desteklediği “Dünya Kayıt Dışı Ekonomileri İçin Yeni Tahminler” konulu araştırmada yer alan 162 ülkenin içerisindeki gelişmekte olan bazı ülkelerin kayıt dışılık oranları; Peru %58,1, Bolivya %66,1, Arjantin %25,1, Brezilya %39,2, Kenya %33,5 olarak görülmektedir⁸⁴.

7.3. GEÇİŞ HALİNDEKİ ÜLKELERDE KAYIT DIŞI EKONOMİNİN BOYUTLARI

Shnedier’in 2000 yılındaki çalışmasının sonucunda %67,3 kayıt dışılık oranına sahip olan Gürcistan, Dünya Bankası’nın desteklediği çalışma sonucunda bulunan verilere göre %66,7’ye gerilese de araştırmada yer alan 162 ülkenin en başında bulunmaktadır. Azerbaycan ise; Schneider’in çalışmasına göre; %52,2 iken, Dünya Bankası’nın çalışmasına göre; %58,0’a yükseldiği görülmektedir. Ayrıca

⁸¹ Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Dünyanın 110 Ülkesinde Kayıt Dışı Ekonominin Büyüklüğü ve Ölçümü, 21 Haziran 2005 Rapor No: 11. http://portall.sgb.gov.tr/calismalar/diger_raporlar/kayitdisiekonomininb%C3%BCy%C3%BCKl%C3%BCg%C3%BC.pdf (Erişim Tarihi: 13.06.2011)

⁸² Münevver Katkat, Türkiye’de Vergi Yönünden Denetimin Kayıt dışı ekonomi Üzerindeki Başarısı, Atatürk Üniversitesi, İşletme Ana Bilim Dalı, *Doktora Tezi*, Erzurum, 2007, s. 47

⁸³ <http://www.netgazete.com/NewsDetail.aspx?nID=749433> (Erişim Tarihi 13.06.2011)

⁸⁴ <http://www.cnnturk.com/2010/ekonomi/genel/12/27/kayitdisilik.tum.dunyanin.sorunu/600832.0/index.html> (Erişim Tarihi 13.06.2011)

kayıt dışılık oranları; Ukranya'da %52,2'den %50,5'e, Slovakya'da %18,9'dan %18,1'e ve Çek Cumhuriyeti'nde; %19,1'den %18,8'e düşmüştür⁸⁵.

⁸⁵ <http://www.netgazete.com/NewsDetail.aspx?nID=749433> (Erişim Tarihi 13.06.2011)

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE VERGİ DENETİMİ VE KAYIT DIŞI EKONOMİNİN ÖNLENMESİNDE VERGİ DENETİMİNİN ROLÜ

1. DENETİM HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Vergi, devletin egemenlik gücüne dayanarak, hakimiyeti altında olan kişi veya kuruluşlardan farklı kriterlere göre aldığı en önemli finansman aracıdır. Devletlerin tarihi kadar eski bir olgu olan vergi, günümüze kadar değişik düzenlemelerden geçerek, modern fakat karmaşık bir şekil almıştır⁸⁶. Günümüzde vergi denetimi vatandaşlık görevi olarak görülmektedir. 82 Anayasası’nda da herkesin mali gücüne göre vergi ödemesi gerektiğine ilişkin hüküm bulunmaktadır. Dolayısıyla ülkemizde vergi vermek anayasal bir zorunluluk olmakla beraber devlet bu zorunluluğu yine kanunlar çerçevesinde denetlemektedir.

1.1. DENETİMİN TANIMI

Denetim, daha önceden belirlenen kurallara uyulup uyulmadığını araştırmak, kurallara aykırılık varsa bunları ortaya çıkartmak ve olası aykırılıkları engellemek için var olan bir mekanizmadır. Denetimin asıl amacı, oluşan hata veya hileleri ortaya çıkartmak ve bir daha oluşmasını engellemektir. İşletmenin yol haritası gibidir; denetim sonucunda ortaya çıkan aykırılıkları temizleyip bir daha oluşmaması için önlemler almak için en önemli fonksiyondur. Denetim, Latince kökenli bir kelime olup işitmek, dinlemek anlamına gelmekle birlikte zaman içerisinde görevleri

⁸⁶ Abdulmenaf Yakut, “Vergi Uygulamalarındaki Gerçek dışı Belge Düzenlenmesi ve Kullanılması Özelinde, Vergi Kayıp ve Kaçağıyla ve Kayıt dışı Ekonomiyle Mücadelede Etkin Olabileceğini Düşündüğümüz Bir Sistem Önerisi, Akıllı Belge Sistemi”, *Maliye ve Sigorta Yorumları Dergisi*, 2009, Sayı, 529, s.205.

incelemek olan ve muhaseplerin verdikleri hesapları dinleyen kimselere “denetçi” ve yapılan işe de “denetim” ismi verilmeye başlanmıştır⁸⁷.

1.2. DENETİMİN ÇEŞİTLERİ

1.2.1. Denetimin Amacı Bakımından Çeşitleri

Çağdaş ekonomilerde, hukuksal sorunların çözümlenmesi hususunda, muhasebe ve hukuk bilgilerinin içi içe geçmesi, ekonomi, psikoloji gibi diğer bilim alanlarına girilmesi ve araştırma, kanıt toplama, sorgulama ve denetim tekniklerinin kullanımı konuları da ön plana çıkmaktadır. Muhasebe işletmelerin yaşamış oldukları para ile ifade edilebilen mali olayları kayıtlayan, sınıflandıran, özetleyen, analiz ve yorumunu yapan, beyanname, bildirge ve benzeri yasal bildirimleri yapan, kanuni defterlerini tutan işletme faaliyetlerine hukuksal zemin kazandıran bir bilimdir. Muhasebe uygulamalarının gerçekleştirilmesinde vergi kanunlarının, ticaret kanunlarının, borçlar kanunun ve benzeri diğer hukuki düzenlemelerin etkisi olduğu gibi pek çok hukuksal sorunun çözülmesi de muhasebe biliminin genel kabul görmüş ilke ve standartlarının büyük etkisi altındadır. Yapılan denetimler amacı bakımından Mali Tablolar Denetimi, Uygunluk Denetimi, Performans Denetimi, Sistem Denetimi, Bilgi Teknolojileri Denetimi, Ekonomik Denetim şeklinde sıralanmaktadır⁸⁸.

1.2.2. Denetimin Statüsü Bakımından Çeşitleri

Teknolojinin gelişmesiyle beraber kurumların kamuoyu denetimine açılmaları, yetkili ve uzman denetleyici kurumlar tarafından denetlenerek hazırlanan raporların ilgili mercilere sunulması, genel kabul gören ve giderek yaygınlaşan bir uygulama haline gelmiştir⁸⁹. Yaygınlaşan bu sistemlerin en önemli özelliği;

⁸⁷ Serdar Özdemir. “Türleri ve Fonksiyonları Bakımından Denetim Kavramı” *Vergi Raporu Dergisi*, Şubat/Mart, 2000, s.48.

⁸⁸ Gülten Selçuk, “Adli Muhasebe Kavramı ve Adli Müşavirlik Mesleği”, *Ankara Barosu Dergisi*, Yıl:68, Sayı:2010/3,s,312.

⁸⁹ Selami Er, “Düzenleyici ve Denetleyici Kurumların Dış Denetimi ve 5018 Sayılı Kanunda Yapılan Değişiklikler”, *Sayıştay Dergisi*, Sayı:68, s. 29.

performans ölçümü ve hesap verme sorumluluğudur. Bu iki önemli faktör kamu sektörünün şeffaflığına da büyük katkı sağlamaktadır⁹⁰.

1.2.2.1. İç Denetim

İşletmecilerin yaptıkları işlerin ve işletme faaliyetlerinin uygunluk ve etkinliğinin, üretilen her bilginin güvenilirliğinin, finans, muhasebe ve diğer tüm konulardaki kontrollerin sağlıklı olabilmesi amacıyla çalışan kişilerce (iç denetçi) araştırılıp, raporlanıp, üst yönetime sunulması anlamına gelen iç denetime önem verilmediği takdirde gelecekle ilgili yanlış kararlar alınmasına neden olmaktadır. Kamuda iç denetime geçişte bir hayli gecikme yaşanmıştır. Bu gecikmenin belli başlı sebepleri; mevzuatın tamamlanamamış olması, bazı idarelerde hiç iç denetçi ataması yapılmamış olması, iç denetim eğitimlerinin tamamlanarak sertifikalarının verilmemiş olması, birçok idarede iç denetim birimlerinin çalışma, usul ve esasların düzenleyen iç denetim birim yönergelerinin yürürlüğe konulmamış olması, iç denetim birimleri ile teftiş kurulları ve diğer denetim birimleri arasındaki fonksiyon ve görev ayrımının yapılmamış olması gibi nedenler olarak sayılmaktadır⁹¹.

01.01.2006 tarihinde 5018 sayılı kanunun yürürlüğe girmesiyle beraber, kamu mali yönetim ve kontrol sistemi, çağdaş kamu maliyesi yaklaşımıyla uluslararası standartlar paralelinde önemli değişimleri getirmiştir. Getirilen en önemli unsur ise; iç denetim uygulamalarının kamu yönetimine adaptasyonudur. 5018 sayılı kanunla beraber, düzenleyici ve denetleyici kurumlar hariç olmak üzere genel yönetim kapsamındaki kamu idareleri bünyesine iç denetim sisteminin kurulması öngörülmüştür⁹². Uluslararası İç Denetçiler Enstitüsü'nün tanımına göre; “ İç denetim, bir kurumun faaliyetlerini geliştirmek ve onlara değer katmak amacını güden bağımsız ve objektif bir danışmanlık faaliyeti” olarak tanımlanmıştır. İç denetim; kurumun risk yönetim, kontrol ve yönetim (kurumsal yönetim) süreçlerinin etkinliğini değerlendirmek ve geliştirmek amacına yönelik sistemli ve

⁹⁰ http://www.sayistay.gov.tr/yayin/elek/elekicerik/38ikmyra_fg.pdf (Erişim Tarihi: 19.03.2011)

⁹¹ Cemil Sabri Midyat, “Kamu İç Denetiminde Tartışmalı Hususlar (I)”, *Mali Hukuk Dergisi*, Yıl:22, Sayı: 132, Kasım – Aralık, 2007, s.47.

⁹² 2009 Yılı Kamu İç Denetim Genel Raporu, http://www.idkk.gov.tr/html/themes/bumko/dosyalar/faaliyet_raporlari/2009_yili_kamu_icdenetim_genel_raporu.pdf (Erişim Tarihi 30.03.2011)

disiplinli bir yaklaşım getirerek kurumun amaçlarına ulaşmasına yardımcı olur⁹³. İç denetim için olağanüstü düzeyde çalışmak değil, dikkatli ve uzmanca çalışmak gerekmektedir. İç denetçi; işiyle ilgili her konuda gereken özeni ve dikkati gösterebilmeli, mesleki yeterliliğe, iletişim becerisine sahip, bağımsız ve tarafsız olmalıdır⁹⁴. İç denetim, kurumun kültürüne ve kaynaklarına uygun bir şekilde ve tarzda iç denetçiler çalıştırılan her kurumda, katma değer sağlar. 2009 yılı itibariyle; 27'si genel bütçeli, 65'i özel bütçeli, 2'si sosyal güvenlik kurumu ve 113'ü de mahalli idare olmak üzere toplam 207 kamu idaresinde 768 iç denetçi görev yapmaktadır.

1.2.2.2. Dış Denetim

Dış denetim, işletmenin örgütsel yapısı dışındaki denetçiler tarafından yapılan denetimdir. Dış denetçi işletmeden bağımsız olarak hareket ederek, mal sahiplerine ya da işletmeyle ilgili bilgi sahibi almak isteyen üçüncü kişilere mali tabloların genel durumunu, gerçeği yansıtıp yansıtmadığını ve geçen yılların faaliyet sonuçlarını raporlamakla görevlidir⁹⁵. 5018 Sayılı Kanun'un 68. maddesine göre; "dış denetim, genel yönetim kapsamındaki kamu idarelerinin hesap verme sorumluluğu çerçevesinde, yönetimin mali faaliyet, karar ve işlemlerinin; kanunlara, kurumsal amaç, hedef ve planlara uygunluk yönünden incelenmesi ve sonuçlarının Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne (TBMM) raporlanması" şeklinde ifade edilmiştir⁹⁶. Dış denetim 2'ye ayrılmaktadır;

1.2.2.2.1. Bağımsız Dış Denetim

İşletmenin isteği ile bir denetim sözleşmesi kapsamında, serbest meslek sürdüren denetçiler veya bunların oluşturdukları kuruluşlar tarafından yürütülen denetim işlemidir. Bağımsız denetim muhasebenin bir dalı olmayıp, muhasebe ve diğer işlemlerin sonuçlarına ve verilere dayanan bağımsız bir disiplindir. Finansal

⁹³ <http://www.icdenetim.net/ic-denetim-nedir> (Erişim Tarihi 30.03.2011)

⁹⁴ Ahmet Başpınar, "Kamuda İç Denetim ve Merkezi Uyumlaştırma Fonksiyonu", *Maliye Dergisi*, Sayı: 151, Temmuz-Aralık 2006, s.24.

⁹⁵ Adnan Dönmez, Başak Berberoğlu, Ayten Ersoy, "Ülkemiz Bağımsız Dış Denetim Standartlarının ABD Genel Kabul Görmüş Denetim Standartları-AB 8. Yönergesi ve Uluslararası Denetim Standartlarıyla Karşılaştırılması", *Akdeniz İİBF Dergisi*(9), 2005, s.53.

⁹⁶ Ömer Köse, "Kamu Mali Yönetim Reformunun Etkileri ve 5018 Sayılı Kanun'da Dış Denetimin Tasarımına İlişkin Sorunlar", *Dış Denetim Dergisi*, Temmuz- Ağustos- Eylül 2010, s. 10.

işlemlerin değerlendirilip, yorumlanmasındaki olumlu ve olumsuz yönleri belirler ve bu yönüyle bir bakıma işletmenin finansal tabloları üzerinde “onay” fonksiyonu görevini üstlenmektedir⁹⁷. Bu nedenle bağımsız dış denetim görevini üstlenen denetçinin ileri düzeyde muhasebe bilmesinin yanı sıra muhasebeciden farklı olarak, denetim kanıtlarını toplamak ve bu kanıtları değerlendirmekte de uzman olmalıdır. Bağımsız denetçi ve muhasebeciyi ayıran en önemli özellik de budur⁹⁸.

1.2.2.2.2.Kamu Denetimi

Kamu denetimi; görev ve yetkilerini kanunlardan alan ve kamu adına, kamunun ihtiyaçlarını giderebilmek için denetim yapan kişi ve kurumlarca gerçekleştirilen finansal tablolar, uygunluk ve performans denetimlerini ifade eden kamusal bir faaliyettir⁹⁹. Devlet kurumları içerisinde örgütlenmiş olan denetim birimleri, özel sektör faaliyetlerinin hukuki mevzuata, devletin ekonomi politikasına ve kamu yararına uygun gerçekleşip gerçekleşmediğini araştırmakta ve denetledikleri kuruluşlarla ilgili rapor hazırlayıp bu raporu bağlı oldukları denetim kurumuna sunmaktadırlar. Türkiye’de kamu denetimi alanında birçok gelişme söz konusudur. Bu gelişmeler 2003 yılında mevzuata eklenen 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile oluşmuştur. Bu gelişmeler denetimi daha etkin kılacak ve kamu denetçilerinin verimliliği de buna paralel olarak artacaktır.

1.2.2.3. Yüksek Denetim

Günümüzde, uluslararası literatürde yüksek denetim dış denetimden ayrılarak yeni bir boyut kazanmıştır. Yüksek denetimin dış denetimden ayrılmasının nedeni; dış denetimin yüksek denetleme kurumlarının (yüksek denetleme kurulları, Sayıştaylar) kamu kuruluşları üzerindeki parlamentolar adına yaptıkları denetimi tam olarak kapsamamasıdır¹⁰⁰. Yüksek denetim; anayasal dayanağı ve meslek mensuplarının yasal güvenceleri olan, bazı ülkelerde yargısal yetkilerle donatılmış,

⁹⁷ http://www.ydk.gov.tr/egitim_notlari/denetim.htm (30.03.2011)

⁹⁸ Dönmez, Berberoğlu, Ersoy, a.g.m. s. 53.

⁹⁹ http://www.ydk.gov.tr/egitim_notlari/denetim.htm (Erişim Tarihi 30.03.2011)

¹⁰⁰ Recep Akyel, “Bağımsız Kamu Dış Denetimi (Yüksek Denetim) ile İç Denetim Arasında Koordinasyon”, *Bütçe Dünyası Dergisi*, Sayı:34, 2010/2, s.132.

bağımsız ve özerk denetim kuruluşları tarafından kamu kurum ve kuruluşlarının tamamı üzerinde parlamentolar adına yapılan denetim olarak tanımlanmaktadır¹⁰¹.

2. VERGİ DENETİMİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Devletin sunmakla görevli olduğu savunma, diplomasi, adalet, eğitim, sağlık gibi hizmetlerinin yanı sıra bir de özel sektörün yüksek maliyetli olduğu için sunamadığı hizmetleri de sunmak gibi birçok görevi bulunmaktadır. Bu kamu hizmetlerini sunmak için en önemli finansman kaynağı ise; vergilerdir¹⁰². Devlet en gerekli ve sürekli olan vergilerini zamanında ve eksiksiz alarak, vatandaşlarına kamu hizmetlerini sunmak zorundadır. Eğer vergi kaçakçılığı yaşıyorsa devlet vatandaşlarından yeterli finansmanı sağlayamaz bu nedenle yeni vergiler koymak veya var olan vergilerin oranını arttırmak zorunda kalabilir. Böylelikle de mükelleflerin üzerindeki vergi yükü daha çok artacağından vergi kaçakçılığı da artacaktır. Tüm bu olumsuzlukların yaşanmaması için vergi denetimi çok önemli bir unsur olarak görülmektedir. Vergi denetimi sayesinde hem vergi kaçırılması önlediği gibi, kaçırılan bir vergi üzerinden alınan vergi zıyaı ve cezalarla da ek gelir sağlanacaktır.

2.1. MALİ DENETİM VE VERGİ DENETİMİ KAVRAMLARI

2.1.1. Mali Denetim Kavramı

Mali denetim; devletin gelirlerinin toplanıp harcamalarının yapılmasında ve devlet mallarının kullanımında daha önceden belirlenmiş amaç ve kurallara uyulup uyulmadığının denetimidir. Vergi denetimi ise, mali denetim içerisinde yer alan bir dış denetim türüdür. Mali denetim vergi denetimine göre daha kapsamlı ve geniştir¹⁰³. Mali denetimin en önemli amacı, devletin yaptığı faaliyetlerin şeffaf olarak kamuoyuna ulaşabilmesini sağlamaktır. Böylelikle devlet, kanunlara uygunluğu sağlayıp verimliliği arttıracak ve hedefine ulaşmış olacaktır.

¹⁰¹ http://www.ydk.gov.tr/egitim_notlari/denetim.htm (Erişim Tarihi 30.03.2011)

¹⁰² İsmail Can, “Ekonomik Krizlere Karşı Uygulanması Gereken Vergi Politikası”, *Maliye Dergisi*, sayı 142 (Ocak-Nisan), 2003, s.70.

¹⁰³ Fazıl Tekin ve Ali Çelikkaya. *Vergi Denetimi*, Ankara, Seçkin Yayınevi, 1. Baskı, 2005,s.69.

2.1.2. Vergi Denetimi Kavramı

Vergi denetimi; “vergi yasaları ile vergiye tabi tutulan mükellef ve işlemlerin tam olarak kavranabilmesine ve vergi idaresi ile mükelleflerin mevcut vergi sisteminde yer alan ilke ve kurallara uygun davranıp davranmadıklarını belirlemeye yönelik olan ve vergi idaresi tarafından yapılan işlemlerin tümü” olarak tanımlanabilir¹⁰⁴.

2.2. VERGİ DENETİMİNİN AMAÇLARI

2.2.1. Mali Amaç

Devletin sunmakla mükellef olduğu görevlerini gerçekleştirebilmek için ihtiyaç duyduğu kaynakları vatandaşlarından tahsil etmektedir. Günümüzde vergi, sadece devlete gelir sağlama aracı olmaktan da öte, ekonomik ve sosyal hayata müdahalenin bazen de politik amaçları gerçekleştirmenin bir yöntemi ve aracı haline gelmiştir¹⁰⁵. Eğer o ülkede yaşayan vatandaşlar vergilerini zamanında ödemiyor, eksik ödüyor veya hiç ödemiyorsa devlet alacağına kavuşamadığı için gereken hizmetleri sunmakta zorlanmaktadır. Bu nedenle vergi denetiminin varlığı devlete hem bir güvence hem de bir ek kaynak yaratma mekanizmasıdır. Devlet bu uygulama sayesinde hem alacağına kavuşmakta hem de zamanında alınamayan verginin cezasıyla da ek gelir yaratmaktadır.

2.2.2. Ekonomik Amaç

Vergi kaçakçılığının yaygın olduğu bir ülkede devlet alması gereken vergisine kavuşamaz ve devletin giderleri fazla iken, bunu kapatabileceği oranda bir geliri mümkün olmamaktadır, bu nedenle bütçe açıklarında bir artış yaşanır. Bunu kapatabilmek için devlet, yeni vergiler koymak, olan vergilerin oranlarını arttırmak, emisyon veya borçlanma gibi yollara başvuracaktır. Yolsuzluk sonucu oluşan vergi kaybının neden olduğu gelir kayıpları; alt yapı hizmetlerinin azaltılması, transfer ödemeleri, daha yüksek borçlanma veya yüksek vergilendirme ile telafi edilmeye

¹⁰⁴Hesap Uzmanları Derneği. “Denetim İlke ve Esasları” 1. Cilt 3. Baskı. İstanbul,2004, s.31.

¹⁰⁵ İsmail Can, “Ekonomik Krizlere Karşı Uygulanması Gereken Vergi Politikası”, *Maliye Dergisi*, Sayı :142, / Ocak,Nisan, 2003, s.69.

çalışılacaktır¹⁰⁶. Böyle bir durumda genel olarak devlet borçlanmaya gitmek durumunda kalacaktır ve borçlandığı takdirde faiz ödemeleri ile de karşı karşıya kalacaktır. Devletin oluşan borçlarının faizi arttıkça yatırımları da aksamaktadır. Bu tür enflasyonist etkilerin giderilebilmesi için devletin düzenli olarak vergilerine kavuşabilmesi gerekmektedir, bunu sağlamak için de vergi denetimi önemli rol oynamaktadır.

Devlet, sürekli artan sosyal ve kültürel faaliyetlerini karşılarken hem vergi adaletini sağlayıcı hem de ülke ekonomisini düzenleyici rol oynamalıdır. Ekonomideki müdahaleci fonksiyonu nedeniyle devletin giderleri artarken, bu giderlerini karşılayabilmek amacıyla gelirlerini de aynı paralelde arttırmalıdır. Fakat bu gelirlerini arttırırken vergide adaleti elden bırakmamalı, mükellefleri kayıt dışı ekonomiye itmemelidir. Kamusal mal ve hizmetlerin en önemli finansmanı olan vergileri mükelleflerinden toplarken adil davranmalıdır. Aksi takdirde mükellefler, üzerindeki ağır vergi yükü nedeniyle kayıt dışı ekonomiye eğilecek ve devlet esas alması gereken vergisini de alamayacaktır. Bu nedenle vergi denetiminin de etkin olması ve bunun sonucunda devletin var olan alacaklarına kavuşması sağlanmalıdır. Halktan toplanan gelirlerin kamu kesimince çok dikkatle, etkin bir şekilde harcanması, istismar, suistimal gibi olumsuzlukların önüne geçilmesi, bu konulardaki yaptırımların caydırıcı olması da sağlanmalıdır. Aksi halde mükellefler vergisini ödememe yoluna gidecektir ve devlet faaliyetlerini sürdürmekte, politikalarını gerçekleştirmekte zorluk çekecektir¹⁰⁷. Bir ülkede yapılan vergi denetiminin ekonomik amacı, etkin bir maliye politikasını gerçekleştirmek, ekonomik büyüme ve kalkınmaya yardımcı olmak, ekonomik istikrarı sağlamaya yardımcı olmaktır. Bu amaçlarına ulaşabilmek için o ülkede öncelikle gelir dağılımının adaletli ve vergi denetiminin de sağlıklı olarak işliyor olması gerekmektedir. Genel olarak beyan esaslı büyük oranda geçerli olan vergi sistemlerinde, mükelleflerin beyan ettiği gelirlerinin doğruluğunun denetlenmesi gerekmektedir. Yapılacak bu denetimler, o ülkenin maliye ve ekonomik politikalarının başarısı için çok büyük önem arz etmektedir¹⁰⁸.

¹⁰⁶ Burcu Gediz Oral ve Ferhan Sayın, “Mali Yolsuzluğun Yansımaları: Türkiye İçin Eşbütünlüşme Analizi”, *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 52. Seri/ Yıl:2009, İstanbul, s.143.

¹⁰⁷ Yılmaz Iğın, “Kayıt Dışı Ekonomiyi Tahmin Yöntemleri ve Türkiye’de Durum”, *Planlama Dergisi*, Özel Sayı-DPT’nin Kuruluşunun 42. Yılı, 1999,s.154

¹⁰⁸ Fatma Taş, “Vergi Mükelleflerinin Kayıt Düzenine İlişkin Ödevleri”, *Maliye Dergisi*, Sayı, 152, 2007, s.116.

Vergi denetimi altında her an denetlenebileceğini düşünen mükellef, vergi kaçırma ve kaçınma gibi yollara başvurmayacak, vergilerini zamanında ve eksiksiz ödeyecektir. Böylelikle devlet alacağına kavuşmuş olacak ve hedeflediği ekonomi politikalarını gerçekleştirebilecektir.

2.2.3. Sosyal Amaç

Devlet; sosyal refahı, sosyal adaleti ve gelir dağılımında etkinliği sağlayarak, sosyal devlet anlayışını pekiştirmektedir. Bu görevlerini yerine getirebilmek için en etkili yardımcısı, vatandaşlarından topladığı vergilerdir. Verginin yeniden dağılımı anlamına gelen, yüksek gelir elde edenlerden daha fazla vergi alıp elde edilen bu geliri düşük gelir dilimindekilere kaydırmak sosyal faydayı sağlamaya destek olacaktır. Vergi kaçırma ihtimali düşük olan sabit ve düşük gelirli gruplar arasında vergi yükü ağır olursa, bu gruplar içerisinde gelir dağılımı olumsuz etkilenecektir. Bunu engelleyebilmek için, etkin bir vergi denetimi etkin uygulanmalı ve sosyal adalet sağlanmalıdır. Burada sadece idareye değil mükelleflere de önemli görevler düşmektedir. İdareye düşen görevler; vergi yüküne tüm toplum bireylerinin katılımının sağlanması ve vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesi bakımından vergi idaresinin yeniden yapılandırılması ile vergi denetimlerinin artırılması ve etkinleştirilmesi, vergi bilincin yerleştirilmesi, vergi cezalarının etkin ve uygulanabilir bir yapıda düzenlenmesi şeklinde sıralanabilmektedir¹⁰⁹. Uygulamada mükellef olması gerekenler kendi isteğiyle mükellef olmaktan kaçınmakta, mükellef olanlar da bilerek veya bilmeyerek gelirlerini eksik beyan etmektedir. Böyle durumlarda bu kişilerin vergi idaresi tarafından fark edilmesi çok büyük önem taşımaktadır. Vergi mükellefliğinden kaçan veya eksik beyan verenlerin kayıt altına alınabilmesi için ya idarece re'sen tarhiyat yapılmalı ya da vatandaşlar tarafından yapılan ihbarlara göre hareket edilmelidir¹¹⁰.

¹⁰⁹ Fatih Saraçoğlu, “Verginin Vergiyle Denetimi ve Ücretlilere Vergi İadesi”, *Vergi Dünyası Dergisi*, Sayı:270, Şubat, 2004, ss.173-179.

¹¹⁰ İmdat Türkay “Vergi Kayıp- Kaçağını İhbar Eden Kişilere Ödenen İhbar İkramiyesinin Vergilendirilmesi”, *Vergi Raporu Dergisi*, Sayı, 119, 2009, s.88.

2.2.4. Hukuki Amaç

Devlet faaliyetlerini karşılayabilmek için, hükümlerlik gücüne dayanarak mükelleflerinden vergi toplamaktadır. O ülkedeki mükelleflerin vergisini ödeme oranı, hükümetin vatandaşlar gözündeki saygınlığının da göstergesidir. Türk Vergi Denetim Sistemi 1950- 2010 yılları arası altmış yıllık dönemde değişik aşamalardan geçmiştir. Özellikle de 23 Temmuz 2010 tarihinde TBMM’ce kabul edilen ve 6009 sayılı “Gelir Vergisi Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnameler’de (KHK) Değişiklik Yapılmasına Dair Torba Yasa’nın 9. Maddesi ile vergi incelemesinin hukuki açıdan daha güvenceli bir çerçeve içinde yapılması amacıyla Vergi Usul Kanunu’nun (VUK) 140. Maddesinde önemli değişiklikler yapılmıştır¹¹¹. Kanunların vatandaşlar arasında eşit olarak uygulanıyor olması, hukuk devleti olmanın vazgeçilmez bir gereğidir. Bunların sağlanabilmesi için kanunların tam ve doğru bir şekilde uygulanması gerekmektedir. Vergi kanunlarının mükellefler tarafından uygulanıyor olmasını sağlamak için de etkin bir vergi denetiminin sağlanması gerekmektedir. Vergi denetiminin hukuki amacı; kanunlarla konulan vergilerin yine önceden belirlenen kanunlar çerçevesinde tahsil edilebilmesinin sağlanmasıdır. Vergi idaresinin etkin ve adil bir şekilde çalışmasını sağlamakla beraber personelin özlük haklarına ilişkin çarpıklıkların bulunup, gereken önlemlerin alınması vergi denetimi ile sağlanmaktadır. Böylelikle mükelleflerden hem ödeme gücüne göre vergi alınması hem de işlerinin adil ve yansız bir şekilde yürütülmesi sağlanmış olacaktır.

2.3. VERGİ DENETİMİNİN ÖZELLİKLERİ

2.3.1. Hukuki Olması

Vergi, resim, harç ve diğer mali sorumlulukların kanunla konulup ve kanunla kaldırıldığı gibi, değiştirilmesi ve uygulanması da belli kanunlara göre yapılmaktadır. Bununla beraber, vergi denetimleri de kanunlara dayanılarak yapılmaktadır¹¹². Hukuk devleti ilkesi gereğince devlet ve mükellefler arasındaki her ilişki kanunlara

¹¹¹ Selahattin Tuncer ve Levent Yaralı, “Vergi Denetiminde 6009 Sayılı Yasa ile Yapılan Değişiklik ve Yenilikler –I”, *Yaklaşım Dergisi* Sayı:221, Mayıs 2011, s.5.

¹¹² Yasemin Taşkın, “Vergi Aflarının Hukuki Niteliği ve Gereçekleri”, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2010(2), s.124.

dayalı olarak yürütülmektedir. Devletin yaptığı tüm idari eylem ve işlemlerin hukuki dayanağının olması ve idari eylem ve bu işlemlerin yargı denetimine tabi olması, hukuk devleti özelliği taşıdığına bir ispatıdır. Tüm bu unsurlar vergi denetiminin hukuki özellik taşıyan önemli bir olgu olduğunun göstergesidir.

2.3.2. Tarafsız Olması

Vergi denetim elemanları, görevlerini yaparken sadece hazineye gelir sağlamak için değil, vatandaşların kanuni haklarının olduğunu belirtmek için de çaba göstermelidir. Vergi hatalarının neler olduğunu, bu hataların ortaya çıkarılmasını, düzeltme yetkisi, reddiyat, düzeltme talebi, düzeltme zamanaşımı gibi hakların neler olduğunu ve bunları nasıl kullanmaları gerektiğini anlatmaları da bir görevleridir. Denetçilerin görevlerini yerine getirirken; objektif olması, güvence ve danışmanlık hizmeti vermesi, sistematik ve disiplinli çalışması beklenmektedir. Denetimin özünde; objektif olma anlayışı bulunmaktadır. Subjektif değerlendirmelerin denetim faaliyetlerine etki etmemesi temel ilke olarak görülmektedir. Gerek denetim sürecinde gerekse sonuçların analizinde var olanın esas alınması, denetim faaliyetini yürüten denetçinin değerlendirmelerinde tarafsız, yansız ve dürüst olması gerekmektedir¹¹³. Vergi denetmenleri, yaptıkları denetim sonucunda tarafsız davranarak sadece vergiyi doğuran olayın gerçek nedenini araştırmalıdır. Yapılan denetim sonucunda verilecek karar devlet lehine olabileceği gibi mükellef lehine de olabilmektedir. Bunu belirleyen tek olgu vergi denetmenlerinin tarafsız tutumlarıdır.

2.3.3. Yaptırım Gücünün Olması

Devlet, kamu hizmetlerini finanse etmek için hizmeti yaptığı mükelleflerden vergi ve benzeri yükümlülüklerle kaynak elde etmektedir. Mükelleflerin üzerilerine düşen bu borcu yerine getirmemeleri durumunda kanunlar çerçevesinde bazı yaptırımlarla karşılaşmaları kaçınılmazdır. Vergi idaresinin mükellefler karşısında izleyeceği stratejilerden en önemlisi de uyguladıkları yaptırımlarla faaliyetlerini güçlendirme girişimidir¹¹⁴. Vergi kaçıran veya kanunlardaki boşluklardan yararlanıp

¹¹³ Umut Korkmaz, "Kamuda İç Denetim (I)", *Bütçe Dünyası Dergisi*, Cilt 2, Sayı 25, Bahar 2007, s. 4.

¹¹⁴ Ahmet Utkuseven, Ali Rıza Gökbnar, "Geçiş Ekonomilerinde Vergi İdaresinin Yeniden Yapılandırılması Üzerine", *Akademik Bakış, Uluslar arası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, Sayı:6, Mayıs, 2005, s.3.

vergiden kaçınma şeklindeki devleti vergi kaybına uğratan mükelleflere, vergilerinin aslını ödeme yükümlülüğünün yanı sıra hem de vergi ziyayı cezası, gecikme zammı, gecikme faizi ve hürriyeti bağlayıcı cezaların da veriliyor olması vergi denetiminin yaptırım gücü olduğunun göstergesidir.

2.3.4. Dış Denetim Özelliğinin Bulunması

Dış denetim, bir işletmenin faaliyetleri sonucunda önceden belirlenmiş ölçütlere uygunluğu ve doğruluğunun bağımsız denetim kanıtları ile belli standartlarda öngörülen tüm bağımsız tekniklerin uygulanarak, defter, kayıt ve belgeler üzerinden değerlendirilip bir sonuca bağlanmasıdır. Burada en önemli unsurlar; bağımsız olması, önceden belirlenen ölçütlere dayanması ve denetim standartlarına uygun olmasıdır¹¹⁵. Dış denetim; serbest muhasebeci, serbest muhasebeci mali müşavir ve yeminli mali müşavirler tarafından yapılmaktadır. Vergi denetimi de mükellefe, devletten gelen elemanlar tarafından yapıldığı için dış denetim özelliği taşımakla birlikte, devlete bağlı elemanlar tarafından yapıldığı için bağımsız dış denetim değil de sadece dış denetim olarak sayılmaktadır.

2.3.5. Hesap Denetimine Benzemesi

Bir ülkenin hukuki ve mali mevzuatıyla beraber genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri de göz önünde bulundurularak, işletmelerin mali tablolarının bu ilkelere uygun olup olmadığının ölçülüp raporlanmasına hesap denetimi denilmektedir. Daha kapsamlı bir olgu olan vergi denetimi, hesap denetimini kapsamakla beraber uygulanışı olarak benzese de yine de her hesap denetimi vergi denetimi sayılmamaktadır. Hesap denetiminin eleştirilen yönü ise, anlık denetim olmaması, geçmişe dönük olmasıdır. Son yıllarda uygulamaya başlanılan performans denetimi yapan Sayıştay'ın asıl görevi olan hesap denetiminin, geçmişe dönük olması ve belge üzerinden yapılması nedeniyle yolsuzlukları önleyici işlevi etkisiz kalmaktadır¹¹⁶.

¹¹⁵ <http://www.denetimnet.net/Pages.aspx?pgID=350> Erişim Tarihi (20. 02.2011)

¹¹⁶ Aydın Sarı, "Türk Kamu Yönetiminde Denetim Sorunları", <http://performansdenetimi.com/sunumlar.html> (Erişim Tarihi, 12.05.2011)

2.4. VERGİ DENETİMİNİN FONKSİYONLARI

2.4.1. Araştırma Fonksiyonu

Vergi denetiminin en önemli fonksiyonu araştırma fonksiyonudur. Kanunlar çerçevesinde yükümlülüklerini yerine getirmeyen mükelleflerin tespiti için yaptıkları beyanların incelenmesi, yükümlülerin faaliyetleri ve bu faaliyetler sonucunda tuttıkları defter ve belgelerde yapılan hata veya hilelerin tespiti ve çözüm yolları getirilebilmesi için vergi denetiminin araştırma fonksiyonu çok önemli bir rol oynamaktadır. Denetim sonucunda hataların ortaya çıkarılması ve bunlardan dolayı bir kamu zararı doğmuşsa bu zararın tazmin ve telafisi maksadıyla yapılan inceleme; araştırma fonksiyonunun önemini göstermektedir. Vergi denetimi sonucunda bilerek veya bilmeyerek vergi kaçıranlar araştırıp, bulup, tespit edilemiyorsa, vergi denetim fonksiyonları yeterince çalışmıyor ve gereken cezalar verilemiyor anlamına gelmektedir. Vergi denetimi ile usulüne uygun olmayan, kanuna aykırı olan işlemler su yüzüne çıkmalı ve gereken cezai müeyyideler verilmelidir. Bu nedenle denetimin en başlıca fonksiyonu araştırma görevine sahip olmasıdır. Gereken araştırma yapıldıktan sonra diğer işlemlere geçilmektedir.

2.4.2. Düzeltme Fonksiyonu

Vergi denetimini yapan denetleme elemanı, inceleme esnasında mükellefe bilgi vermek, yanlışlarını göstermek ve doğrusunu öğretmek, ikaz etmek gibi eğitici görevlere de sahiptir. Denetim elemanlarının bu görevlerinin amacı; mükelleflere yaptıkları hataları göstererek mükelleflerin bir daha aynı hataya düşmesini engellemektir. Vergi yükümlüleri, genel olarak kamu hizmetlerinin nasıl finanse edildiğini, verdikleri vergilerin önemini ve amacını, vergi vermenin daimi olmasının gerekliliğini tam olarak kavrayabilmiş değildir. Vergi ahlakı; vergiye ilişkin görev ve sorumlulukların zamanında ve eksiksiz olarak yerine getirilmesi anlamına gelmektedir. Vergi bilinci ise; verginin, kamu hizmetinin sunulmasında gerekli bir kaynak olduğuna, vergileme işleminin adil ve toplum yararına kullanıldığına mükelleflerin inanmasıdır¹¹⁷. Denetim elemanları mükelleflere vergi ahlakı ve vergi

¹¹⁷ Mehmet Tosuner, İhsan Cemil Demir “Ege Bölgesi’nin Vergi Ahlak Düzeyi”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi*, C,X, S, II, 2008, s. 366.

bilinci kavramlarını yeterli düzeyde öğretebildikleri takdirde vergi kaçakçılığı nispeten azalacak ve yükümlüler vergilerini gönül rızası ile ödeyeceklerdir.

2.4.3. Önleme Fonksiyonu

Vergi denetiminde öncelikle araştırma fonksiyonuyla var olan hata ve hileler ortaya çıkarılmakta, daha sonra düzeltme fonksiyonuyla bu hata ve hileler ortadan kaldırmaktadır. Vergi denetiminin önleme fonksiyonuyla ise, bu oluşan hata ve hilelerin yinelenmesini ortadan kaldırmak için bazı önlemler alınmaktadır. Vergi denetimlerinin sıklaşmasıyla mükellef devamlı denetlenebileceği korkusu yaşamakta ve vergisini düzenli ve zamanında ödemeye yönelecektir. Mükelleflerin vergisini ödevini yerine getirmemesinin birçok nedeni bulunmaktadır. Yükümlülerin vergi karşısında farklı davranış şekilleri göstermesinin nedenlerini bilmek devlet açısından çok büyük önem taşımaktadır. Genel olarak mükelleflerin vergi karşısındaki davranışlarını kişisel ve çevresel faktörler etkilemektedir. Mükellefin; vergi bilinci ve ahlaki seviyesi, ödeme gücü, eğitim ve öğretim düzeyi, devlete duyduğu güven, iktidara duyduğu sempati düzeyi, mükelleflerin yaşı v.b. gibi birçok neden bulunmaktadır. Devlet bu nedenleri tespit edebildiği ve bunları önleyebildiği oranda vergi denetiminden olumlu sonuçlar alabilecektir¹¹⁸.

Vergi denetiminin bu üç fonksiyonunun başarılı sonuç verebilmesi için denetim elemanlarının donanımlı olması ve gereken özeni göstermesi gerekmektedir. Denetim ne kadar kanunlar çerçevesinde ve denetim esasları çerçevesinde yapılıyorsa, o derece olumlu sonuçlar doğuracaktır. Denetim elemanları yansız ve dürüst çalışmalı, sadece mükelleflerin aleyhine, devletin lehine değil, gereken durumlarda tam tersi durumların da oluşmasını sağlamalıdır¹¹⁹. Tüm bu faktörler birleştiği takdirde vergi denetimin etkin ve adil olması için önünde hiçbir engel kalmamaktadır.

¹¹⁸ Harun Cansız “Vergi Mükelleflerinin Vergiyi Algılama Hakkındaki Görüşleri: Afyonkarahisar İli Örneği”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi*, C, VIII, Sayı, 2, 2006, s.117.

¹¹⁹ Adnan Gerçek, “Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Önlenmesi Açısından Vergi İdaresinin Sorunları ve Yeniden Yapılandırma Önerisi”, *19. Türkiye Maliye Sempozyumu*, Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçakları Önlenmesi Yolları, Antalya, 2005,s.629.

2.5. VERGİ DENETİMİNİN TÜRLERİ

2.5.1. Hukuki Bakımdan Vergi Denetimi Türleri

Ülkelerin ihtiyaçları ile çağdaş normların uyumlaştırılması çok önem arz eden bir denge noktasıdır. Ülkelerin ihtiyaçları göz ardı edilmeksizin bir yandan da çağdaş normlarla paralel uygulamalar yapılmaktadır. Denetim mekanizması ihtiyacı ve bu ihtiyacı giderecek araçlar arasında denge kurulması şarttır ve ülkeler de kendi yönetim mekanizmalarına göre çözümler üretmektedirler¹²⁰. Türkiye’de uygulanan denetim mekanizmaları aşağıda incelenmektedir.

2.5.1.1. Yoklama

Yoklama, yükümlü ve yükümlülükle ilgili maddi olaylar, kayıtlar ve konuların araştırılması ve tespit edilmesi amacını taşıyan bir denetleme türüdür. Buradan anlaşılacağı üzere yoklama, vergi yükümlülükleri üzerinde ve bunun dışında yükümlü olmamakla beraber yükümlülüğe neden olacak maddi olayları da incelemektedir¹²¹. Vergi mükelleflerinin mükellefliklerine ilişkin esaslar kesin olarak belirlendiği halde, vergi unsuru olabilecek mükellefiyetle ilgili maddi olayların, kayıtların ve kaynakların araştırılıp saptanmasına vergi denetiminde “yoklama” denilmektedir¹²². Vergi denetimi öncelikle yoklama ile başlamaktadır. Yoklama sonucunda, tespit edilen durumlara ilişkin yoklama fişi düzenlenmekte ve ilgisine verilmektedir. Yoklama fişleri yapılacak işlemlere dayanak oluşturmaktadır. Yoklamanın asıl amacı; henüz mükellefiyetini tesis ettirmemiş kişilerin ve vergilendirilmeyen kaynakların ortaya çıkarılmasını sağlamaktır. Böylelikle, ödenmediği ortaya çıkarılan bu kaynaklar vergilendirilecek ve devletin vergi gelirleri artacaktır. Aynı zamanda vergisini kaçırانlar tespit edilecek ve vergilendirilmeleri sağlanacağı için vergisini ödeyen mükellefler ile ödemeyenler arasında adil bir düzen kurulmuş olacaktır. Böylelikle vergilendirilmeyen mükellef kalmaması hedeflendiği

¹²⁰ Mehmet Koçdemir. “ Denetim Üzerine Kavram Kargaşaları: Ülke Örnekleri”, *Mali Kılavuz Dergisi*, Temmuz- Eylül 2007, s.37.

¹²¹ Aziz Taşdelen. “Vergi Hukuku Kurallarının Kara Paranın Aklanmasının Önlenmesindeki Rolü”, *19. Türkiye Maliye Sempozyumu*, Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Önlenmesi Yolları, Antalya, 2004,s.495.

¹²² A.Niyazi Özker , “Vergi Denetiminde Fonksiyonel Yapı ve Denetime Özgü Beklentiler”, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi* (4) 2004, s. 174.

için toplum arasında sosyal adalet de güçlenecektir¹²³. VUK'un 123. maddesine göre Türkiye'de yoklama yapmaya yetkili olanlar;

- Vergi dairesi müdürleri,
- Yoklama memurları,
- Yetkili makamlar tarafından yoklama işi ile görevlendirilenler,
- Vergi incelemesine yetkili olanlar,
- Gelir uzmanları¹²⁴ tarafından yapılmaktadır.

2.5.1.2. Vergi İncelemesi

Vergi incelemesinin kapsamına VUK ve diğer kanunlara göre defter ve hesap tutulması, defter ve belgelerin korunması ve istenildiğinde ibraz etme ödevi yüklenilmiş olan yükümlüler girmektedir¹²⁵. VUK'un 134. maddesinde; "Vergi incelemesi, ödenmesi gereken vergilerin doğruluğunu araştırmak, tespit etmek ve sağlamak üzere her türlü faaliyeti kapsar" şeklinde tanımlanmıştır. Vergi incelemesi beyan usulünde matrahların doğru beyan edilip edilmediğinin tespiti bakımından en önemli vergi denetim tekniğidir. Bu önemli yetki, çağdaş hukuk devleti normlarını benimsemiş ülkelerde vatandaşlarına tehdit ve korkutma unsuru olarak ve rastgele kullanmamalıdır. Bu nedenle mükellef hak ve hukuku bakımından, vergi incelemesinde son derece duyarlı, hukuki ve ilkeli davranılması çok önemlidir. Vergi inceleme yetkisinin en kaliteli, en hukuki ve en nesnel bir şekilde kullanılması çağdaş hukuk devletinde var olan bir sorumluluktur. Bu önemli yetkiyi devlet otoritesi yerine kullanacak olan kişi veya organların çağdaş hukuk normlarını kendilerine rehber edinmeleri gerekmektedir¹²⁶.

Ülkemizde vergileme sistemi beyan usulüne dayandığı için, mükelleflerin beyanlarının gerçeği yansıtıp yansıtmadığını bilmek büyük önem arz etmektedir. Mükelleflerin beyan ettiği vergilerin defter, belge ve kayıtlara uygunluğunun kontrol edilmesi ve araştırılması sonucunda hata, hile ve eksikliklerin ortaya çıkarılarak ödenmesi gereken verginin doğruluğunu tespit etmek veya sağlamak için yapılan en

¹²³ Tekin ve Çelikkaya, a.g.e. s.152.

¹²⁴ 5345 sayılı kanun ile 2005 yılında eklenmiştir.

¹²⁵ Taşdelen, a.g.m. s.495.

¹²⁶ Ahmet Erol, "Vergi Denetiminde Hukuki Özen", *Yaklaşım Dergisi*, Yıl:17, Sayı:194, Şubat, 2009, s.37-38.

önemli denetim türüdür. Vergi incelemeleri ile mükelleflerin beyan etmedikleri gelirler tespit edilmekle beraber beyan ettikleri vergilerin de doğruluğu incelenmektedir¹²⁷. Yapılan vergi incelemeleri neticesinde mükelleflerin kanunlardan kaynaklanan hak ve sorumlulukları içerisinde; ya tarhiyatı önerilen vergiler ile kesilmesi önerilen cezalar uzlaşarak veya diğer şekillerde ödenmekte ya da yargı yoluna gidilerek farklı şekillerde sonuçlanmaktadır¹²⁸.

2.5.1.3. Arama

Arama, suç şüphesi altındaki kişilerin, suç delillerinin ve müsadereye tabi nesnelerin elde edilmesi amacıyla konutta, başka kapalı yerlerde ve kişilerin üzerinde yapılan işlemlerdir¹²⁹. Arama; vergi incelemesi yapmaya yetkili kişiler tarafından yapılabilir. VUK'un 135. maddesinde belirtilen vergi incelemesi yapmaya yetkili kişiler daha önceki konularda ele alınmıştır. Arama yapmayı gerektiren haller VUK'un 142. maddesinde açıklanmıştır. Bu madde hükmüne göre;

- Vergi incelemesi yapmaya yetkili olanların aramaya lüzum göstermesi ve gerekçeli bir yazı ile arama kararı vermeye yetkili sulh yargıcından bunu istemesi,
- Sulh yargıcının da istenilen yerlerde arama yapılmasına karar vermesi şarttır. Söz konusu şartlar yerine getirilmediği sürece arama yapılmayacaktır¹³⁰.

2.5.1.4. Yaygın ve Yoğun İnceleme

Vergi ile ilgili olayların kavranması, belge düzeninin yerleşmesi ve sağlıklı bir şekilde işlenmesi, vergi kayıp ve kaçığının önlenmesi, mükellefleri eğiterek yapılabilecek hataların önüne geçilebilmesi amacıyla yapılan incelemelere yaygın ve yoğun inceleme denilmektedir. Kayıt dışı ekonominin vergilendirilmesinde başvurulan esas olarak kayıt nizamı ve belge denetimi olan yaygın ve yoğun denetim

¹²⁷Gülsüm Akalın, Ferdi Kesikoğlu, "Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi ve Büyüme İlişkisi", *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 5, 2007, s.75.

¹²⁸Ertuğrul Yaşar Erdoğan, "Vergi İncelemelerinde Alınan İfadelerin Vergi Usul Kanunu ve Ceza Muhakemesi Kanunu Açısından Delil Olarak Değerlendirilmesi", *Vergi Raporu Dergisi*, Sayı:103, Nisan 2008, s. 56.

¹²⁹Nihal Saban, "Bir Yaşam / İki Yasa Olayı: Vergi Denetiminde Hak İhlalleri", *19. Türkiye Maliye Sempozyumu*, Antalya, 2004, s.721.

¹³⁰<http://www.hukuki.net/kanun/213.14.text.asp> (Erişim Tarihi, 20.02.2011)

1985 yılında Katma Değer Vergisi'nin yürürlüğe girmesiyle önem kazanmıştır¹³¹. Yaygın ve yoğun incelemenin amaçları; ekonomik delil sistemine işlerlik kazandırmak, vergi incelemelerini mükellefin defter ve belgeleri ile sınırlı kalmaktan çıkartmak, mal, hizmet ve nakit hareketlerinin tümü için belge düzenlenmesini ve düzenlenen belgelerin yasal defterlere kaydını sağlamak, mükellefiyet ile ilgili olayları, kayıtları ve konuları araştırmak amacıyla vergilendirme ile ilgili gelişen olayları anında ortaya çıkarmaktır. Yaygın ve yoğun incelemeler genel olarak sevk irsaliyesi kontrolü, hizmet işletmelerinde hasılat tespiti, lokanta çıkışlarında fiş kontrolü, stok sayımı gibi fiili tespiti gerektiren yöntemlerdir. Bu yöntemin etkili olabilmesi için bilgili, güvenilir ve sayıca kalabalık denetmenlere ihtiyaç duyulmaktadır¹³².

2.5.2. Yapıldığı Yer Bakımından Vergi Denetimi

VUK'un 139. maddesine göre; yapılacak vergi denetimlerinin mükellefin işyerinde yapılması gerekmektedir. Ancak mükellefin kabulü halinde veya zorunlu hallerde dairede de incelemeler yapılmaktadır.

2.5.2.1. İşyerinde Yapılan Denetim

Vergi denetiminin esas olarak mükellefin işyerinde yapılacağı VUK'un 139. maddesinde belirtilmektedir. İşyerinde yapılan vergi denetimleri, incelemelerin hızını arttıracığı gibi, mükellef hakkında daha gerçekçi bilgiler edinilmesini de sağlamaktadır. İşyerinde yapılan vergi denetiminin olumlu yönleri; inceleme esnasında oluşabilecek tereddütlerin eşzamanlı olarak mükellefe sorularak giderilmesini sağlaması, kesin sonuçlara ulaşılabilmesi, verimli olması şeklinde sıralanabilmektedir. İncelemenin işyerinde yapılması; incelemenin sağlıklı olması, mükellef veya sorumlunun defter belge ibrazı konusunda büyük zahmetlere katlanmasını önlemek amacıyla daha uygun bir yöntemdir¹³³.

¹³¹ Özer Özçelik, "Kayıt Dışı Ekonomi Olgusunu Azaltmaya Yönelik Öneriler", *Mali Çözüm Dergisi*, Sayı:74, Ocak-Şubat-Mart 2006, s.214

¹³² Celal Çelik, "Vergi Kaçakçılığı ile Mücadelede Alınması Gereken Önemli Tedbirler", *Vergi Dünyası*, Nisan 2005, Sayı, 284, s.2.

¹³³ Murat Ceyhan, "Vergi İncelemesi Hakkında Bilinmesi Gerekenler", http://www.alomaliye.com/murat_veyhan_vergi_incelemesi.htm (Erişim Tarihi: 11.05.2011)

2.5.2.2. Vergi Dairesinde Yapılan Denetim

VUK'un 139. maddesine göre; esas olarak vergi denetimi mükellefin işyerinde yapılacak olmasına rağmen mükellefin rızası veya zorunlu hallerde (işyerinin müsait olmaması, ölüm, işyerinin terk edilmesi v.b.) dairede inceleme yapılmaktadır. Günümüzdeki teknolojik gelişmelere göre bazı denetimlerin işyerinde yapılması anlamsız hale geldiği ve denetim elemanlarının üzerinde birden çok dosya olması ve aynı anda yürütmeleri gerektiği için denetimlerin çoğu dairede yapılmaktadır.

2.6. TÜRKİYE'DE VERGİ DENETİM BİRİMLERİ

2.6.1. Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı

Gelir İdaresi Başkanlığı'nın kurulmasıyla beraber sadece Maliye Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen vergi denetimi artık Maliye Bakanlığı'nın yarı özerk bir kuruluşu olan Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından da yerine getirilmeye başlanmıştır. Bu başkanlığın kurulmasıyla beraber vergi denetim görevleri merkezde; Maliye Bakanı'na bağlı olarak görev yapan Maliye Müfettişleri ile Hesap Uzmanları, Gelir İdaresi Başkanı'na bağlı olarak görev yapan Gelirler Kontrolörleri ve taşrada; Vergi Dairesi Başkanı'na bağlı olarak görev yapan mahalli denetim elemanı Vergi Denetmenleri tarafından yerine getirilmekteydi¹³⁴. 6/4/2011 tarihli ve 6223 sayılı Kanunun verdiği yetkiye dayanılarak; Maliye Bakanlığında hizmet birimi olarak Vergi Denetim Kurulu Başkanlığının kurulması ile bazı kanun ve kanun hükmünde kararnamelerde değişiklik yapılması, Bakanlar Kurulu'nca 7/7/2011 tarihinde kararlaştırılmıştır. Kanunun 20. Maddesine göre; Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı, doğrudan Bakan'a bağlı olarak Başkan, Başkan Yardımcıları, Grup Başkanları ve Vergi Müfettişleri (Vergi Başmüfettişi, Vergi Müfettişi ve Vergi Müfettiş Yardımcısı)'nden oluşmaktadır.

32. Ek Madde'ye göre; 190 sayılı Genel Kadro ve Usulü Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin eki (I) sayılı cetvelin Maliye Bakanlığına ait bölümünde

¹³⁴ Hayrullah Keleş "Kamuda Etkin Bir Denetim İçin Temel Şartlar", *Muhasebat Kontrolörleri Derneği Yayınları*, Ankara, 2006, s.255.

yer alan “Maliye Başmüfettişi” ve “Baş Hesap Uzmanı” kadro unvanları “Vergi Başmüfettişi” şeklinde, “Maliye Müfettişi” ve “Hesap Uzmanı” kadro unvanları “Vergi Müfettişi” şeklinde ve “Maliye Müfettiş Yardımcısı” ve “Hesap Uzman Yardımcısı” kadro unvanları “Vergi Müfettiş Yardımcısı” şeklinde değiştirilmiş ve ekli (1) sayılı listede yer alan kadrolar ihdas edilerek 190 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin eki (I) sayılı cetvelin Maliye Bakanlığına ait bölümüne eklenmiştir. 190 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin eki (I) sayılı cetvelin Maliye Bakanlığına ait bölümünde yer alan “Teftiş Kurulu Başkanı” ve “Hesap Uzmanları Kurulu Başkanı” unvanlı kadrolar ile Gelir İdaresi Başkanlığına ait bölümünde yer alan “Gelirler Kontrolörleri Başkanı”, “Gelirler Başkontrolörü”, “Gelirler Kontrolörü”, “Stajyer Gelirler Kontrolörü”, “Vergi Denetmeni” ve “Vergi Denetmen Yardımcısı” unvanlı kadrolar iptal edilerek 190 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin eki (I) sayılı cetvelin Maliye Bakanlığı ve Gelir İdaresi Başkanlığına ait bölümlerinden çıkarılmıştır.

Geçici Madde 12’ye göre; Maliye Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanı ve Hesap Uzmanları Kurulu Başkanı ile Gelir İdaresi Başkanlığı Gelirler Kontrolörleri Başkanı kadrolarında bulunanların görevi bu Kanun Hükmünde Kararnamenin yürürlüğe girdiği tarihte sona erer. Bunlar Bakanlık Müşaviri kadrolarına herhangi bir işleme gerek kalmaksızın atanmış sayılır. Bu şekilde ihdas edilen Bakanlık Müşaviri kadroları, boşalmaları halinde hiçbir işleme gerek kalmaksızın iptal edilmiş sayılır. Bu Kanun Hükmünde Kararnamenin yürürlüğe girdiği tarihte Maliye Başmüfettişi, Baş Hesap Uzmanı ve Gelirler Başkontrolörü kadrolarında bulunanlar Vergi Başmüfettişi kadrolarına; Maliye Müfettişi, Hesap Uzmanı ve Gelirler Kontrolörü ile Vergi Denetmeni kadrolarında bulunanlar Vergi Müfettişi kadrolarına; Maliye Müfettiş Yardımcısı, Hesap Uzman Yardımcısı ve Stajyer Gelirler Kontrolörü ile Vergi Denetmen Yardımcısı kadrolarında bulunanlar Vergi Müfettiş Yardımcısı kadrolarına halen buldukları kadro dereceleriyle herhangi bir işleme gerek kalmaksızın atanmış sayılır. Vergi Müfettişliğine atanmış sayılanlardan bu Kanun Hükmünde Kararnamenin yürürlüğe girdiği tarih itibarıyla;

a) Vergi Denetmeni ve Vergi Denetmen Yardımcısı kadrolarında bulunanlar 20 nci maddenin ikinci fıkrasının (a) bendinde belirtilen grup başkanlığında,

b) Maliye Başmüfettişi, Maliye Müfettişi, Baş Hesap Uzmanı, Hesap Uzmanı, Gelirler Başkontrolörü ve Gelirler Kontrolörü ile bunların yardımcılarında (stajyerler dahil) ilişkin kadrolarda bulunanlar 20 nci maddenin ikinci fıkrasının (b), (c) ve (ç) bentlerinde belirtilen grup başkanlıklarında görevlendirilir.

2.6.2. İlin En Büyük Mal Memuru (Defterdar)

19.06.1994 tarihli 543 Sayılı KHK'nın Ek 11. Maddesi'ne göre; Defterdar bulunduğu ilde Maliye Bakanlığı'nın en büyük memuru ve il ve bağlı ilçeler teşkilatının amiri olup, işlemlerin kanun hükmünde yürütülmesi, denetlenmesi, merkez ve taşradan sorulan soruların cevaplandırılması, kanuna aykırı hareketi görülenler hakkında tatbikatta bulunulması, atamaları il'e ait merkez ve bağlı ilçeler maliye memurlarının sicillerinin tutturulması ile görevli ve sorumludur. Ayrıca vergi dairesi başkanları, dairelerinin yetki ve konularıyla sınırlı olmak üzere defterdarın gelir idaresine ilişkin yetkilerinden Bakanlıkça belirlenenleri kullanırlar. İl ve İlçe birimlerini defterdar adına kontrol etmek üzere defterdar emrine denetmenler verilir¹³⁵. 213 sayılı VUK'un 135. maddesine göre Defterdarlara da inceleme yetkisi tanınmıştır¹³⁶. Fakat defterdarların yürütmekte olduğu idari görevlerin getirdiği yoğun iş yükü altındayken vergi incelemelerine katılmaları pek mümkün olmamaktadır. Vergi incelemelerini emrinde olan inceleme elemanlarına yaptırmaktadırlar ve bir defterdarın şimdiye kadar inceleme yaptığına rastlanmamıştır.

2.6.3. Vergi Dairesi Müdürleri

Vergi dairesi müdürleri 213 sayılı VUK'un 135. maddesine göre vergi incelemesine sahip Maliye Bakanlığı'nın hem idari hem de denetim anlamında vergi incelemesi ve vergi yoklamasına sahip denetim elemanlarıdır. Vergi dairesi müdürleri; bağımsız vergi dairesi müdürleri ile bağlı vergi dairesi müdürleri (mal müdürleri) olarak ikiye ayrılmaktadır. Atama ve özlük hakları bakımından bağımsız vergi dairesi müdürleri Gelir İdaresi Başkanlığı'na bağlı olmakla beraber, bağlı mal müdürleri ise; saymanlık görevi üstlendiklerinden dolayı Muhasebat Genel

¹³⁵ <http://www.maliye.gov.tr/maliye/khk178b.htm> (Erişim Tarihi: 28.03.2011)

¹³⁶ <http://www.turkhukuk sitesi.com/mevzuat.php?mid=6763> (Erişim Tarihi: 29.03.2011)

Müdürlüğü'ne bağlıdırlar. Vergi dairesi müdürlerinin vergi incelemesi yetkisine de sahip olmaları, mükelleflerin en fazla ilişkide olduğu vergi dairesi biriminin başı olarak; işlemlerde oluşan sorunların pratik ve hızlı olarak çözülmesini sağlamaktadır. Vergi incelemesinin mesleki ve teknik bilgi gerektirmesi ve vergi dairesi müdürlerinin (vergi denetmenliğinden vergi dairesine geçenler dışında) vergi inceleme teknikleri, revizyon-kontrol gibi konularla ilgili eğitim almamalarından dolayı yeteri kadar etkin olamamaktadırlar. Bu nedenden dolayı vergi yönetimi de; özel bilgi ve ihtisas gerektirmeyen, anında çözümlenebilecek veya çok kısa bir araştırmayla sonuçlanabilecek konuları vergi dairesi müdürlerine, özel bilgi ve uzmanlık gerektiren konuların ise, kapsamlı vergi incelemesi yapılması için defterdarlıklara gönderilmesini istemiştir¹³⁷.

Tablo 3. Vergi Dairesi Müdürlüklerinin Gerçekleştirdikleri İnceleme Sonuçları (2002-2009)

Yıllar	İnceleme Sayısı	İncelenen Matrah(TL)	Bulunan Matrah Farkı(TL)
2002	16.949	846.546.767	177.254.201
2003	48.484	477.592.948	295.148.552
2004	14.525	1.041.732.512	545.655.543
2005	98.625	1.406.159.430	1.148.190.885
2006	-	-	-
2007	55.756	1.573.520.598	621.180.194
2008	40.162	2.249.210.344	821.694.129
2009	18.914	9.390.126.082	1.979.508.994

Kaynak: <http://www.gkd.org.tr/gelkont.asp?ss=13> (Erişim Tarihi: 30.03.2011)

Tablo 3'teki verilere göre vergi dairesi müdürlerinin 2002 yılında yaptığı inceleme sayısı 16.949 iken, 2009 yılında bu rakam 18.914'e çıkmıştır. Ayrıca 2008 yılında bu sayı 40.162'ye yükselmişken 2009 yılında 18.914'e düşmüştür. Bu rakamların yıllar itibariyle devamlı değişmesinin sebebi; vergi dairesi müdürlerinin gerektiği zaman inceleme yapmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Asıl görevi vergi incelemesi olmadığı için vergi incelemeleri ile ilgili yeteri kadar teknik bilgileri bulunmamakta ve sadece anında çözüm gerektiren konularda inceleme

¹³⁷ Mustafa Alpaslan "Vergi Dairesi Müdürleri'nin 3568 Sayılı Yasaya Göre SMMM Ruhsat Talebi", <http://www.muhasibetr.com/yazarlarimiz/mustafaalpaslan/035/> (Erişim Tarihi 11. 05.2011)

yaptıklarından dolayı bu sayılar yıllar itibariyle düzenli bir seyir içinde olmamaktadır. Gelirler kontrolörler, maliye müfettişleri, hesap uzmanları, vergi denetmenleri ve vergi dairesi müdürleri tarafından bulunan toplam matrah farkı aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

3. DİĞER ÜLKELERDEKİ VERGİ DENETİM SİSTEMLERİ

3.1. ABD'DE VERGİ DENETİM SİSTEMİ

ABD dünyada kayıt dışı ekonomi oranı en az ve ekonomik gücü en fazla olan ülke olarak bilinmektedir. ABD'nin vergi kanunlarının yönetim ve uygulamasında hazineye bağlı İç Gelir İdaresi (Individual Revenue Service-IRS) sorumludur. Bu idare, vergi mükelleflerine gereken bilgileri vermekle yükümlü olmakla beraber hatalı vergi ödemelerini belirleyip olması gereken hale getirmekle de sorumludur¹³⁸. ABD'de var olan bu İç Gelir İdaresi aynı Türkiye'deki Gelir İdaresi'ne benzemektedir. Türkiye'de de denetim mekanizmalarının görevi sadece hazineye ek gelir sağlamak değil, aynı zamanda mükelleflerin yanlışlarını düzeltme ve mükellefleri eğitime işlevlerine de sahiptir. ABD'de denetim yapılmadan önce beyannamelerin daha çok matematiksel formüllerle denetlenmesi yöntemi bulunmaktadır. Yapılan beyanname denetimleri sonucunda indirim, istisnaların hatalı olup olmadığı incelenmekte ve yanlış varsa düzeltilip mükelleflere düzeltilmiş hesaplamalar gönderilmektedir¹³⁹. Yapılan bu denetim Türkiye'de beyannameler üzerinde tespit edilen hesap hataları (matrah hataları, vergi miktarında hata, verginin mükerrer olması) ve vergilendirme hatalarının (mükellefin şahsında hata, mükellefiyette hata, konuda hata, vergilendirme veya muafiyet döneminde hata) tespitine benzemektedir¹⁴⁰. IRS'nin misyonu; mükelleflere en kaliteli hizmeti, vergi hukukunu anlamalarına yardımcı olacak, vergi ödeme sorumluluğu ve vergi bilincini yerleştirecek şekilde vermek, vergi hukukunu tüm mükelleflere dürüstlük ve adalet çerçevesinde uygulamak olarak belirtilmiştir¹⁴¹. ABD'nin İç Gelir İdaresi'nin (IRS) misyonu Türkiye'deki Gelir İdaresinin misyonu ile aynı doğrultudadır. Türkiye'de de

¹³⁸ Ersan Öz, Tekin Akdemir, ABD Vergi Sistemi, *Vergi Sorunları Dergisi* Eylül 2002 Sayı: 168, s.16.

¹³⁹ Öz ve Akdemir, a.g.m. s.16

¹⁴⁰ Gelir İdaresi Başkanlığı, Vergi Hatalarında Düzeltme İşlemleri ile Pişmanlık ve İslah Hükümlerinin Uygulanması, Yayın No: 66 Haziran 2008, http://www.gib.gov.tr/fileadmin/beyannamerehberi/Vergi_hatalari.pdf

¹⁴¹ M. Bülent Aydın, Kayıt Dışı Ekonomi-Vergi Denetimi- İdari Yapı-7, *Maliye ve Sigorta Yorumları Dergisi*, 15 Mayıs 2006, s.4.

mükelleflere sadece ceza kesmek amaçlı değil aynı zamanda vergi bilinci ve vergi ahlakı aşılacak için denetim yapılmaktadır.

3.2. ALMANYA'DA VERGİ DENETİM SİSTEMİ

Almanya'da gerçekleştirilen 'teftiş' nitelikli denetim Sayıştay tarafından gerçekleştirilirken vergi incelemeleri de vergi dairesinde bulunan inceleme elemanlarınca gerçekleştirilmektedir. Almanya'daki vergi incelemeleri beyana dayalı vergiler üzerinden yürütülmektedir. Almanya'da yürütülen vergi denetimi Yüksek Maliye Dairesi'ne bağlı az sayıda ve Vergi Dairesi'nde bulunan çok sayıda denetim elemanlarında yürütülmektedir. Mükellef bildirimlerini kabul eden elemanların sınırlı da olsa hata ve eksiklikleri düzeltme yetkisi vardır ama asıl incelemeleri Vergi Dairesi'nde bulunan inceleme elemanları gerçekleştirmektedir. Ayrıca Yüksek Maliye Dairesi'ne bağlı vergi kaçakçılığı takip memurları diğer inceleme elemanlarına göre daha geniş yetkilerle donatılmışlardır¹⁴².

3.3. İNGİLTERE'DE VERGİ DENETİM SİSTEMİ

İngiltere'de vergi denetimi İngiltere Gelir İdaresi'ne (Inland Revenue) bağlı yerel vergi daireleri tarafından yapılmakta olup, büyük işletmelerdeki vergi incelemelerini Özel Uyum Dairesi (Special Compliance Office) yürütmektedir. Mükellefler iş hacmine göre gruplandırılıp, buna göre inceleyecek birime karar verilir. Ayrıca İngiltere'de Gümrük ve Tüketim Vergileri Bölümü (HM Customs and Excise); dolaylı vergilere ilişkin denetimleri gerçekleştirirken, Sosyal Güvenlik Bölümü (Department Of Social Security) ise; sigorta primlerine ilişkin denetimleri gerçekleştirmektedir¹⁴³.

4. VERGİ DENETİMİNDE ETKİNLİK

Ülkemizde beyan usulü vergilendirme sistemi mevcut olması nedeniyle, mükelleflerin verdikleri beyannameler üzerinden ödeyecekleri vergileri kendilerinin tespit etmesi ve bunun sonucunda da gelir idaresi tarafından denetlenmesi ihtiyacı doğmaktadır. Mükelleflerde vergi bilinci yeterince yerleşmemesi durumunda bazı gelirleri kayıt dışı kalacak ve önemli oranda kaçakçılık riski oluşmaktadır. Bu

¹⁴² İsmail Can, Almanya'da Devletin Yapısı ve Vergi Sisteminin Anayasal Temelleri, *Maliye Dergisi*, Sayı:145, Ocak-Nisan, 2004,s.1,5.

¹⁴³ Aydın, a.g.m. s.3.

nedenle öncelikle mükelleflere vergi bilinci aşılmalı ve mükelleflerin devlete olan güveninin sağlanması gerekmektedir. Vergi denetimi ne kadar etkin olursa, mali sistemin işlemesi güvence altına alındığı gibi ülkedeki maliye politikaları da o kadar etkin olmaktadır¹⁴⁴. Bir ülkede en iyi yasalar yürürlükte olsa ve en iyi idari işleyiş sağlansa bile, eğer denetim yok veya eksikse, bu sistemin zamanla bozulması kaçınılmaz bir sonuçtur. Etkin bir denetim mekanizması kurulamazsa kurulan sistemler bir süre sonra yasal zemin dışına çıkacaktır¹⁴⁵.

4.1. TÜRKİYE’DE VERGİ DENETİMİNDE ETKİNLİĞİN SAĞLANAMAMASININ SEBEPLERİ

4.1.1. Vergi Sisteminin Karmaşık Olması

Türk vergi mevzuatının yeterince açık ve anlaşılır olmaması, vergi kanunlarının kısa zaman aralıklarıyla değişmesi, vergi sisteminin karmaşık olması, günümüzdeki ekonomik ve sosyal şartlara uygun olmaması gibi çeşitli sorunlarla vergi denetiminin etkinliğini en çok etkileyen nedenlerin başında gelmektedir. Bu karışıklığın en büyük nedeni ise; ülkemizdeki vergi reformu girişimleri ve sıkça çıkartılan aflar olarak görülmektedir. Türk Hukuku’nda vergi affının ilk uygulaması, 1906 yılında çıkarılan ‘irade-i seniye’ ile yol vergi cezalarının affedilmesidir. 1921-1960 döneminde, ilki 1921’de olmak üzere 7 ayrı af uygulaması yapılmıştır. 1960’lardan beridir af neredeyse rutin bir hal almıştır¹⁴⁶. Bu nedenle vergi sistemi ve rasyonelitesi olumsuz yönde etkilenmektedir. Vergi mevzuatında çok sık yapılan değişiklikler nedeniyle konunun uzmanları bile mevzuata bakmadan yorum yapamaz hale gelmiştir. Bu nedenle çok sık değişen vergi mevzuatı sadece mükellefleri değil, denetim birimlerinin işlerini zorlaştırmakta, aklını karıştırmaktadır.

4.1.2. Örgütlenmeden Kaynaklanan Sorunlar

Türkiye’de Maliye Bakanlığı’nın işlevlerinin artması ve yaygınlaşması nedeniyle arttırılan denetim birimlerinin sayısı birçok olumsuzluğa yol açmaktadır.

¹⁴⁴ İbrahim Attila Acar, Mehmet Emin Merter. “Türkiye’de 1990 Sonrası Dönemde Vergi Denetimi ve Vergi Denetiminde Etkinlik Sorunu”, *Maliye Dergisi*, s.6.

¹⁴⁵ Gerçek, a.g.m. s.622.

¹⁴⁶ Fatih Savaşan ve Ferah Çoban, “Vergi Barışından Faydalanan Mükelleflere İlişkin Ampirik Bulgular”, *Vergi Dünyası*, Yıl:26, Sayı 306, Şubat, 2007,s. 148.

Bu sorunlar; mükerrer denetim, kaynak israfı, denetim kargaşası ve denetim birimleri arasında koordinasyonsuzluk şeklinde sıralanabilmektedir¹⁴⁷. Eksik planlama yapılması, hedeflerin belirlenmemesi, işbirliği ve görev dağılımı yapılmaması gibi sebeplerle vergi denetiminin etkinliği olumsuz etkilenmektedir. Vergi denetiminin tek elden planlanıp uygulamaya konulmaması, merkez ve taşra teşkilatlarına bağlı denetim birimlerinin birbirlerinden ayrı ayrı örgütlenmeleri denetim faaliyetlerinin koordineli bir şekilde yürütülmesini engellemektedir. Bunun sonucunda da bazı alanlar tamamen denetim dışında kalırken bazı alanlar ise, her denetim birimince ayrı ayrı denetlenmektedir¹⁴⁸. Ülkemizde var olan denetim birimlerinin verimli hale getirilebilmesi için tek çatı altında toplanması ve yapılan çalışmaların merkezden planlı ve koordineli olarak yapılması gerekmektedir. Vergi denetimimizdeki çok başlılık ve koordinasyonsuzluk denetimin etkinlik ve verimliliğini azaltmakta ve haksız rekabete yol açmaktadır.

4.1.3. Denetim Elemanlarının Sayısı ve Çalışma Şartları

Türkiye’de vergi denetiminin etkin ve verimli hale getirilebilmesi için vergi denetim elemanlarının hem nitelik hem de sayı bakımından yeterli olması gerekmektedir. Mükellef sayısında son yıllarda artış yaşanırken buna paralel olarak vergi denetim elemanlarının sayısının da artması yerine azalmalar olmuştur. Bu azalmalar çeşitli sebeplerle görevlerinden ayrılan çok sayıda denetim elemanı olmasının yanı sıra, ülkemizdeki denetim kadrolarına bakıldığında zaten denetmen sayısının yetersiz olduğu görülmektedir. 3568 sayılı Kanuna göre merkez denetim elemanlarından Maliye Müfettişleri ve Gelirler Kontrolörleri meslekte 10 yılını tamamladıktan sonra, sınavsız Yeminli Mali Müşavir olabilme hakkına sahip olmaktadır. Vergi denetim elemanlarının üstlendikleri riskli göreve göre aldıkları ücret orantılı olmadığı için mesleklerini değiştirmesi ve bunun sonucunda da kadronun azalmasıyla vergi denetimi olumsuz etkilenmektedir. Ülkemizde son yıllarda, mükellef sayıları hızla artarken denetim elemanlarının sayıları artması gerekirken tam tersine meslekten ayrılmalar arttığından dolayı önemli ölçüde

¹⁴⁷ Acar, Merter, a.g.m, s.6.

¹⁴⁸ Acar, Merter, a.g.m, s.6.

erezyona uğramıştır¹⁴⁹. Türkiye’de vergi denetiminin nitelikli fakat sınırlı sayıda elemanla yapılıyor olması; zaman, maliyet ve etkinlik açısından denetimin başarısızlığını oluşturmaktadır.

4.1.4. Kamusal İç ve Dış Denetimin Birbirinden Ayrılmamış Olması

İç denetim ve dış denetim birbirinden bağımsız olarak uzmanlık gerektiren görevlerdir. Yapılacak bu iki denetimin aynı birim veya aynı kişi himayesi altında bulundurulması olumsuz sonuçlara yol açmaktadır. Vergi denetiminin etkin olabilmesi için vergi inceleme konusunda uzmanlaşmış denetim elemanların mevcut olması yanı sıra; yetkileri ve görevleri ayrı ayrı belirlenmiş denetim birimlerinin olması gerekmektedir. Günümüzde hesap uzmanları dışındaki tüm vergi denetim elemanları aynı zamanda idari denetim ile de uğraşmaktadır. Birbirinden farklı olan iki işi aynı kişinin yapması, mesleğin kimliğinin oluşmasını engellemekle beraber, sürekli teftiş ve soruşturma yapmakla görevlendirilen vergi inceleme elemanlarının vergi inceleme konusunda uzmanlaşması engellenmekte ve bu nedenle de vergi denetiminin etkinliği ve caydırıcılığı zarar görmektedir¹⁵⁰.

4.1.5. Vergi Denetim Elemanlarının Dış Faktörlere Karşı Güvence Sorunu

Vergi inceleme elemanlarının, yaptıkları incelemelerinde objektif ve tarafsız davranmalarını sağlayacak yeterli güvenceye sahip olduğu pek söylenememektedir. Bunun sağlanabilmesi için vergi denetim biriminin idari ve mali özerkliği sağlanmalıdır¹⁵¹. Denetim elemanları, devlet ve mükellefleri arasında taraf olmadan, doğru olanın yanında olmalı ve vergi incelemelerini objektif bir şekilde yürütmelidir. Sadece hazineye gelir sağlanması amacıyla hareket etmemeli, incelemelerini yaparken nesnel ölçütlere göre kararlar almalıdır.

¹⁴⁹ Mustafa Ali Sarılı, “Türkiye’de Vergi Denetiminin Sorunları ve Bu Sorunun Çözümüne Yönelik Yapılması Gereken Düzenlemeler”, *Muhasebe ve Denetim Bakış*, Sayı:9, 2003, s.121.

¹⁵⁰ Adnan Gerçek, Mustafa Ali Sarılı, Kerametin Tezcan, “5345 Sayılı Kanun Çerçevesinde Gelir İdaresi ile Vergi Denetiminin Yeniden Yapılandırılmasının Değerlendirilmesi ve Öneriler”, *Gelirler Kontrolörlüğü Derneği*, Ankara, 2006, s.17.

¹⁵¹ Ahmet Barbak, “Gelir İdaresi’nde Yeniden Yapılanma ve Özerklik Tartışmaları (1980-2010)”, YBAD Seminer Çalışmaları, Ankara Üniversitesi, s.19.

4.1.6. Vergi Bilincinin Yerleşmemiş Olması

Türkiye'deki mükelleflerin çoğu çeşitli nedenlerle vergi bilincine sahip değildirler. Mükelleflerin, vergisini gönüllü olarak ödemelerini sağlayabilmek için, öncelikle mükelleflere vergi bilincinin aşılması gerekmektedir. Vergi bilincinin sağlanabilmesi için, mükellefin ödediği vergi ile aldığı hizmet arasında bir bağ olduğuna inanması gerekmektedir. Devletin sunduğu; adalet, sağlık, güvenlik ve alt yapı hizmetlerinin finansmanı için, mükelleflerinden vergi almak zorunda olması ve herkesten ödeme gücüne göre vergi alınacağı çeşitli yollarla vergi mükelleflerine öğretilmelidir. Vergi İdaresi ile mükellef ilişkileri uygulamalarını değerlendirirken vergi yasaları adil, güvenilir ve şeffaf olmalı, vergi mükelleflerinin vergiye ilişkin şikayet prosedürleri ve telafi mekanizmaları belirlenmeli, mükelleflerin talep ve başvuruları zamanında ve doğru alınmalı ve en önemlisi; mükellefiyete ilişkin yasal hak ve yükümlülükler konusuna erişimi için tüm mükelleflere kolay ve güvenilir bilgi hizmeti sunulmalıdır¹⁵². Aksi halde mükelleflerin ödediği vergilerin gerekli yerlere harcanmadığı, lüzumsuz yerlere harcandığını düşündükleri için vergilerini ödemekten kaçınmaktadırlar. Bu nedenle, mükelleflerin devlete olan güveninin de sağlanması büyük önem arz etmektedir. Bazı mükellefler ise, periyodik hale gelen vergi aflarının varlığını bildiği için vergisini ödememektedir. Aslında afların amacı; vergi bilincinin yerleştirip vatandaşları düzenli olarak vergisini ödemeye teşvik etmek iken, günümüzde aflar tam tersi etki yaratmaktadır. Aflar vergi bilincinin yerleşmesini amaçlarken aksine vergi uyumunu engelleyen tehlikeli bir unsur haline gelmiştir¹⁵³. Ülkemizde vergi bilincinin yerleşmemesi nedeniyle yapılan denetimler uzun sürmekte ve uzadıkça buna bağlı olarak maliyeti de artmaktadır. Böylelikle vergi bilinci olgusunun yerleşmemesi nedeniyle vergi denetimi etkinliği ve verimliliği azalmaktadır.

4.1.7. Uzlaşma Müessesesinin Varlığı

Devlet, sunduğu hizmetler karşılığında mükelleflerinden alması gereken vergiyi tahsil edemediği takdirde, var olan vergi ve cezaya indirim uygulamak

¹⁵² Fevzi Devrim, Timur Turgay, "Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Önlenmesinde İdare-Mükellef Etkileşimi ve Bağlı Bileşenlerinin Rolü", 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, Antalya, 2004, s.761.

¹⁵³ Fatih Saraçoğlu, "Vergi Afları, Vergiye Uyum ve Türkiye Uygulamaları", *Finans-Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi*, Sayı:483, Haziran, 2004, s.7.

suretiyle verginin tahsilini gerçekleştirmek istemektedir. Devlet vergi alacağına hiç kavuşamamaktansa, indirimli haline de razı gelmektedir. Bu nedenle uzlaşma müessesesi; 1963 yılında Türk Vergi Sistemine girmiştir ve çeşitli genişletmeler yapılmıştır¹⁵⁴. Uzlaşma müessesesinin olumsuz bir yanı ise; mükellefler, uzlaşmaya gidildiğinde borcunda indirim ve taksitlendirme yapılacağını bildiğinden dolayı, var olan vergi ve cezasını ödememektedir. Ülkemizdeki vergi sisteminin aksayan yönlerini ve vergi cezalarının etkisizliğini bir kez daha ortaya koymakta olan uzlaşma müessesini, 2005-2009 yılları arasında Hesap Uzmanları tarafından düzenlenen inceleme sonuçlarına göre; Hesap Uzmanlarının düzenlediği, her 100 rapordan 65'i için uzlaşma talep edilmekte, uzlaşılan her 100 raporun 91'inde uzlaşma sağlanmakta ve yazılan her 100 raporun 60'ı tarhiyat öncesi uzlaşma ile kesin sonuca bağlanmaktadır. Vergi cezalarında uzlaşma müessesesinin sık aralıklarla kullanılması, vergisini zamanında ve eksiksiz ödeyen dürüst mükelleflerin de kayıt dışı faaliyetlere yönelmesine, bu nedenle de kaçakçılığın artmasına zemin hazırlamıştır¹⁵⁵.

4.1.8. Otomasyon Sistemi ile İlgili Sorunlar

Küreselleşme ile birlikte, bilişim teknolojilerindeki hızlı değişim karşısında devletler yeni bir sürece girmiştir. Devlet yapısını ve kültürel yaşamı değişime ve dönüşüme zorlayan “bilgi toplumu” olarak adlandırılan bu süreç günümüzde olmazsa olmaz hale gelmiştir. Devletin dijitalleşmesi ve kamu hizmetlerinin sunulmasında bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanılması, e-devlet, e-demokrasi, e-yaşam gibi kavramların sık sık kullanılması sağlanmıştır¹⁵⁶. Denetim sürecinde bilgisayarın kullanılması denetimi güçlü ve etkin hale getirecek önemli faktörlerden biridir. Bilgisayar sayesinde veriler düzenli ve güvenli bir şekilde saklanacak ve böylece vatandaşın devlete olan güveni artacaktır. Devlete olan güvenin sağlanmasıyla vatandaşlar vergilerini tam ve zamanında yatıracaktır. Yani bilgisayar kullanımı, dolaylı yoldan mükelleflerin vergi ödevlerini yerine getirmesini sağlayacaktır. Gelir İdaresi Başkanlığı Vergi Dairesi Otomasyon Projesi (VEDOP) projesini hayata

¹⁵⁴ Acar, Merter, a.g.m. s,11.

¹⁵⁵ Sarılı, a.g.m. ss. 140-145.

¹⁵⁶ A.Atilla Uğur, İbrahim Çütçü, “E-Devlet ve Tasarruf Etkisi Kapsamında VEDOP Projesi”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt:1, Sayı:2, 2009,s.2.

geçirerek, bilgisayar teknolojisi olanaklarıyla vergi dairesi fonksiyonlarının tümünü içine alan bir bilgi işlem uygulamasını vergi dairelerine yaygınlaştırmıştır. Bu proje ile vergi dairesi çalışmalarında etkinlik ve verimliliğin artırılmasına ve bilgisayar ortamında toplanan bilgilerden sağlıklı bir karar destek ve yönetim bilgi sisteminin oluşturulmasına yönelik tüm vergi dairesi işlemlerinin bilişim teknolojileri ile otomasyona geçirilmesi hedeflenmiştir¹⁵⁷. Bu nedenle Kasım 1998 yılında VEDOP 1, Mayıs 2001 yılında VEDOP 1.1, Nisan 2004 yılında VEDOP 2, Ekim 2005 yılında VEDOP 2.1, Mayıs 2006 yılında VEDOP 2.1, Temmuz 2007 yılında ise VEDOP 3 uygulanmaya başlanmıştır¹⁵⁸. 2008 yılı Temmuz ayı itibariyle 301 vergi dairesinden 123 vergi dairesinin dönüşüm işlemi tamamlanmış ve personele gereken eğitim verilmiştir.

Bu projeye Türkiye'deki vergi daireleri ve mal müdürlüğü tek bir vergi dairesi gibi çalışmaya başlamıştır. Bu projenin özellikleri; şeffaf, denetlenebilir, erişilebilir, kapsamlı ve hızlı olması şeklinde sayılabilmektedir. Böylece mükellefin vergi dairesine gitmesini gerektiren işlemleri azalacak, vergi dairesine gittiği zamanlarda ise, işlerini daha kısa zamanda ve daha doğru bir şekilde yapabilecektir. Personellere VEDOP eğitimi verilerek uzman personel yetiştirmek verimlilik ve etkinlik açısından çok önemli bir unsurdur. Verilen eğitimler sonucunda, verimliliğin artması, bilinçli bilgisayar kullanımı ile etkinliğin sağlanması, hataların minimize edilerek işlemlerde sürat sağlanması ve teknolojinin takip edilmesi gibi sonuçlara ulaşmak mümkün olacaktır.

4.1.9. Belge Düzeniyle İlgili Sorunlar

İdeal bir vergi sisteminin en önemli şartlarından birisi, sağlıklı bir belge düzeninin yerleşmiş olmasıdır. Belge düzeninin sağlıklı olması sonucunda, defter ve kayıtların sağlıklı olması ve buna bağlı olarak da beyanların doğru olması sağlanacaktır. Yapılan vergi incelemeleri genel olarak mükellefin defter kayıtları ve bunlara asıl kaynak olan belgeler üzerinden yapılıyor olması sebebiyle beyanların doğruluğu incelenirken sağlıklı bir belge düzeninin olması çok büyük bir önem

¹⁵⁷ <http://www.gib.gov.tr/fileadmin/beyannamerehberi/2009PerformansProgrami.pdf> (Erişim Tarihi: 30. 03.2011)

¹⁵⁸ www.edevletkonferansi.org/sunum/mehmet_atug.ppt (Erişim Tarihi: 30. 03. 2011)

taşımaktadır. Belge düzeninin sağlanabilmesinin amacı; vergileme ile ilgili defter kayıtlarının dayanakları olan belgelerin, ilgili mevzuatın şekil şartlarını taşıyan gerçek belgeler olmasıdır¹⁵⁹.

4.1.10. Beyan Esasıyla İlgili Sorunlar

Çağdaş vergi sistemlerinde olduğu gibi ülkemizde de uygulanan beyan esasına dayalı beyanların gerçeği yansıtmadığı bir gerçektir. Mükelleflerde vergi bilincinin yerleşmemiş olması, denetimlerin yetersiz olması ve kayıt dışı ekonominin büyüklüğü gibi nedenlerle beyan esasında aksamalar olmaktadır.

4.1.11. Oto - Kontrol Mekanizmalarının Yetersizliği

Vergiler arası ilişki teorisi ile vergilerin anlamlı bir şekilde, birbirleriyle uyumlu hale getirilmesi amaçlanmaktadır. Var olan bir vergi sisteminde belirli vergilerin verimlilik ve uygulama bakımından birbirlerini denetlemeleri ve herhangi bir verginin neden olabileceği verginin reddi gibi olumsuzlukları engellemek gerekmektedir. Bir verginin diğer bir vergiyle denetimi; bir vergiye ilişkin beyan ile diğer vergi ya da vergilerin doğruluğunun kendiliğinden denetlenmesi anlamına gelmektedir¹⁶⁰. Oto-kontrol mekanizmaları ile mükellefler arasındaki çıkar ilişkileri yoluyla kendiliğinde bir denetim sağlanması amaçlanmaktadır. Ayrıca vergiler arasında da oto-kontrol yolu ile çeşitli vergiler arasındaki ilişkiler de gelişmektedir. Vergi sistemlerinde öncelikle sisteme oto kontrol mekanizmalarının eklenmesi ve sistemin bu mekanizmalarla denetimi kendi içinde yapması esastır. Gelir vergisinin yapısında da gizli oto-kontrol müessesesi bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle, gelir vergisi, kendi kendini kontrol eder. Bir mükellefin geliri diğer mükellefin gideri olması nedeniyle mükellefler karşılıklı olarak belge alıp vermek zorundadır. Malını satan kişi, defterine bunu kaydedebilmek için malını sattığı alıcıdan belge almak zorundadır. Malı alan kişiye, aldığı malın karşılığında defterine alış gideri olarak yazabilmek için satıcıdan belge almak zorundadır. Buna benzer bir ilişki vergiler arasında da bulunmaktadır. KDV’de hem alıcı ve satıcı arasındaki çift taraflı çıkar

¹⁵⁹ Erkan Gümüş, “Defter, Kayıt ve Belgeler Çerçevesinde Yapılan Vergi Denetiminde Karşılaşılan Sorunlar”, *E-akademi Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi*, Sayı:45, Kasım 2005.

¹⁶⁰ Fatih Saraçoğlu. “Verginin Vergiyle Denetimi ve Ücretlilere Vergi İadesi”, *Vergi Dünyası Dergisi*, Yıl:23, Sayı: 270, Aralık, 2004, s.3.

ilişkisi nedeniyle kendi içerisinde oto-kontrol mekanizması çalışmaya başlar hem de buna bağlı olarak belge düzeninin sağlanmasıyla gelir vergisine dair kazançların gerçek düzeye ulaşmasından dolayı KDV ve gelir vergisi arasında da oto- kontrol mekanizmasının oluştuğu görülmektedir¹⁶¹.

4.1.12. Vergi Aflarına Sık Başvurulması

Devletin artan kamusal gereksinimlerin gerektirdiği maliyetlere gönüllü katılımların yetersiz kalması sebebiyle artan gelir gereksinimini karşılamak, geçirilen siyasi ve ekonomik krizlerin atlatılmasını sağlamak, piyasayı canlandırmak veya vergi sistemindeki mevcut karışıklıkları gidermek amacıyla vergi sistemindeki aksayan yapıyı düzeltmek, köklü bir değişiklik yapabilmek için geçmiş dönemlerin tasfiyesi yapabilmek amacıyla devlet vergi affına başvurmaktadır. Vergi afları için sayılan bu olumlu özelliklerin yanı sıra afların olumsuz özellikleri de bulunmaktadır. Vergi afları nedeniyle; dürüst vergi mükellefleri için vergi sisteminin adil olmadığı duygusunun artması, gelecekteki vergi uyumsuzluğuna cesaret vermesi, vergi kaçırmanın yanlış olduğu düşüncesinin azalması gibi olumsuz sonuçlar oluşmaktadır¹⁶².

5. VERGİ DENETİMİNDE ETKİNLİĞİN SAĞLANABİLMESİ İÇİN ÖNERİLER

Ülkemizde vergi denetiminin etkin hale getirilebilmesi için vergi sisteminin aksayan yönlerinin iyileştirilmesi gerekmektedir. Globalleşen dünyada teknolojinin de gelişmesi ve yaygınlaşmasıyla beraber vergi sistemlerinde yenilikler ortaya çıkmaktadır. Gelişen ve değişen sistemlere ayak uydurabilmek, yeniliklere açık olabilmek vergi denetimini etkin bir hale getirecek önemli faktörlerdendir. Mevcut sistemin iyileştirilmesi, yeni getirilen düzenlemelerin benimsenmesi, mükelleflere vergi bilincinin aşılabilmesi gibi ana faktörlerin sağlanmasıyla vergi denetimi etkin ve verimli hale getirilmiş olacaktır. Vergi yasaları, vergi yönetimi ve vergi denetimi vergi sistemini oluşturan en önemli 3 faktördür. Vergi kayıp ve kaçaklarının

¹⁶¹ Fethi Heper, "Türk Vergi Sistemi", Anadolu Üniversitesi Yayını No:1572, *Açıköğretim Fakültesi Yayını* No: 828, Ağustos-2005, Eskişehir, s,149.

¹⁶² Güneş Çetin, "Vergi Aflarının Vergi Mükelleflerinin Tutum Ve Davranışları Üzerindeki Etkisi", *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Celal Bayar Üniversitesi, İ.İ.B.F. Manisa, Cilt:14, Sayı:2, 2007,ss. 173-174.

önlenmesi, vergi tahsilatının arttırılabilmesi için bu 3 faktörün bir arada ele alınması gerekmektedir. Bu önemli faktörlerle ilgili birçok yenilik yapılmasına rağmen, bu çabanın yetersiz olduğu, kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin önlenemez bir şekilde devam etmesinden anlaşılmaktadır¹⁶³.

5.1. VERGİ SİSTEMİNE YÖNELİK ÖNERİLER

5.1.1. Vergi Sistemi Sade ve Anlaşılabilir Hale Getirilmeli

Mükellefler ve diğer uygulayıcılar tarafından kolay anlaşılacak bir vergi sistemine sahip olduğunda vergiye uyum daha etkin bir düzeyde gerçekleşecektir. Bir kısım mükellefler sırf vergi mevzuatını anlayamadığı için beyanlarını eksik veya yanlış vermektedirler. Bu da kayıt dışı ekonomiye, zaman kaybına ve yargı giderlerinin artmasına neden olmaktadır. Burada mükellefler iyi niyetli davranmış olsalar bile cezaya maruz kalacaklardır. Ayrıca vergi sisteminin karmaşık bir hale gelmesi, yasal düzenlemeleri takip etmek isteyenleri uzmanlardan yardım almak zorunda bırakmaktadır. Bunu sağlayabilmek için de vergi idaresinin nitelikli personel sayısını arttırması gerekmektedir. Vergi idaresi; yasal düzenlemeleri yapmak, yeterli ücret vererek kalifiye personel çalıştırmak ve vergi dairelerinin koşullarını düzeltmek gibi reformların yanı sıra en önemlisi vergi sistemini sade ve anlaşılabilir hale getirip vergi bilinci yerleşmiş mükelleflere sunarak adil bir vergi sistemine kavuşabilir¹⁶⁴.

5.1.2. Vergi Oranları Düşürülmeli

Vergi oranlarının yüksek olması kayıt dışı ekonomiyi tetikleyen en önemli unsurlardan biridir. Ülkemizde vergi oranlarının yüksek olması nedeniyle mükellefler genel olarak gerçek gelirlerini beyan etmemek yoluna yönelmektedir. Bu nedenlerden dolayı vergi oranları optimal seviyeye çekilmesi ve vergi oranları vergiyi ödemeye teşvik edici yönde olması olumlu sonuçlar doğuracaktır. Vergi oranları düşürülüp, tabana yayıldığı takdirde verginin tahsilinin daha kolay olacağı ortadadır. Aksi halde yüksek vergi oranları nedeniyle oluşan yüksek vergi tazyiki vergiden kaçınma ve vergi kaçakçılığına yol açmaktadır. Ayrıca vergi oranları

¹⁶³ İrmak, Bilen, a.g.m. , s.18.

¹⁶⁴ Mehmet Korkusuz, "Vergi İdaresinde Etkinlik Nasıl Sağlanabilir", *Maliye Dergisi*, Sayı:110, Eylül-Aralık,1992, s.11.

düşürüldüğünde kayıt dışı ekonomiye yararlarının yanı sıra yatırımlara da olumlu etkisi olacaktır. Vergi oranları indirildiğinde; kullanılabilir gelir artacak ve vergi tasarrufu sağlanarak yatırımın maliyetini düşürerek karlılığı arttıracaktır. Ayrıca veri için ayrılan fonların serbest kalması ve yatırıma dönüşmesi sağlanarak yatırımların finansmanı kolaylaşır ve hacmini genişletir¹⁶⁵.

5.1.3. Vergi Sistemi Adil Olmalı

Bir ülkede uygulanan vergi sistemi adil değilse, mükellefler vergi borcunu ödemek yerine kayıt dışı ekonomiye yöneleceklerdir. Vergi yükünün mükelleflere eşit oranda dağıtılmaması halinde mükellefler muafiyet ve istisna gibi yasal boşluklardan yararlanarak vergiden kaçınma veya vergisini ödemeyerek vergi kaçakçılığı yoluna gitmektedirler. Burada “vergi yükünün eşit dağıtılması” ile; mükellef üzerinde hissedilen vergi baskısının eşit olması ifade edilmektedir. Herkesin elde ettiği kazanç ve ödeme gücüne göre orantılı bir şekilde vergi ödemesi adil bir vergi sisteminin göstergelerinden biridir.

5.1.4. Vergi Mevzuatında Sık Sık Değişiklik Yapılmamalı

Hükümet değişikliği veya var olan hükümetin, vergi mevzuatının da politik ve ekonomik çıkarlar doğrultusunda vergi sistemini değiştirmesi kayıt dışı ekonomiyi arttıran önemli sorunlardan biridir. Mükellefler vergi kanunlarının karmaşık olduğu düşüncesi içerisindeyseler bu onların vergiye direnç gösterme derecesini olumsuz yönde etkileyecektir. Vergi kanunlarının bir sistematikten yoksun olması ve sürekli değiştirilmesi, esasen benimsenen bir vergi felsefesinin olmayışından kaynaklanmaktadır. Vergi felsefesi, verginin temelleri ve ilkeleri üzerine toplu bir dünya görüşü demektir¹⁶⁶. Bu felsefe sağlanamazsa bir ülkede vergi sistemi ne kadar değişirse, mükelleflerin yeni gelen sisteme güveni o kadar azalmaktadır. Güven kaybından hariç, mükellefler ve uzmanlar var olan bir sisteme alışmışken, yeni gelen sistemin yeniliklerini takip etmekte zorlanacak ve işlemlerini gerçekleştirirken

¹⁶⁵ Esra Siverekli Demircan, “ Vergilendirmenin Ekonomik Büyüme ve Kalkınmaya Etkisi”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı:21, Temmuz, Aralık 2003, s. 100.

¹⁶⁶ Abdulkemir Gök, “Vergi Direncinin Gelişimi”, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi* Cilt: XXII, Sayı 1, 2007, s.149.

hataya düşecektir. Bu olumsuzlukları önleyebilmek için sık sık değişiklik yapılmamalıdır, aksi halde bu durum mükellefleri kayıt dışı ekonomiye itecektir.

5.1.5. Vergi Cezaları Caydırıcı Hale Getirilmeli

Mükelleflerin üzerine düşen vergi yükümlülüğünü yerine getirebilmesi için, öncelikle kanunlarda vergi suç ve cezalarının iyi tanımlanması ve yorum getirilemeyecek nitelikte olması gerekmektedir. Aksi halde mükellefler vergi hakkında bilinçsiz olduğu veya kendi yorumuyla hareket ettiği için hataya düşmektedir. Bunların engellenebilmesi için vergi kanunlarında; vergi cezalarının arttırılması, hapis cezalarının para cezalarına çevrilemez ve ertelenemez hale getirilmesi, vergisini zamanında ödemeye mükelleflere uygulanacak gecikme zammı ve faizlerinin arttırılması gibi bazı düzenlemeler yapmak gerekmektedir. Geniş tabana yayılmış ve azaltılmış vergi politikası başarıldıktan sonra kayıt dışı ekonomiyi önlemeye yönelik caydırıcı cezaların uygulanması daha olumlu sonuçlar doğuracaktır¹⁶⁷. Devlet vergi cezalarını ödün vermeden uyguladığı takdirde, vergi bilinci uzun vadede gerçekleşecektir. Mükellefler vergi kaçırdığında karşılaşacağı cezaların bilincinde olup bunu göze alamaması ve kanunlara uymayı bir vatandaşlık görevi olarak görmesi halinde kayıt dışı ekonomi de azalacaktır. Sık sık çıkartılan vergi afları da vergi ödememeye teşvik eden etkenlerden biridir. Politik kaygılarla sıkça çıkartılan vergi afları vergi cezalarının etkinliğini olumsuz etkilemektedir. Çıkartılan bu aflar dürüst ve dürüst olmayan mükellefler arasında adalesizlik oluşturmakta ve dürüst mükellefi de kayıt dışı ekonomiye itmektir. Ayrıca uzlaşma müessesesi de vergi cezalarını ortadan kaldıran uygulamalardan biri olarak kayıt dışı ekonomiyi arttırmaktadır. Vergi incelemeleri sonucunda çıkan cezaların hemen hemen %90'ının veya tamamının uzlaşma komisyonunda ortadan kaldırılıyor olması mükellefi vergisini ödememeye teşvik etmektedir. Bu nedenle uzlaşma komisyonu kaldırılmalı ya da vergi incelemesi esnasında vergi inceleme elemanı ve mükellef arasında uzlaşılmalıdır. Türkiye'de vergi denetimi nicelik itibarıyla de yetersiz kaldığı için mükellefler denetlenmekten ve ceza almaktan çekinmemektedirler. Etkin

¹⁶⁷ İsmail Sayı, "Kayıt Dışı Ekonomi", *Muhasebe Finansman Dergisi*, Doğu Akdeniz Üniversitesi, "Kayıt Dışı Ekonomi" Sempozyumu, Lefkoşe, Kıbrıs, 26 Mayıs 2000, s.52.

bir vergi denetimi ve caydırıcı bir cezalandırma sistemi mevcut değilken kayıt dışı ekonominin azalmasını beklemek de zordur¹⁶⁸.

5.2. VERGİ İDARESİNE YÖNELİK ÖNERİLER

5.2.1. Nitelikli Personel İstihdam Edilmeli

Bir vergi sisteminin iyi işleyebilmesi için görev alan personelin iyi eğitilmiş, nitelikli ve donanımlı olması gerekmektedir. Gelir İdaresi'nin personelini vergi mevzuatı ve davranış kuralları konusunda devamlı eğitmesi ve belli aralıklarla iş başındaki personelini denetlemesi gerekmektedir. İyi seçilmiş, bilgili ve deneyimli personelden oluşacak denetim örgütlerinin kurulması¹⁶⁹, ülke şartlarına uygun bir gelir politikasının oluşturulması, buna uygun mevzuatın hazırlanması ve etkin bir şekilde uygulanması, vergi mükelleflerine iyi hizmet sunulması şeklinde olumlu sonuçlarla karşılaşılabacaktır.

5.2.2. Vergi Denetim Elemanlarının Sayısı Arttırılmalı

Vergi denetim elemanlarının sadece nitelik bakımından değil sayı bakımından da arttırılması gerekmektedir. Devamlı artan nüfus ve ihtiyaçlar nedeniyle kamusal harcamaların artması ve bu harcamaları finanse etmek için kamusal gelirlerin de arttırılmasını sağlamak amacıyla mükelleflerin vergilerine ihtiyaç duyulmaktadır. Mükellefler çeşitli nedenlerle vergiden kaçınma veya vergi kaçırma yollarına yönelmektedir. Denetim elemanları devletin uğradığı zararı giderebilmek için vergisini ödemeyen mükellefleri tespit edip, verginin aslı ve cezasıyla beraber devleti alacağına kavuşturmaktadır. Ülkemizde kayıt dışı ekonominin engellenebilmesi için vergi denetim elemanlarının iyi yetiştirilmiş, nitelikli ve tarafsız olmasının yanı sıra sayılarının da arttırılması, boş kadroların doldurulması gerekmektedir. Böylece daha etkin bir vergi denetimi gerçekleştirilecek ve denetimde verimlilik de sağlanacaktır.

¹⁶⁸ DPT a.g.e. ,s.35.

¹⁶⁹ Irmak, Bilen a.g.m. s.19.

5.2.3. İşgücünde Uzmanlaşmaya Gidilmeli

Belirli konularda uzmanlaşması sağlanan personel, hem vergi kayıp ve kaçacağını engelleyecek hem de mükelleflerle çıkabilecek anlaşmazlıkları yargı aşamasına taşımadan vergi dairesinde çözecektir. Böylelikle hem zamandan hem de maddi açıdan tasarrufa gidilmiş olunacaktır. Herhangi bir alanda uzmanlaşmayı sınırlayan bir örgütlenme biçimi vergi denetiminin en önemli problemlerinden birisidir ¹⁷⁰. Personel her konudan biraz bilen değil, üstlendiği görevi en ince ayrıntısına kadar bilen bir memur olursa, daha etkin bir denetim yapısına ulaşılmış olunur.

5.2.4. Gelir İdaresi Personelinin Atanma, Yükseltme ve Yer Değiştirmelerinde Objektif Kriterler Kullanılmalı

Devlet, Gelir İdaresi'nin etkinlik ve verimliliğini arttırabilmek için kayırmacılığın yaratmış olduğu olumsuzlukları ortadan kaldırmalıdır. Merkez ve taşra personelinin atanma, yükselme ve yer değiştirmeleri ve ek ücret ödemelerinde, performans değerlendirme sonuçları da dahil olmak üzere objektif kriterler kullanılmalıdır ¹⁷¹. Gelir İdaresi'nde işlerin, yapılacak o işte uzman olan personele verilmemesi, farklı başarı seviyesindeki personelin aynı görevde çalıştırılması, sağlıklı statü ve görev değiştirme kriterlerinin olmaması en önemli problemlerin başında gelmektedir ¹⁷². Çalışanların kayırılmaması, her çalışanın sahip olduğu yetenek ve nitelik çerçevesinde gerektiği yerde olması idarenin etkin ve verimli çalışmasını sağlayacaktır.

5.2.5. Vergi İdaresi Personel Ücretleri Yeterli Hale Getirilmeli

Ülkemizdeki tüm kamu idarelerinde olduğu gibi vergi idaresinin de en önemli problemlerinden birisi personel sorunudur. Vergi idaresi, diğer kamu idarelerinden farklı olarak halka hizmet sunmak yerine karşılıksız yükümlülük yüklendiğinden, personelin görevini kötüye kullanma ihtimali çok kuvvetlidir. Vergileme işleminin

¹⁷⁰ Serdar Pehlivan, "Transfer Fiyatlandırmasında Vergi Denetiminin Etkinliği: Sorun ve Çözüm Önerileri", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:8, Sayı, 2, 2010, s.181.

¹⁷¹ Ersan Öz ve Birol Karabulut, "Türk Gelir İdaresinde Yeniden Yapılanma ve Geline Nokta", *Finans Politik&Ekonomik Yorumlar Dergisi* Cilt:44, Sayı:510, 2007,s.84.

¹⁷² Gerçek, Sarılı, Tezcan, a.g.m. s.22.

etkinliği açısından, vergi idaresi personelinin hem nitelik hem nicelik ynnden yeterli olması zorunludur. Vergi idarelerinde ücret düşüklüğünün yol açtığı sonuçlardan biri de vergi idaresi personelinin rüşvet alma ve görevini kötüye kullanma eğilimlerinin artmasıdır. Personel maddi açıdan tatmin edilmediği için mükelleflerin cazip tekliflerini reddedememektedirler. Bunun haricinde, ücret ve yükselmelerin liyakata göre belirlenmemesi ve performansa dayalı ödüllendirme sisteminin olmaması personelin motivasyonunu azaltmakta, var olan isteksizliği daha da arttırmakta ve bu nedenle vergi idaresinin çalışmaları daha da hantal bir hal almaktadır¹⁷³.

5.3. VERGİ DENETİMİNİN İŞLEYİŞİNE YÖNELİK ÖNERİLER

5.3.1. İ ve Dış Denetim Birbirinden Ayrılmalı

İ ve dış denetim birbirinden bağımsız uzmanlık konularıdır. Bu fonksiyonların etkin ve verimli çalışabilmesi için birbirinden ayrılması gerekmektedir. İdarenin hukuka ve performans unsurlarına uygun çalışmalarının denetlenmesi anlamına gelen “iç denetim” ve mükelleflerin faaliyetlerinin denetlenmesi anlamına gelen “dış denetim” fonksiyonlarının birbirinden ayrılarak uzmanlaşmaya gidilmesi gerekmektedir¹⁷⁴.

5.3.2. Vergi Denetim Birimleri Arasında ok Başlılık ve Koordinasyonsuzluk Giderilmeli

lkeler, kurumlarının ihtiyaç duyduğu reformları uygularken, gelir idarelerinin etkinliğini vergi kayıplarına göre belirlemektedirler. Eğer ülkede vergi kaybı fazlaysa öncelikli amaç radikal bir deđiŐimle mevcut kurumlarda düzenlemeye gitmek iken, vergi kaybının az olduğu ülkelerde ise; mevcut uyumun korunması ve tahsilat maliyetlerinin azaltılması yoluna gidilmektedir¹⁷⁵. Ülkemizde ise; vergi denetimiyle ilgili birimlerin varlığının çok olması ve bu birimler arasında koordinasyon sağlanamaması önemli bir sorun haline gelmiştir. Aynı görevi stenen

¹⁷³ Gerçek, a.g.m. s.632.

¹⁷⁴ Gerçek, Sarılı, Tezcan, a.g.m. ,s.17.

¹⁷⁵ Keramettin Tezcan, Adnan Gerçek, Mustafa Ali Sarılı, “OECD lkelerinde Veri İdaresinin KarŐılaŐtırılmalı Yapısı ve Türkiye’de Gelir İdaresinin Yeniden Yapılandırılmasının Değerlendirilmesi”, *Vergi Sorunları Dergisi*, 2006, Sayı:123, Haziran, ss.122-124.

birden fazla merciinin olması görev ve yetki çakışmalarına neden olmaktadır. Birimler arasında oluşan bu çakışma nedeniyle bir mükellef birden fazla incelenmekte veya incelenecek mükellefin tespiti konusunda rasyonel davranılmaması gibi sorunlarla karşılaşmaktadır. Ayrıca vergi denetiminde çok başlılık ve koordinasyonsuzluk nedeniyle denetimin etkinli ve verimliliği yok olmaktadır. Bu olumsuzlukların giderilebilmesi için denetimin tek çatı altında toplanması ve denetimlerin tek elden yürütülmesi gerekmektedir. Denetim birimleri arasında planlama ve koordinasyonu sağlamak açısından Denetim Koordinasyon Kurulu oluşturma düşüncesi¹⁷⁶ de etkin bir yol olarak görülmektedir. Böyle bir kurumun oluşturulması bürokratik yapıyı daha da karmaşık hale getireceğinden dolayı uygun bulunmamaktadır. Bunun yerine, tüm denetim birimlerinin tek çatı altında olması daha etkin ve verimli bir yol olarak görülmektedir.

5.3.3. Vergi Denetiminde Performans Ölçümü ve Değerlendirilmesi Yapılmalı

Ülkemizde vergi denetiminin etkinliğini sağlayabilmek için yapılması gereken önemli unsurlardan biri de gelir idaresinde performans yönetimi anlayışı yerleştirilmesi ve performans ölçümüne geçilmesidir. Gelişmiş ülkelerde, performans yönetimi anlayışına geçilmiş ve bu anlayış çerçevesinde kurumların ve kurum çalışanlarının başarıları, önceden belirlenmiş performans kriterlerine ne kadar uydularına ve hedeflere ne kadar ulaştıklarına göre ölçülmektedir. Gelir idaresinin performansını ölçerek vergileme hizmetlerinin verimliliği, etkinliği, kalitesi ve mükelleflerin memnuniyeti ölçülmektedir. Gelir İdaresinde performans değerlemesi ve denetimi yapılmamaktadır¹⁷⁷. Ülkemizde bu sistem olmadığından dolayı vergi denetim birimlerinin hedeflerine ulaşip ulaşmadığı kamuoyunun bilgisi dışında almakta ve bu şeffaflıktan uzak yapı nedeniyle denetim elemanlarının da denetim esnasında ilave gayret gösterme ihtiyacı da ortadan kalkmaktadır¹⁷⁸. Bunun sonucunda da etkin ve verimli bir vergi denetimi yapısına ulaşmak mümkün olmamaktadır.

¹⁷⁶ Gerçek, Sarılı, Tezcan, a.g.m. ,s.17.

¹⁷⁷Ersan Öz, Birol Karakurt, “*Türk Gelir İdaresinde Yeniden Yapılanma ve Geline Nokta*”, Finans Politik&Ekonomik Yorumlar Cilt:44, Sayı:510, 2007.s.84.

¹⁷⁸ Gerçek, Sarılı, Tezcan, a.g.m. ,s.16.

5.3.4. Vergi Denetiminde Çağdaş Tekniklerden Yararlanılmalı

Ülkemizdeki vergisel uygulamalarda çağdaş teknolojinin olanaklardan faydalanılması gerekmektedir. Türk vergi sisteminin, gerçekleşen ekonomik hareketlilikleri takip edebilmesi, veri kayıt ve denetimde bilgisayar ortamından yararlanılması açısından bilgisayar ve ağ ortamları önem taşımaktadır. Gelir İdaresi kayıt dışı ekonomiyle mücadele ederken teknolojik alt yapısını iyileştirmeyi, denetim kapasitesini arttırmayı öncelikli hedef kabul etmelidir. Çağımızda gerek etkin bir vergi denetimi sisteminin oluşturulması gerekse vergi yükümlülerinin işlerini kolaylaştırması amacıyla bilgisayar ve ağ sistemi çok önemli bir olgudur. Vergi kayıplarını azaltmak için bilişim teknolojilerinden yararlanarak yeni denetim yöntem ve teknikleri geliştirmek ve dünyadaki yeni uygulamaları takip etmek çok büyük önem taşımaktadır¹⁷⁹. Ülkemizde yönetsel karar alma sürecinde vergilemede etkinliğin sağlanmasında çok önemli bir misyon üstlenen vergi dairelerinin tüm işlemlerini kapsayan otomasyon uygulaması tüm vergi dairelerinde yaygınlaştırılmalıdır. Her örgütün ihtiyaç ve önceliklerinin farklı olmasından dolayı örgütlerde bilişim teknolojilerinin kullanımı konusunda tek bir modelin ya da bir standardın olduğu söylenemez. Bu nedenle Türkiye'deki örgütlere bilişim teknolojilerinin yönetim işlevleri için izlenebilecek bir yol haritasının oluşturulması, gerekli destek mekanizmalarının belirlenmesi, karşılaşılabilecek sorunlar ve bunlar karşısında önlemler alınması gerekmektedir¹⁸⁰. Gelir İdaresi ve ilgili tüm kurum ve kuruluşlar arasında vergi kimlik numarasına dayalı bilgi akışını hızlandıracak teknolojiye sahip alt yapı oluşturulmalı ve ulaşılan bu bilgiler Gelir İdaresi ve inceleme elemanlarına sunulmalıdır.

6. TÜRKİYE'DE KAYIT DIŞI EKONOMİNİN ÖNLENMESİNDE VERGİ DENETİMİNİN ROLÜ VE ÖNEMİ

Kayıt dışı ekonominin psikolojik ve ekonomik açıdan olmak üzere birçok nedeni bulunmaktadır. Bu nedenler; idari nedenler (vergi idaresinin organik yapısı, teknik yapı, personel yapısı ve denetim mekanizması) ve sosyal nedenler (vergi

¹⁷⁹ Çetin, a.g.m.2010, s.79.

¹⁸⁰ Yasin Özarslan, "Örgütlerde E-Dönüşüm: İstanbul Vergi Dairesi Başkanlığı Servis Uygulamasına İlişkin Yönetici Görüşleri", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1),2008, s.227.

ahlakı, vergi kültürü, mükellef psikolojisi ve tarihsel nedenler) olarak açıklanmaktadır¹⁸¹. Var olan bu problemlerin giderilmesi için en önemli unsur vergi denetimi olarak görülmektedir. Vergisini ödemeyerek devletin vergi gelirlerinde bir azalma yaşaması sonucunda oluşan vergi kaybını engellemek veya en aza indirebilmek için vergi denetimi önemli rol oynamaktadır. Devletin üzerine düşen kamusal mal ve hizmetleri yerine getirebilmesi için bazı kaynaklara ihtiyacı vardır ve bu kaynakların en önemlisi ve sürekli olanı da; vergidir¹⁸². Günümüzdeki sisteme göre; mükellefler üzerine düşen vergi gelirlerini kendileri beyan etmekte ve vergi daireleri tarafından da denetlenmektedirler. Beyan esası denilen bu sistemde mükellefler yeterli derecede vergi ahlakı ve vergi bilincine sahip olmadıkları için yalan veya yanlış beyanlarda bulunup vergi dairelerini yanıltabilmektedirler. Bu olumsuz sonuçların oluşmaması veya oluştuysa da gereken cezanın verilmesi için vergi denetimi şarttır.

Kayıt dışı ekonominin boyutları farklı olsa dahi hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde var olan evrensel bir olgudur. Kayıt dışı ekonomi tüm ülkelerin ekonomileri açısından mücadele edilmesi ve önlenmesi gereken bir problem olarak görülmektedir. Verginin bulunduğu her yerde ve tüm dünya ülkelerini ilgilendiren bir olay olan vergi kaçakçılığı git gide yaygınlaşmaya devam etmektedir. Yüksek oranlı bir vergi kaçağı, verginin yatırımları harekete geçirici değerini azaltır ve devlet gelirlerinin tahsilat durumunu etkiler, ayrıca makro ekonomik göstergeler üzerinde yapay hatalar meydana getirir. Bu nedenden dolayı vergi kaçakçılığının hesaplanması ülke ekonomileri açısından faydalıdır¹⁸³. Çünkü bu hesaplama, vergi politikalarının başarılı olabilmesi için beklenen vergi gelirinden ne kadarının kayıp olabileceğini göstermesi bakımından da önemlidir.

Devlet yapmakla görevli olduğu hizmetleri sunabilmek için en önemli finansman kaynağı olan vergileri tahsil edemediği zaman bu faaliyetlerini karşılayamamaktadır. Kayıt dışı ekonomi nedeniyle mükelleflerin üzerine düştüğü halde ödemediği vergiler sonucunda bütçe açığı ortaya çıkmaktadır. Vergisini

¹⁸¹ Kerametdin Tezcan. "Vergi İstihbarat Merkezine Gelen Bilgi ve Belgeler Çerçevesinde Kayıt dışı Ekonominin Önlenmesi", 19. *Türkiye Maliye Sempozyumu*, Antalya, 2004, s.880.

¹⁸² Candan, a.g.m. s.255.

¹⁸³ Metin Meriç, "Türkiye'de Vergi Kayıplarını Önlemede Katma Değer Vergisinin Rolü", *Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F Cilt*, 6, Sayı, 2, 1991, s.201.

ödemeyip kayıt dışı ekonomiye neden olan mükellefler ile dürüst mükellefler arasında vergi adaletsizliği ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda dürüst mükellefler, vergisini ödemeyen mükelleflerin varlığını bildikleri için vergilerini ödememe yoluna gitmektedirler. Dürüst mükelleflerin de vergilerini ödememeye başlamasıyla kayıt dışı ekonomi artma eğilimi göstermektedir. Vergi kayıp ve kaçaklarının hoşgörüsüyle karşılanması, toplumdaki suç anlayışını değiştirmekte, devlete ve topluma karşı işlenen suçlara gösterilen hoşgörü ile başlayan süreç, toplumsal ahlak anlayışında çöküntülere yol açabilmektedir¹⁸⁴. Kayıt dışı ekonomiyi ortaya çıkartan birden fazla neden bulunmaktadır. Bu nedenlerin en başında; vergiye karşı gösterilen direnç, cezaların caydırıcılık özelliğinin olmaması, enflasyon, vatandaşların devlete karşı olan güven problemi, denetim yetersizliği şeklinde sayılabilmektedir.

Özellikle de sık sık çıkartılan vergi afları kayıt dışı ekonomiye mükellefleri teşvik etmektedir. Vergi aflarına devamlı olarak başvurulması veya af yapılacağından önceden tahmin edilmesi, vergi suçlarının işlenmesi için ekonomik bir teşvik sağlayacağından dolayı mükelleflerin uyum davranışlarını olumsuz yönde etkileyecektir¹⁸⁵. Ayrıca vergisini dürüst bir şekilde ve zamanında ödeyen mükellefler açısından da eşitsizlik düşüncesi oluşacaktır. Vergi affı aracılığıyla dürüst olmayan mükelleflerin sorumluluktan kurtulması vergi sisteminin adaletini azaltmaktadır. Sık sık tekrarlanan vergi afları nedeniyle dürüst mükellefler, vergi affını vergi kaçakçıları için bir ödül olarak görüp kendilerinin sömürüldüğü hissiyle vergi uyumlarını azaltmaktadır¹⁸⁶. Vergi aflarının da içinde bulunduğu vergi yasaları; gerekli ve yeterli hazırlık aşamasından geçerek detaylı bir hazırlık aşamasından geçerek hazırlanmadığı, Meclis'te yeterli incelemeye konu olmadan kabul edildiğinden dolayı birçok eksikliği içerisinde bulundurmaktadır. Bu eksiklikler fark edildiğinde değişikliklere başvurulmaktadır. Bunun sonucunda da sistem daha da karmaşık bir hal almaktadır. Tüm bu karışıklık yaratan çok sayıda kanun yerine, az-öz kanunlar tercih edilmelidir. Kanunlar üzerinde yapılan ekleme, çıkartma,

¹⁸⁴ Suphi Aslanoğlu ve Seyfi Yıldız, "Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi Olgusu, Bu Olguyu Azaltmaya Yönelik Çözüm Arayışları ve Bir Öneri: Rasyo Analizi Yoluyla Etkin Bir İnceleme Sisteminin Oluşturulması", *Sosyo Ekonomi Dergisi* Yıl:3, Sayı:6/2007,s.134.

¹⁸⁵ Çetin, a.g.m. 2007,s. 175.

¹⁸⁶ Mehmet Tunçer, "Hükümet- Birey İlişkilerinin Vergi Uyumuna Etkisi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 57-Sayı 3,2002, s.120.

düzeltilme, yamalama yerine sistemin en baştan düzenlenmesine ihtiyaç duyulmaktadır¹⁸⁷.

Kayıt dışı ekonominin nedenlerinin belirlenmesi ve büyüklüğünün daraltılması için alınması gereken önlemlerin, kamu sektörünün önemli kurum ve kuruluşlarının iş birliği ile belirlenmesi amacıyla Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2008-2010) hazırlanmıştır. Bu Eylem Planı'nda Türkiye'de kayıt dışı ekonominin mali boyutunun gelişmiş ülkelere kıyasla ciddi oranda yüksek olduğu gerçeği ifade edilmiştir. Planda aynı zamanda denetimde koordinasyon eksikliğinin olduğu, vergi cezalarının caydırıcılığının olmaması, denetim ilke ve standartlarının geliştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır¹⁸⁸. Kayıt dışı ekonominin minimize edilebilmesi için; devlet ile mükellefler arasında güvenin sağlanabilmesi, gerek dil gerekse içerik yönünden sade, anlaşılabilir, basit bir mevzuatın ortaya konması, vergi oranlarının gönüllü ödemeyi kolaylaştırır nitelikte olması ve vergi denetiminin etkin yapılabilmesi de önem taşımaktadır¹⁸⁹. Kayıt dışı ekonomiyle mücadele kapsamında hazırlanan bir diğer resmi belge ise Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı'nca hazırlanan ve Bakanlar Kurulu Kararı ile kabul edilen 2010-2012 Dönemi Orta Vadeli Program'dır. Bu belgede temel amaçlar; haksız rekabetin önlenmesi, rekabet gücünün artırılması ve kamu finansmanına katkıda bulunması hedefleri doğrultusunda ekonomide kayıt dışılığın azaltılması şeklinde sıralanabilmektedir. Bu program Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Strateji Eylem Planı'na atıfta bulunarak, kayıt içi faaliyetlerin özendirileceği, denetim kapasitesinin geliştirileceği, cezaların caydırıcılığının artırılacağı ve kayıt dışı ekonomiye karşı güçlenileceği belirtilmektedir¹⁹⁰.

Kayıt dışı ekonominin oluşmasına neden olan faktörlerden en belirginini ve başta geleni vergi mevzuatımızın karışık olmasından dolayı oluşan kaçakçılık faaliyetleridir. Ülkemizdeki vergi sisteminin karmaşık yapısı, yasaların anlaşılmasının zor olması hem mükelleflerin yanlış veya eksik beyan vermesine

¹⁸⁷ Akmaz, Akyol, a.g.m. s.31.

¹⁸⁸ Ahmet Okyay, Bülent Yılmaz, Ersin Kıvrak, Hakan Karabacak, "Kayıt Dışı Ekonomi İle Mücadele Çevresinde Katma Değer Vergisinde Denetimin Güçlendirilmesi ve Tahsilatın Arttırılmasına İlişkin Öneriler", *Bütçe Dünyası Dergisi*, Sayı:33, 2010/1, s.117.

¹⁸⁹ Işık, Acar, a.g.m. s.132.

¹⁹⁰ Okyay, Yılmaz, Kıvrak, Karabacak, a.g.m. s.118.

neden olurken bir yandan da vergi mükelleflerinin yasaları uygulayabilmek için vergi memurlarından yardım almalarını gerektirmekte ve bu da rüşvet için zemin oluşturmaktadır. Türk Vergi Sistemi, uzmanların bile takip etmekte zorlandıkları karmaşık bir görünüme sahiptir. Çok sayıda mükerrer ve geçici madde bulunduğundan dolayı takip edilmesi zor bir hal almıştır. Bu nedenle mükelleflerin bazıları bilgisizlikten bazıları ise bu karmaşıklığı istismar ederek vergi kaçakçılığına neden olmaktadır¹⁹¹.

6.1. TÜRKİYE'DE VERGİ DENETİMİ VE KAYIT DIŞI EKONOMİ İLİŞKİSİ

Kayıt dışı ekonominin önlenmesinde en etkin araç; ülkede geçerli olan kanunlara uyulup uyulmadığının denetlenmesidir. Yapılacak olan denetim işlemlerin yapıldığı anda olabileceği gibi, geçmişe yönelik de yapılabilmektedir. Ülke içerisinde çok iyi kanunlar yürürlükte olsa ve en iyi idari düzen sağlanabilse bile güçlü bir denetim yapısı yoksa zaman içerisinde idari düzenin bozulmasına yol açmaktadır. Denetim, mevcut sistemin işlemlerini güvence altına alan ve zaman içerisinde bozulmasını engelleyen bir göreve sahiptir¹⁹². Denetim kişilerin kanunlara uygun olarak ödevlerini yerine getirmesi için mükellefler üzerinde önleyici ve caydırıcı özelliğe sahip bir mekanizmadır. Bunun yanı sıra mükelleflere eğitim vererek vergi bilinci ve vergi ahlakının yerleşmesini sağlamak, vergi adaletini oluşturmak gibi işlevleri de bulunmaktadır. Ülkemizde bunları sağlayabilmek için de denetim elemanlarının sayısı nitelik ve nicelik olarak artırılması gerekmektedir. Denetim elemanlarının sadece sayı olarak artırılması yeterli olmamaktadır. Arttırılan denetim elemanları iyi yetişmiş, mevzuata hakim, vergiyi doğuran olayı tüm yönleriyle kavrama yeteneğine ve olanağına sahip olmalı ve vergi yargısının içtihatlarını izleyebilmeleri gerekmektedir¹⁹³. Bu şartlara erişebilmiş denetim elemanlarının sayısının arttırılması sonucunda denetimden beklenen olumlu sonuçlara ulaşılabilir. Ülkemizdeki en büyük sorunlardan birisi de bu şartları taşıyan denetim elemanlarının sayıca az olması ve kadroların da doluluk oranlarının yetersiz olmasıdır. Niteliksiz ve

¹⁹¹ Oral ve Sayın, a.g.m. s.154.

¹⁹²Yusuf Karakoç, "Hukuki Nedenlerden Kaynaklanan Vergi Kayıp ve Kaçakları (Düzenleme-Uygulama-Yargılama)", 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, Antalya,2004, s.103.

¹⁹³ Candan, a.g.m. s.266.

az sayıda elemanla yapılan denetimler hem zaman hem maliyet açısından başarısız olmadığı için etkin bir denetimden de söz edilememektedir.

Vergi denetimi mükelleflerin beyanlarının doğruluğunu tespit edebilmek için en önemli araçtır. Mükelleflerin bildirimlerinde matrahların doğru olması, devletin de alacağına eksiksiz kavuşacağı anlamına gelmektedir. Bu nedenle beyan edilen matrahların doğru olması devletin gelir elde etmesi demektir. Bunu sağlayabilmek için mükelleflerin beyanlarının doğruluğu denetlenmelidir. Vergi denetimi sonucunda mükellefler hem vergi kanunlarına uymuş olacak hem de devletin vergi gelirleri artacaktır. Vergi denetimi ve vergi tahsilatı arasında doğru orantı bulunmaktadır. Mükellefler ne kadar denetlenirse o ölçüde vergi tahsilatı da artacak, devletin yapmakla yükümlü olduğu faaliyetlerin finansmanı mükelleflerden sağlanmış olacaktır. Ekonominin kayıt altına alınabilmesi ülkemizdeki en önemli problemlerden biridir. Ülkemizin ekonomisinde büyük oranda kayıt altında olmayan işlemler nedeniyle oluşan vergi kayıp ve kaçağı bulunmaktadır. Bunu engelleyebilecek en önemli araç; sağlıklı ve etkin bir şekilde yürütülecek vergi denetimidir. Kayıt dışı ekonominin önlenmesi için sayılan tüm tedbirlerin yanı sıra vergi denetimleri büyük rol oynamaktadır. Vergi denetim ile kayıt dışı ekonomi arasında ters orantı bulunmaktadır. Vergi denetimi arttırıldıkça kayıt dışı ekonomi azalacaktır.

Kayıt dışı ekonomi başlığı altında irdelenen bu faktörler, sadece ülkemiz açısından değil, gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkeler için aynı oranda sorun olduğu, üzerinde birleşilen bir ortak nokta olarak görülmektedir. Kayıt dışı ekonomik faaliyet, tüm OECD ülkeleri tarafından paylaşılan ortak bir problemdir. Mevcut sosyal ve kişisel nedenlerle birlikte, ağır vergi ve sosyal güvenlik yükünün neden olduğu düşünülen kayıt dışı ekonomiyle ilgili pek çok farklı yorum yapılmakla beraber konu ile ilgili pek çok uluslararası çalışmada kayıt dışı ekonominin nedenleri konusunda ortak sonuçlara ulaşılmıştır. Vergi kaçakçılığı üzerine yapılan bu çalışmaların sonuçları; genel olarak kayıt dışı ekonominin vergi denetiminin yetersizliği sonucu ortaya çıktığını göstermektedir. Torgler, kayıt dışı ekonominin önlenmesi için sıkı vergi denetimi ve bunun sonucunda caydırıcı cezalar

uygulanmasını öngörmüştür¹⁹⁴. Eğer devlet, vergi denetimi ve cezalarını gereken düzeyde tutmazsa, mükelleflerin yakalanma olasılığı az olduğu için rahatlıkla vergi kaçırabileceğini belirtmiştir. Diğer araştırmacılardan Alm Jackson ve Mackee de vergi denetiminin önemi üzerinde durmaktadırlar.

Alligham- Sandmo'nun basit modelinin sonuçlarına göre ise; vergi kaçırın mükelleflerin risk alabilme oranı, gelir düzeyleri, vergi denetim oranı, vergi oranı ve vergi cezalarının oranı vergi kaçırma ile ilgili önemli faktörlerdir. Vergi kaçırmak için mükellef, beklediği fayda ve beklediği maliyete bakarak karar verebilmektedir. Eğer risk seven bir mükellef ise ve elde edeceği fayda, maliyetinden daha fazla ise, vergisini kaçıracaktır. Mükellef risk almayı sevmemekteyse, elde edeceği fayda daha çok olacağına rağmen maliyetine katlanmak istemediğinden dolayı vergisini kaçırma eğilimine geçmeyecektir¹⁹⁵. Vergi kaçırmanın en büyük maliyeti olan yakalanma unsuru, vergi denetimi arttıkça artacaktır ve bu maliyete katlanmak istemeyen vergi mükelleflerini vergisini ödeme yönünde teşvik edecektir.

Engel ve Hines'in yaptıkları çalışmalar sonucunda ABD'deki ortalama vergi kaçakçılığı oranının, eğer mükellefler denetimden korkmuyor olsalar ulaşılan rakamdan %42 daha düşük olacağı ortaya çıkartılmıştır¹⁹⁶. Yoğun vergi denetimi sonucunda kayıtlara geçen ekonominin artacağını belirten Engel ve Hines, yetersiz vergi denetimi ve caydırıcılığı az olan cezalar sonucu mükelleflerin vergi kaçırmasının daha rasyonel olacağından da bahsetmişlerdir. Bir diğer araştırmacı Blackwellin analizlerinde de ortaya çıkan sonuç; ceza oranı ve denetim arttıkça vergiye olan itaatin artacağı şeklindedir. Witte ve Woodburg'un yaptığı incelemeler sonucunda vergi denetimi ve kayıt dışı ekonomi arasında ters bir orantı olduğunu ortaya koymuşlardır.

Araştırmacılardan Snow ve Waren'in ulaştıkları sonuç ise; denetlenen mükelleflerin ileride yine denetlenme kaygısıyla daha dikkatli davrandıkları şeklinde olmuştur. Denetim gerçeğiyle yüzleşen mükelleflerin bu konu üzerinde daha bilinçli

¹⁹⁴ Fatih Saraçoğlu, Özge Çelik, Murat Gökkaya, "Vergi Kaçakçılığı- Denetim Olasılığı ve Cezalar: Anket Sonuçlarının Analizi", *Vergi Raporu*, Sayı:103, Nisan, 2008, s.10.

¹⁹⁵ Tayfun Moğol, Erkan Üyümez, "Vergi Suç ve Cezalarının Ekonomisi", *19. Türkiye Maliye Sempozyumu*, Antalya, 2004, s.594.

¹⁹⁶ Saraçoğlu, Çelik, Gökkaya, a.g.m. , s.11.

davrandıklarını ortaya çıkartmışlardır. Kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması ile, vergi denetiminde etkinlik sağlanması arasında olumlu bir ilişki bulunmaktadır. Denetim ne kadar etkin ise, kayıt dışılık ve vergi kaçırma eğilimi o derece azalacaktır¹⁹⁷. Yapılan çalışmaların sonucunda da ortaya çıkan genel çerçeveye göre araştırmacılar; denetlenme ihtimalinin mükellefleri daha bilinçli hale getirdiğini ve denetlenme büyüklüğünün kayıt dışı ekonomiyi azalttığını, vergi denetimi sonucunda alınan cezaların yeterince caydırıcı olmadığı takdirde kayıt dışı ekonomiye eğilimin arttığını ortaya koymaktadırlar. Gelişmiş ülkelerde mükellefler gönüllü beyan usulüne dayanmakta ve denetlenme oranı ve verilen ceza oranları düşük olmasına rağmen vergilerini zamanında ve tam ödeyen mükellefler bulunmaktadır. Hatta bazı mükelleflerin denetlenme oranı sıfır olmasına rağmen beyanlarını eksiksiz verdikleri görülmektedir¹⁹⁸. Türkiye’de kayıt dışı ekonominin ortaya çıkışı ve boyutlarının genişlemesine neden olan etmenlerin başında, vergi idaresinin denetim konusunda yeteri kadar etkin olmadığı aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 4. Türkiye’de Vergi Denetimi ve Kayıt Dışı Ekonomi İlişkisi(2001-2009)

İnceleme Yılı	İnceleme Sayısı (Adet)	İncelenen Matrah (TL)	Bulunan Matrah Farkı (TL)	Bulunan/İncelenen Oran (%)
2001	68.132	7.312.698.061	13.479.141.747	184,33
2002	113.244	13.863.392.055	7.971.330.648	57,5
2003	68.251	25.563.195.271	18.834.977.142	73,68
2004	153.881	22.124.052.747	18.712.916.620	84,58
2005	104.578	32.548.467.217	38.715.354.165	118,94
2006	110.442	46.769.638.680	47.419.483.413	101,33
2007	135.847	63.409.073.435	30.450.980.150	48,02
2008	113.073	78.838.889.617	211.092.889.340	267,75
2009	47.787	125.603.952.419	97.972.236.206	78

Kaynak: <http://www.gkd.org.tr/gelkont.asp?ss=13> (Erişim Tarihi: 15.05.2011)

¹⁹⁷İrmak, Bilen, a.g.m. s.15.

¹⁹⁸Bayraklı, Saruç, Sağbaşı, a.g.m. s.205.

Tablo 4’te 2001-2009 yılları arasında gelirler kontrolörleri, maliye müfettişleri, hesap uzmanları, vergi denetmenleri ve vergi dairesi müdürleri tarafından gerçekleştirilen inceleme sonuçları bulunmaktadır. Tablo 19’a göre 2001-2009 yılları arasında 915.235 adet beyanname incelenmiş ve incelenen matrah toplamı 416.033.359.502 TL’dir. 2001-2009 yılları arasında incelenen bu beyannamelerde 484.649.309.431 TL matrah farkı bulunmuştur. Bulunan bu fark toplam matrahın %116,49’unu oluşturmaktadır. Tabloda yararlanılan tüm veriler, beyanları incelenebilen sınırlı sayıdaki mükellefin eksik beyanlarının saptanmasıyla bulunmuştur. Vergi dairelerine daha önce beyanda bulunmayan veya beyanları incelenmeyen mükelleflerin de bu hesaba dahil edilmesiyle kayıt dışı ekonominin boyutları daha da genişlemektedir.

6.2. TÜRKİYE’DE KAYIT DIŞI EKONOMİNİN ÖNLENMESİNDE VERGİ DENETİMİ VE CEZA İLİŞKİSİ

Günlük hayatın var olan akışı içerisinde kanunların ihlal edilmesinin önüne geçilebilmek için konulan cezanın en temel işlevi “caydırıcılık”tır. Cezanın etkinliği ve uygulama alanının varlığı bir tarafa bırakılacak olursa, cezanın kanun dışılığa izin vermeyecek bir boyutta olması gerektiği açıktır¹⁹⁹. Vergi denetiminin ve cezalarının düşüklüğü, vergi oranlarının gereğinden fazla oluşu ve risk alma eğiliminin olması bir mükellefin vergi kaçırabilmesi için yeterli değildir, aynı zamanda kaçakçılık fırsatlarının da varlığı gerekmektedir. Vergi mevzuatındaki boşlukların kaldırılması ve iyi bir vergi idaresinin oluşturulması ile bu fırsatlar ortadan kaldırılabilen ve denetim arttırılmasa bile bir oranda kayıt dışı ekonomi azaltılabilmektedir. Ülkemizde uygulanan vergi cezalarının caydırıcılıktan uzaktır. Mükellefler vergi denetimi sonucunda alacağı cezadan çekinmedikleri için vergilerini ödememektedirler. Bazı mükellefler üzerine düşen vergi borcunu başka yatırım araçlarında işletip faiz geliri kazanmaktadır. Kazanacağı faiz, vergi denetimi sonucunda alacağı cezadan fazla olduğu için rahatlıkla parasını işletebilmektedir. Bu durumda vergi cezalarının caydırıcı olmaması nedeniyle devlet alacağına kavuşamamış olmaktadır. Ayrıca ülkemizdeki denetim oranları çok düşük olduğu

¹⁹⁹ Metin Taş, “ Yanıltıcı Belge Düzenlenmesi Fiiliyle İşlenen Kaçakçılık Suçu Kayıt dışı İstihdam Açısından Nasıl Teşvik Edici Olabilir?”, *Yaklaşım Dergisi*, Yıl,17, Sayı,199, 2009, s. 23.

için mükellefler denetlenme korkusu içerisinde bulunmamaktadır. Denetlenme korkusu olmayan mükellefler vergisini ödememe, geç veya eksik ödeme davranışlarında bulunmaktadır. Kayıt dışı ekonominin vergilenmesinde başvuru alan önlemlerin esas olarak kayıt nizamı ve belge düzeni denetimi olan ve yaygın yoğun denetim denilen yoklama ile buna ilişkin cezalar olduğu görülmektedir. Yaygın-yoğun denetime 1985 yılında Katma Değer Vergisi'nin yürürlüğe girmesi ile ağırlık verilmiştir. Bu yol aracılığı ile vergi denetimine etkinlik kazandırılarak, belge düzeninin oturtulacağı ve kayıt dışı ekonominin kayıtlı ekonominin içine çekileceği düşünülmüştür²⁰⁰. Aşağıdaki tabloda 2006-2010 yılları arasında Türkiye'de yapılan yaygın ve yoğun denetim sonuçları görülmektedir.

Tablo 5. Türkiye Genelinde Yaygın ve Yoğun Denetim Sonuçları (2006-2010)

YIL	Vergi Denetmeni Sayısı	Denetime Katılan Personel Sayısı	Denetlenen Mükellef Sayısı	Kesilen Usulsüzlük Cezası (TL)	Denetim Çalışmaları Esnasında Tespit Edilen Kayıt Dışı İşçi Sayıları
2006	219	3.939	3.778.146	100.149.000	
2007	211	6.320	4.513.740	134.235.029	12.458
2008	1.167	48.357	4.313.620	176.213.518	11.064
2009	918	47.370	3.811.489	153.171.031	4.933
2010	69	3.759	3.753.669	150.326.505	4.391

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı 2010 Faaliyet Raporu
<http://www.sgb.gov.tr/Raporlar/%C4%B0dare%20Faaliyet%20Raporu/Maliye%20Bakanl%C4%B1%C4%B1%202010%20Y%C4%B1%C4%B1%20Faaliyet%20Raporu.pdf> (Erişim Tarihi: 16.05.2011)

2006-2010 yılları arasında yapılan yaygın ve yoğun denetim sonuçlarına göre; denetime katılan en yüksek vergi denetmeni sayısı 2008 yılında 1.167 iken, en az vergi denetmen sayısı ise; 2010 yılındaki 69 vergi denetmeni olarak görülmektedir. Denetime katılan personel sayısı ise en fazla 2008 yılında 48.357 iken en az katılan personel sayısı ise; 3.759 personelle 2010 yılına aittir. 2006-2010 yılları arasında denetlenen en fazla mükellef sayısı 4.513.740 mükellef ile 2007 yılı iken en az denetlenen mükellef sayısı ise; 3.753.669 mükellef ile 2010 yılına aittir. Verilen

²⁰⁰ Özer Özçelik, Ercan Yaşar, "Kayıt Dışı Ekonomi Olgusunu Azaltmaya Yönelik Öneriler", *Mali Çözüm Dergisi*, Sayı:74, Ocak-Şubat-Mart 2006 ss.214-232.

yıllar arasında en az kesinlen usulsüzlük cezası 100.149.000 TL ile 2006 yılı iken, en fazla kesilen usulsüzlük cezası; 176.213.518 TL ile 2008 yılı olarak görülmektedir. Devlet faaliyetlerini sürdürebilmek için gelir elde etmek zorundadır. Harcamalarını karşılamak amacıyla elde etmek istediği bu geliri herhangi bir yaptırım olmadan alması çok zordur. Genel olarak mükellefler gelirlerinde bir azalma yaratacak olan vergileri ödemek istememektedir. Bu durumda devlet üzerine düşen görevlerin finansmanında zorlanmaktadır.

Türkiye'nin vergi sistemine bakıldığında cezaların etkinsizliği ve ceza sisteminin adaletten uzak olduğu görülmektedir. Var olan vergi ceza hukuku alanında yapılan düzenleme ve uygulamalar hukuka aykırılık içerdiği için adaletsizliğe ve mükellefler üzerinde güvensizliğe neden olmaktadır²⁰¹. Sadece ülkemizde değil diğer ülkelerde de cezaların caydırıcılığı konusunda benzer problemler yaşanmaktadır. Mükellefler üzerine düşen vergisel ödevleri gerçekleştirmediklerinde veya eksin gerçekleştirdiklerinde çeşitli cezalar almaktadır. Bu cezalar kanunlarda açık ve net bir şekilde belirtmeli ve yoruma kapalı olmalıdır. Verilecek cezalar, işlenen suç ile orantılı olmalı, tüm mükelleflere eşit şekilde verilmeli ve sık sık af çıkarılmamalıdır. Devletin uygulayacağı vergi affı ile ilgili yapılacak düzenlemelerde o dönemin koşulları göz önüne alınarak gereken düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Af kapsamında yapılacak düzenlemelerin kamu yararı gözetilerek yapılması, bütün toplumsal tepkileri dikkate alarak ve tüm toplumu kapsayan düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. En önemlisi de yapılan düzenlemelerin tekrar yeni bir af düzenlemesi beklentisini yaratmaması büyük önem arz etmektedir. Vatandaşlar üzerinde bu etkinin yaratılmaması kamu yararını ve devlete olan güven duygusunun arttırılması için gereklidir²⁰². Fakat ülkemizde bu uygulamalarda aksaklıklar bulunmaktadır. Bu aksaklıkların giderilebilmesi için vergi suç ve cezalarıyla ilgili kanunların çok iyi, adil, açık ve net bir şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Bu faktörler sağlanabildiği takdirde vergi uyuşmazlıkları azalacak, idarenin yükü hafifleyecek, yargının iş gücü azalacaktır²⁰³. Vergi kaçırdıkları takdirde mükelleflere

²⁰¹ Ayşe Şaan, "Türkiye'de Vergi Kaçakçılığının Önlenmesinde Vergi Denetiminin Etkinliği", *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mayıs 2008, s. 14.

²⁰² Taşkın, a.g.m. s. 127.

²⁰³ Burak Ali Han Tecim, "Kayıt Dışı Ekonomide Vergi ve Vergi Denetiminin Önemi", *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2008, s.151.

verilecek ceza göze alamayacak büyüklükte olmalıdır. Aksi halde mükellefler cezalardan korkmayacak, vergisini ödememekte sakınca görmeyecektir. Aynı zamanda mükelleflere verilecek cezalar işlenen suç ile orantılı olarak verilmeli ve cezaların caydırıcılığı sağlanmalıdır. İşlenen suçlar sonucunda verilecek cezalar herkese eşit ve adil şekilde verilmeli, indirim ve af kapsamına alınmamalı, suçun ağırlığına göre eğer hapis cezası verilmişse bu cezaların paraya çevrilmesi önlenmelidir²⁰⁴.

Vergi ahlakı ülkelerin genel kültür seviyesinin göstergelerinden biridir. Kültür seviyesi ise, ekonomik seviyeyle paralel unsurlardır. Buradan da anlaşılacağı gibi iktisadi açıdan gelişmiş ülkelerdeki vergi ahlakı, gelişmemiş olanlara oranla daha ileridedir. Sadece farklı ülkelerde değil, aynı ülkenin gelişmiş ve gelişmemiş bölgelerinin bu konudaki durumları dahi birbirinden farklıdır. Vergi kaçakçılığını sadece yükümlülerin vergi ahlakı konusundaki anlayışlarının farklı oluşu ile de açıklamak mümkün değildir. Bunun nedeni ise; belli bir zamanda ve ülkede, mükelleflerin vergi ahlakları arasında büyük farklılıklar bulunmamasıdır. Sadece bazı vergilerde verginin tekniği gereği vergi kaçırmak imkanı bulunmakla beraber, bazı vergilerde ise bu imkan bulunmamaktadır. Bu farklılık nedeniyle bazı yükümlülerin bundan yararlanmalarına imkan vermektedir. Örneğin, ücretlilerin vergi kaçırmaları mümkün değildir. Çünkü; ücretlilerin vergileri kaynağında tevkifat (stopaj) yoluyla alınmaktadır. Fakat diğer gelir kategorilerinde bu mümkün değildir²⁰⁵. Literatürde vergi uyumu olmasına rağmen bazı mükelleflerin neden vergisini ödemediğini anlamak düşük bir olasılıktır. Vergi uyumu; içsel motivasyona uymak ve kamu yararı için gönüllü olarak vergi ödemek anlamına gelir. Vergi uyumu vergi kaçakçılığının bilinmeyen etkilerinin bulunabilmesi ve dürüst insanlar için önemli bir belirleyicidir²⁰⁶.

Vergi ödeme bilincinin ve vergi ahlakının mükelleflere yerleşmesi, vergi kaçakçılığını azaltacak ve kesilen cezalarda da azalmalar olacaktır. Vergileme ile ilgili faktörlerin iyi benimsenmesi, vatandaşlar arasında yaygınlaşması ve belge düzeninin yerleşmesi yaygın ve yoğun denetim için olumlu sonuçlar doğuracaktır.

²⁰⁴ Tecim, a.g.t. s.151.

²⁰⁵ Sinanoğlu, a.g.e. s.69.

²⁰⁶ Schneider, Torgler, a.g.m. s.2.

Çünkü denetim belgeler üzerinden yapılmaktadır. Mükellef tüm işlemlerine ait belgelerini düzenli, doğru ve eksiksiz bir şekilde bulundurursa incelemeler de daha doğru ve rahat yapılacaktır. Tablo 17'deki verilere göre 2006-2010 yılları arasında yapılan denetimlerde tespit edilen kayıt dışı çalışan işçi sayıları da görülmektedir. Türkiye'de kayıt dışı çalışan işçi sayısının fazla olması, sosyal güvenlik bilincinin vatandaşlarda yerleşmemiş olması ve cezaların caydırıcılığının olmamasından kaynaklanmaktadır. Kayıt dışı istihdam edilen işçiler nedeniyle işverenler arasında haksız rekabet oluşmaktadır. Aynı zamanda kayıt dışı işçi çalıştıran işverenler nedeniyle sosyal güvenlik sisteminin finansman dengeleri de bozulmaktadır²⁰⁷. Ülkemizde kayıt dışı ekonomi incelenirken özellikle üzerinde durulması gereken iki konu bulunmaktadır. Kayıt dışı çalışan kişilerin kendi isteğiyle mi yoksa kendi iradesi dışında mı bu şekilde çalıştığını ortaya koymak gerekmektedir. Kendi iradesi ile kayıt dışı çalışan tüccar, esnaf, sanayici, serbest meslek erbabı veya çiftçi olabileceği gibi, ücretliler de kendi istekleriyle kayıt dışı çalışıyor olabilmektedirler. Bu konuya örnek olarak, emekli olduğu halde başka bir işte çalışan veya dul ve yetim aylığı alıp da başka bir işte çalışanlar gösterilebilmektedir²⁰⁸. Kendi iradesi dışında da kayıt dışı çalışanlar bulunmaktadır. Ücretli olarak çalışan bu işgücünün, kimi zaman bu durumdan haberi yoktur, kimi zaman da haberi olsa da işlerini kaybedeceği düşüncesiyle bu duruma sessiz kalmaktadırlar. Ayrıca hiçbir seçim şansına sahip olmayan, çalışma izni olmadan ülkemizde bulunan göçmen işçiler de bulunmaktadır. Düzenli bir işe sahip olamayan ve hükümet yardımlarından da yararlanamayan bu işçiler, kayıt dışı çalışmaktan başka çare bulamamaktadırlar²⁰⁹.

6.3. TÜRKİYE'DE KAYIT DIŞI EKONOMİNİN ÖNLENMESİNDE VERGİ DENETİMİ VE DENETLENEN MÜKELLEF İLİŞKİSİ

Türkiye'deki vergi denetimi istenilen ve gereken düzeyde olamadığından dolayı bu durum kayıt dışı ekonomiye ortam hazırlamaktadır. Kayıt dışı ekonomiyi önlemenin en önemli yollarından biri olan vergi denetimi oranının artması ile mükellefler denetlenme korkusu sonucunda faaliyetlerini kayıt altında tutmaya

²⁰⁷ <http://www.iskanunu.com/icerik/acikacik/kayit-disi-istihdam-onlenebilir-mi.html> (Erişim Tarihi 30.04.2011)

²⁰⁸ Ahmet Burçin Yereli, Oğuz Karadeniz. "Türkiye'de Kayıt Dışı İstihdamın Vergi Kayıp ve Kaçakları Üzerine Etkisi", 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, Antalya, 2004, s.181.

²⁰⁹ Osman Altuğ. "Kayıt dışı Ekonomi", İstanbul, 1999, s. 49.

çalışacaktır. Ayrıca denetlenip ceza alan mükellefler caydırıcı bir ceza aldıkları takdirde bir daha kayıt dışına yönelmeyecektir. Bu sonuçlara ulaşabilmek için vergi denetim oranının gereken düzeye çıkarılması gerekmektedir. Bir ülkede var olan kayıt dışı ekonomiyi ortadan kaldırmak, azaltmak ve önlemek isteniyorsa öncelikle vergi sisteminde önemli reformlar yapılmalıdır. Ülkede geçerli olan vergisel uygulamalara karşı direnç gösteriliyor ve bu nedenle de kayıt dışı ekonomi oluşuyorsa öncelikle bu sistemin değiştirilmesi veya sistemde düzenlemeler yapılması gerekmektedir. Aşağıdaki tabloda ülkemizde 2000-2009 yılları arasında gerçek usulde vergilendirilen gelir vergisi ve kurumlar vergisi mükellefleri ile yapılan denetim sayısına oranları görülmektedir.

Tablo 6. Türkiye’de Vergi Denetim Oranları (2000-2009)

Yıllar	Denetim (I)	Mükellef (II)	Denetlenme Oranı (I/II)
2000	60.335	2.388.850	2,52
2001	68.132	2.334.209	2,91
2002	113.244	2.315.241	4,89
2003	68.251	2.340.742	2,91
2004	153.881	2.406.661	6,39
2005	104.578	2.284.665	4,58
2006	110.442	2.321.700	4,76
2007	135.847	2.358.935	5,75
2008	113.073	2.342.544	4,82
2009	47.787	2.324.094	2,05
Toplam	975.570	23.417.641	4,16

Kaynak: 2009 Maliye Bakanlığı Faaliyet Raporu <http://www.gib.gov.tr/index.php?id=1216&uid=1522> ve 2007 Maliye Bakanlığı Faaliyet Raporu http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/yayinlar/2007_Faaliyet_Raporu.pdf verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Bir ülkede vergi denetim oranının yüksek olması, denetimlerde etkinliğin varlığının göstergesidir. Tablo 6’ya göre 2000-2009 yılları arasında ortalama 100 mükellef arasından 4,16’sı denetlendiği görülmektedir. 2000-2009 yılları arasında en yüksek denetim oranı 2004 yılındaki %6,39 oranıdır. En düşük denetim oranı ise; 2009 yılında %2,05’lik orandır. Tabloda da görüldüğü gibi Türkiye’de denetim oranı oldukça düşük seviyededir. Vergi oranları ile kayıt dışı ekonomi arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Bir ülkede bulunan mevcut vergi yükünün artması

veya yeni vergiler konulması ile mükellefin vergi yükünün arttırılması sonucunda kayıt dışı ekonomiye yönelme de artmaktadır. Vergi denetimi ve kayıt dışı ekonomi arasında ise negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Vergi sisteminin iyileştirilmesi ve vergi denetiminin arttırılmasıyla kayıt dışı ekonomi de önlenmektedir. Denetlenen mükelleflerden kaçırılan verginin aslı ve cezası alınarak devletin alacağına kavuşmasına imkan sağlanmaktadır. Bunun yanı sıra yakalanıp caydırıcı bir ceza alan mükellefin bir daha kayıt dışı ekonomiye yönelmesi de engellenmiş olacaktır. Ayrıca vatandaşlar denetleneceğini düşünerek vergisini kaçırmaktan çekinecek ve vergisini zamanında ve eksiksiz ödeyecektir. Tüm bunların sağlanabilmesi için etkin bir vergi denetimi mekanizmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Denetimin oranı ve aynı zamanda etkinliği arttırıldıkça mükellefler daha dikkatli olacak ve devlete olan saygınlığı da artacaktır. Fakat denetim oranlarının ülkemizde çok düşük olduğunu, 100 mükelleften sadece 4,16'sının incelendiğini bilen mükellef denetimi ciddiye almamakta ve vergisini rahatlıkla kaçırabilmektedir. Ayrıca denetlense bile sonucunda düşük bir ceza oranıyla karşılaşacağını da bildiğinden dolayı vergisini kaçırmakta çekinmeyecektir. Tüm bunların önlenmesi için denetim oranı tatmin edici bir boyuta ulaşmalı ve cezalar caydırıcılık seviyesine getirilmelidir. Böylelikle denetim oranının yüksekliği sayesinde kaçakçılığın yakalanma olasılığını arttıracaktır. Bunun sonucunda mükelleflerin beyanlarının sürekli denetim altında bulundurulması hem kayıt dışında kalanları hem de kayıt altında olup da eksik beyan güdüsü gibi dirençlerini zamanla azaltacaktır. Denetim oranının artması mükelleflerin vergiye olan uyumunu arttıracaktır. Literatürde yüksek denetim oranı ile vergiye uyum arasında güçlü bir pozitif ilişki olduğu belirtilmiştir. Örneğin Alm, Jackson ve Mckee'nin yaptığı çalışma sonucunda gönüllü uyumun denetim oranı ile arttığını ancak ceza oranındaki değişimi gönüllü uyum üzerinde çok az etkili olduğu sonucuna ulaşımlardır²¹⁰. Yapılan bu çalışmaya göre; ceza oranlarındaki artışa verilen tepki pozitif olmakla beraber küçük ve önemsizdir. Yani; cezalar denetim ile desteklenmezse çok önemli bir etki yaratmaz. Bunu için vergi yasalarında bazı düzenlemeler yapmak gerekmektedir. Bu düzenlemeler; yüksek ceza oranlarının sık denetim koşullarıyla desteklenmesi şeklinde olmalıdır. Ayrıca

²¹⁰ Kayahan Tüm, "Denetim Birimi Olarak YYM'lerin Vergi Kaybını Önlemede Etkisi: YMM'ler Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma", *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2010, s.133.

mükellefe yapılan denetimlerde daha sonraki yıllarda da denetleneceğini hissettirerek mükellefin vergiye gönüllü uyumu sağlanabilir.

6.4. TÜRKİYE'DE KAYIT DIŞI EKONOMİNİN ÖNLENMESİNDE VERGİ DENETİMİ VE TAHSİLAT ORANI İLİŞKİSİ

Kamunun gelir kaynakları içerisinde en önemli yeri tutan vergi gelirlerinin istenilen düzeyde tahsil edilememesi ülke içinde yaşanan sıkıntıların devamını getirmektedir. Çünkü tahsil edilemeyen vergiler; kayıt dışı ekonomiye neden olmakta ve bu nedenle milli gelir ve istihdam gibi çeşitli ekonomik büyüklükler tahmin edilemediğinden dolayı haksız rekabete neden olmaktadır. Ve bunu takiben vergisini tam olarak ödeyen mükelleflerin devlete olan inancı azalmakta, toplumun ahlaki değerlerinin değişmesine neden olmaktadır. Ekonomi üzerindeki etkisi ise, enflasyon üzerindeki olumsuz baskıları sebebiyle işsizliğin artmasına, yatırımların ve üretimin azalmasına, bütçe açıklarının artmasına neden olmaktadır. Tüm bu nedenlerden dolayı vergi gelirlerindeki bu eksikliği tamamlayabilmek için devlet borçlanma veya para basma yoluna gitmek zorunda kalmaktadır²¹¹. Vergi denetiminin amaçları genel olarak, ekonomi içerisindeki kayıt dışılığı yok etmek, vatandaşlara gönül rızasıyla vergilerini ödettirebilmektir. Kayıt altına girmeyen vergiler nedeniyle devletin alacağı vergiyi alamaması sonucunda kaynaklarında oluşan eksikliğin giderilebilmesi, kaçırılan vergilerin tespiti ile hem verginin aslını hem de vergi zıyaı cezasıyla beraber tahsil ederek gelir elde edilmesi ve böylelikle gelir dağılımında adaletin sağlanabilmesi gibi amaçları bulunmaktadır. Vergi, devlet için hayati nitelikli bir araçtır ve insanlık tarihi boyunca yaşanan gelişmeler verginin bu özelliğini hiç etkilememiştir. Devlet varsa, vergi de olmak zorundadır ve eğer vergi yoksa devletin var olması veya en azından varlığını devam ettirmesi imkansızdır²¹². Ayrıca devletin koyduğu bir verginin tahsil edilebiliyor olması o devletin gücüne ve saygınlığına bir işarettir. Ülkede uygulanan vergi denetiminin en önemli amaçları; var olan usulsüzlükleri ortaya çıkartmak, bir daha usulsüzlük oluşmasını engellemek ve devletin alacağına kavuşmasını sağlamaktır. Aşağıdaki tabloda Türkiye'de 2000-2009 yılları arasındaki vergi denetim oranları ve tahsilat oranı görülmektedir.

²¹¹ Akmaz, Akyol, a.g.m. , s.31.

²¹² Gök, a.g.m. s.144.

Tablo 7. Türkiye’de Vergi Denetimi ve Tahsilat/Tahakkuk Oranları(2000-2009)

Yıllar	Denetim Oranları(%)	Tahsilat/Tahakkuk Oranı(%)
2000	2,52	90,5
2001	2,91	90,3
2002	4,89	91,4
2003	2,91	92,5
2004	6,39	92,9
2005	4,58	92,17
2006	4,76	90,29
2007	5,75	87,82
2008	4,82	91,57
2009	2,05	84,79
Toplam	4,16	90,42

Kaynak: 2009 Maliye Bakanlığı Faaliyet Raporu <http://www.gib.gov.tr/index.php?id=1216&uid=1522> ve 2007 Maliye Bakanlığı Faaliyet Raporu http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/yayinlar/2007_Faaliyet_Raporu.pdf verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 7’de görüldüğü gibi 2000-2009 yılları arasında Türkiye’de uygulanan vergi denetim oranları ortalama %4,16, tahsilat oranı ise; %90,42 olarak görülmektedir. Genelde denetim oranı arttıkça tahsilatın da artması beklenirken bu her yıl geçerli olmamaktadır. Örneğin; 2006 yılında %4,76 olan denetim oranı, 2007 yılında %5,75’e yükseldiği halde tahsilat oranı 2006 yılında %90,29 iken 2007 yılında 87,82’ye düşmüştür. Tahsilat oranları tahakkuk eden vergilerin ne kadarlık kısmının tahsil edildiğini gösteren orandır. Ayrıca en önemli performans göstergelerinden biri olarak dikkate alınmaktadır. 2010 yılında mükelleflere 273.451.331.653 TL vergi tahakkuk ettirilmiş ve 235.686.589.944 TL vergi tahsilatı yapılmıştır. Bu rakamlara göre tahsilat/tahakkuk oranı 2010 yılı itibariyle %86,19 olarak ortaya çıkmaktadır²¹³.

Kayıt dışı ekonominin önlenmesi için herkese belli başlı görevler düşmektedir. Öncelikle devlet bu konuyla ilgili gerekli çalışmaları yapmalı ve bu çalışmaların sonuçlarını denetlemeli, koordinasyonu sağlamalıdır. Vergi idareleri, mükellefi bir müşteri olarak görmekten vazgeçmeyi, insani ilişkilere önem vermeyi

²¹³ Maliye Bakanlığı 2010 Faaliyet Raporu <http://www.sgb.gov.tr/Raporlar/%C4%B0dare%20Faaliyet%20Raporu/Maliye%20Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%202010%20Y%C4%B1%C4%B1%20Faaliyet%20Raporu.pdf> (Erişim Tarihi 20.04.2011)

ve kendine dönük politikalarından uzak durmayı başardığı zaman etkin bir sistem haline gelmiş olacaktır²¹⁴. Vatandaşlara da bu konuda önemli görevler düşmektedir. Mükellefler vergi bilinci ve vergi ahlakına sahip bireyler haline gelmelidir. Üzerine düşen vergi miktarını zamanında ve eksiksiz yatırmalıdır. Ayrıca uluslar arası alanda da çeşitli çalışmalar yapılmalıdır. Küreselleşme sonucu OECD ve Avrupa Birliği ülkeleri kapsamında birbirleri arasında ortak bir fikir birliği sağlamanın zorluğuna rağmen ülkeler arasındaki işbirliğini en güçlü hale getirebilmek çok önemli rol oynamaktadır²¹⁵. Kayıt dışı ekonominin engellenmesi için en önemli şartlardan biri de para ve mal hareketlerinin izlenmesi, takip edilmesidir. Bu nedenden dolayı kayıt dışı ekonomi ile savaşmak için yeni araçların getirilmesi konusunda gerekli çabalar gösterilmesi gerekmektedir. Getirilecek yeni sistemlerin birbirleriyle çelişmemesi, uyum içerisinde olması gerekmektedir. Yapılacak uygulamaların herkesçe kabul görüp benimsenen, etkin ve sağlıklı yapılmış olması son derece önemlidir²¹⁶. Genel olarak bakıldığında vergi gelirlerinin azalması, vergi kaçırmanın en hafif etkisi olarak görülmektedir. Bununla beraber oldukça büyük ekonomik zararları olduğu bilinmektedir. Vergi kaçırmanın en büyük etkileri; GSMH ve işsizlik gibi önemli göstergeler üzerinde, vergi sonrası gelir dağılımı üzerinde ve kaynak dağılımı üzerinde de ortaya çıkmaktadır²¹⁷. Kayıt dışı ekonomi nedeniyle oluşan bu sorunlar sadece Türkiye’de değil tüm dünya ülkelerinde bulunmaktadır. Fakat hiçbir zaman tamamen ortadan kaldırılamayan bir olgu olarak görülmektedir. Bunu önleyebilmek için sadece vergi yapısını değiştirmek de olumlu sonuçlar doğurmayacaktır. Vergi yapısı değiştirildiği takdirde vergi idaresi çalışanlarının tecrübesi ve uzmanlaşması engellenecek bu nedenle de vergi erezyonunun devam etmesine neden olacaktır²¹⁸.

²¹⁴ Devrim, Turgay, a.g.m. s.751.

²¹⁵ Hakan Üzeltürk “ Gölgelelerin Efendisi: Gölge Ekonomi Bazı Ülkelerden Örnekler”, 19. *Türkiye Maliye Sempozyumu*, Antalya, 2004, s.371.

²¹⁶ Bumin Doğrusöz, “ Kayıt dışı Ekonomi ile Mücadelede Para Hareketlerinin İzlenme Araçları”, *Yaklaşım*, Yıl,16, Sayı, 191, 2008, s.56.

²¹⁷ Akmaz, Akyol, a.g.m. , s.65

²¹⁸ Demir, a.g.m. s.84.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAYIT DIŞI EKONOMİNİN ÖNLENMESİNDE VERGİ DENETİMİNİN ROLÜ VE AFYONKARAHİSAR İLİNDE FAALİYET GÖSTEREN MÜKELLEFLERE YÖNELİK BİR UYGULAMA

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE KAPSAMI

1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

1.1.1. Kayıt Dışı Ekonomiye İlişkin Araştırmanın Konusu

Bu araştırmanın konusu, Afyonkarahisar’da faaliyet gösteren vergi mükelleflerinin kayıt dışı ekonomi olgusu hakkındaki bilgi düzeyi ve görüşlerinin tespit edilmesini içermektedir. Araştırmaya katılan mükelleflerin, kayıt dışı ekonomi hakkında kişisel görüş ve tercihlerini ortaya koymak için hazırlanan sorulara cevap verdiği bu araŐtırmadaki bilgiler araştırmanın ana konusunu oluşturmaktadır.

1.1.2. Vergi Denetimine İlişkin Araştırmanın Konusu

Bu araştırmanın konusu, ankete katılan mükelleflerin vergi denetim mekanizmaları hakkındaki bilgileri ve mükelleflerin gözünde kayıt dışı ekonominin önlenmesinde vergi denetiminin etkisinin olup olmadığının öğrenilmesini içermektedir.

1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI

1.2.1. Kayıt Dışı Ekonomiye İlişkin Araştırmanın Amacı

Kayıt dışı ekonominin önlenbilmesi için öncelikle kayıt dışı ekonomiye yönelmenin nedenlerinin öğrenilmesi gerekmektedir. Bu araştırmada Afyonkarahisar’da faaliyet gösteren işletme sahiplerine kayıt dışı ekonominin nedenlerinin neler olabileceği ve bu nedenleri onaylayıp onaylamadıkları sorularak sorunun kaynağı öğrenilmeye çalışılmıştır.

1.2.2. Vergi Denetimine İlişkin Araştırmanın Amacı

Afyonkarahisar’da faaliyet gösteren işletme sahiplerine yöneltilen sorularla, ülkemizdeki vergi denetim mekanizmalarının iyi işleyip işlemediği, mükelleflerin denetim olgusuna nasıl baktığı ve vergi denetiminin daha iyi olabilmesi için neler yapılabilmesi konusunda görüşleri alınmıştır. Bu araştırmanın amacı ülkemizdeki vergi denetim mekanizmasının iyi işleyip işlemediğinin ortaya konulması ve denetim konusunda yaşanan sıkıntıların çözümü için öneriler bulunmasıdır.

1.3. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI

Bu araştırmanın evreni, Afyonkarahisar merkezde işyerleri bulunan vergi mükellefleridir. Araştırmanın örnek kütesi olarak 1-28 Şubat 2011 tarihleri arasında Afyonkarahisar’da bulunan çeşitli büyüklüklerde ve farklı kollarda faaliyet gösteren işletmeler tesadüfi olarak seçilmiştir. Çalışmada 88 erkek ve 12 bayan olmak üzere 100 adet işletme sahibinin cevaplarının analizi bulunmaktadır. Mükellefler; 12 adet üretici, 11 adet hizmet, 8 adet gıda, 39 adet ticaret, 7 adet taşıma ve depolama, 7 adet sigortacılık ve 16 adet de sanayi - endüstriyel işletmesi sahibi olarak çalışmaya katılmışlardır.

1.4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmada, vergi denetimine ilişkin yorum yapılacak verilere ulaşmak için anket yöntemi kullanılmıştır. Bu amaçla hazırlanan anket formu öncelikle kişisel bilgilerin öğrenilmesi amacıyla 25 soruluk açık, kapalı ve yarı açık uçlu sorulardan oluşmaktadır. Anket formunun ikinci bölümünde ise, mükelleflerin kayıt dışı ekonomi ve vergi denetimi hakkındaki kişisel görüş ve önerilerinin alınabilmesi için likert ölçeği yardımıyla hazırlanan 25 soru yöneltilmiştir. Anket formunda oluşturulan soruların kişisel bilgiler kısmı için, Araş. Gör. Ahmet Bozdağ’ın 2008 yılında Afyon Kocatepe Üniversitesi’nde verdiği yüksek lisans tezi olan “Türk Ceza Hukukunda ve Vergi Ceza Hukukunda Tekerrür” çalışmasındaki anket formundan yararlanılmıştır. Likert ölçekli sorular için ise; 1993 yılında Celal Bayar Üniversitesi’nde Prof. Dr. Naci B. Muter, Prof. Dr. Süreyya Sakınç, Prof. Dr. A. Kemal Çelebi tarafından hazırlanan “Mükelleflerin Vergi Karşısındaki Tutum ve Davranışları Araştırması Manisa İli Vergi Mükellefleri Üzerine Bir Anket Çalışması” ile Elif Tuay ve İnci Güvenç tarafından hazırlanıp, Gelir İdaresi Başkanlığı

tarafından Kasım 2007’de yayınlanan “Türkiye’de Mükelleflerin Vergiye Bakışı” isimli çalışmalardan yararlanılmıştır.

Araştırmanın güvenilirliğinin sağlanabilmesi için birbirinden farklı yerlerde ve farklı cümlelerle aynı soru sorularak yanıltıcı bilgi verilmesinin önlenmesi sağlanmıştır. Bu sorulara çelişkili cevap verenlerin anket formları değerlendirmeye katılmamıştır. Afyonkarahisar’daki çeşitli iş kollarının sahipleri tek tek gezilerek, araştırmanın amacı ve önemi hakkında bilgi verip anket formları işletmelere bırakılmıştır. Bazı mükellefler için ise, tek tek sorular okunarak, mükellefin cevapları doldurulmuştur. İşletme sahiplerine verilen süre sonunda gidilip anketler toplanmış ve sorusu olan mükelleflerin soruları cevaplandırılarak doldurulan formlar toplanmıştır. Toplanan anketlerde hata ve eksiklik olup olmadığı incelenip, yanıltıcı sorulara farklı cevaplar veren mükelleflerin anketleri elendikten sonra analiz edilecek anketler SPSS (17. 0) programına işlenmiştir. Yapılan güvenilirlik testi sonucuna göre Cronbach's Alpha değeri (α) 0.748 olarak hesaplanmıştır. Bu rakama göre anketin güvenilir olduğu söylenebilir²¹⁹. Ayrıca anket formlarının son kısmında mükelleflerin görüş ve önerilerini yazması için ayrılan yere yazılan yorumlar özenle okunmuş ve yorumlanmıştır.

2. ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE BULGULARIN ANALİZİ

2.1. KATILIMCILAR HAKKINDA BİLGİLER

2.1.1. Katılımcılar Hakkında Genel Bilgiler

Çalışmada yer alan mükelleflerin yaş, cinsiyet, medeni hal, eğitim durumu ve Afyonkarahisar’da ikamet ettikleri süre ile ilgili ulaşılan veriler aşağıdaki tabloda incelenmektedir.

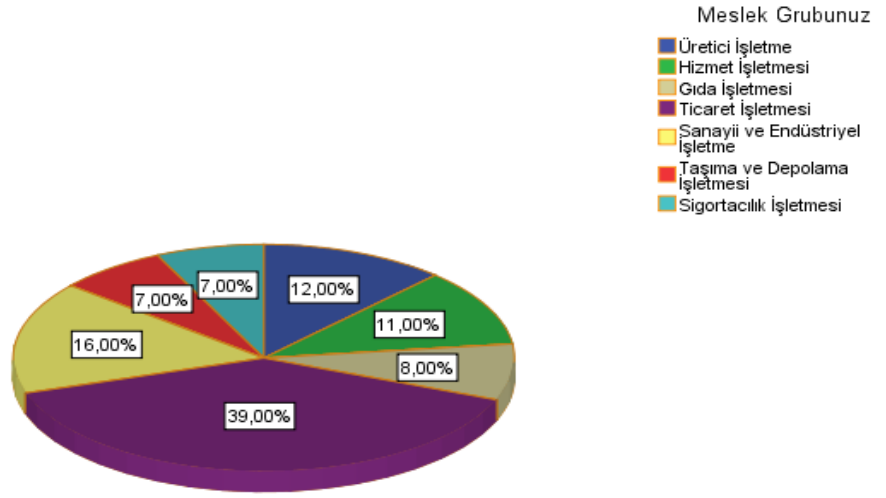
²¹⁹ Kazım ÖZDAMAR “*Modern Bilimsel Araştırma Yöntemleri*”, Kaan Kitabevi, Eskişehir,2002,s.673

Tablo 8. Ankete Katılanlar Hakkında Genel Bilgiler

Değişken	Tamamlayıcı İstatistik	Sayı	Sıklık(%)
Yaş	18-29	18	18,0
	30-49	46	46,0
	50-64	32	32,0
	65 ve üzeri	4	4,0
Cinsiyet	Erkek	88	88,0
	Kadın	12	12,0
Medeni Hal	Evli	78	78,0
	Bekar	17	17,0
	Boşanmış	5	5,0
Eğitim Durumu	İlköğretim	16	16,0
	Lise	42	42,0
	Ön lisans	5	5,0
	Lisans	34	34,0
	Yüksek Lisans	3	3,0
Afyonkarahisar'da İkamet Süresi	0-5 yıl	5	5,0
	6-10 yıl	8	8,0
	11-20 yıl	17	17,0
	20 yıldan fazla	70	70,0

Tablo 8’de görüldüğü üzere, araştırmaya katılan mükelleflerin %88’ini erkekler %12’sini kadınlar oluşturmaktadır. Yapılan araştırmaya katılanlar arasında genel olarak Afyonkarahisar’da 20 yıldan fazla (%70) ikamet eden işletme sahipleri bulunmaktadır. İşletme sahiplerinin büyük çoğunluğu (%42 lise ve %34 lisans) lise ve üzeri eğitim gören kişilerden oluşmaktadır. Araştırmaya katılan mükellefler genel olarak orta yaş ve üzeri (30-49 yaş arası; %46, 50-64 yaş arası; %32) kesimden oluşmaktadır. Katılımcıların meslek grupları aşağıdaki grafikte incelenmektedir.

Grafik 2. Ankete Katılanların Meslek Grupları

Grafik 2’de görüldüğü gibi araştırma kapsamında olan mükelleflerin %12’si üretici işletme, %11’i hizmet işletmesi, %8’i gıda işletmesi, %39’u ticaret işletmesi, %16 sanayi ve endüstriyel işletme, %7’si taşıma ve depolama işletmesi, %7’si sigortacılık işletmesi sahiplerinden oluşmaktadır. Araştırmaya katılan mükelleflerin eğitim durumu, yaş ve meslekleri arasındaki ilişki aşağıdaki tablolarda incelenmektedir.

Tablo 9. Mükelleflerin Meslek ve Eğitim İlişkisi

		Eğitim Durumu					Toplam (%)
		İlköğretim	Lise	Ön Lisans	Lisans	Yüksek Lisans	
Meslek Grubu	Üretici İşletme	1	3	0	8	0	12
	Hizmet İşletmesi	1	5	2	3	0	11
	Gıda İşletmesi	2	3	1	2	0	8
	Ticaret İşletmesi	4	16	0	16	3	39
	Sanayii ve Endüstriyel İşletme	5	6	2	3	0	16
	Taşıma ve Depolama İşletmesi	1	6	0	0	0	7
	Sigortacılık İşletmesi	2	3	0	2	0	7
Toplam		16	42	5	34	3	100

Tablo 9'daki verilere göre, ankete katılan mükelleflerin en fazla olarak görüldüğü iki eğitim durumu lise ve lisans grubudur. Ankete katılan mükelleflerin %42'si lise mezunu olmakla beraber en fazla lise mezunu olan meslek grubu ise %16'lık oran ile ticaret işletmeleri olarak görülmektedir. Ankete katılan mükelleflerin %34'ü ise lisans mezunu olmakla beraber en fazla lisans mezunu olan meslek grubu ise yine ticaret işletmeleri olarak tespit edilmiştir.

Tablo 10. Mükelleflerin Meslekleri ve Yaş Grupları Arasındaki İlişki

		Yaş				Toplam (%)
		18-29	30-49	50-64	65 ve üzeri	
Meslek Grubu	Üretici İşletme	4	4	3	1	12
	Hizmet İşletmesi	3	3	4	1	11
	Gıda İşletmesi	1	1	6	0	8
	Ticaret İşletmesi	7	24	7	1	39
	Sanayii ve Endüstriyel İşletme	0	5	10	1	16
	Taşıma ve Depolama İşletmesi	3	4	0	0	7
	Sigortacılık İşletmesi	0	5	2	0	7
Toplam		18	46	32	4	100

Tablo 10'daki verilere göre meslek gruplarında en fazla bulunan yaş grupları şu şekildedir: Ankete katılan mükellefler arasında en fazla bulunan yaş grup aralığı 30-49 ve 50-64 yaş grupları olarak görülmektedir. Ankete katılan mükelleflerin %46'sı 30-49 yaş grubu aralığında olmakla beraber toplam ankete katılanların %24'ü ticaret işletmesi sahibidir. Ankete katılan mükelleflerin %32'si 50-64 yaş grubu aralığında olmakla beraber ankete katılanların %10'u sanayi ve endüstriyel işletme sahipleri olarak görülmektedir.

Tablo 11. Mükelleflerin 2010 Yılına Ait Gelir Vergisi Matrahlarının Meslek Grupları Bakımından Dağılımı

		Yıllık Ödenen Vergi Tutarı					Toplam (%)
		1.000 TL 'den az	1.000-2.500 TL	2.501-10.000 TL	10.001-25.000 TL	25.000 TL'den fazla	
Meslek Grubu	Üretici İşletme	0	7	4	0	1	12
	Hizmet İşletmesi	3	4	4	0	0	11
	Gıda İşletmesi	0	4	3	1	0	8
	Ticaret İşletmesi	2	11	19	5	2	39
	Sanayii ve Endüstriyel İşletme	0	0	3	6	7	16
	Taşıma ve Depolama İşletmesi	0	2	3	2	0	7
	Sigortacılık İşletmesi	1	3	0	2	1	7

Tablo 11'deki verilere göre meslek grupları arasındaki yıllık ödenilen vergi tutarının en fazla olduğu dilim 2.501-10.000 TL aralığına olan %19'luk orana sahip olan ticaret işletmesi mükelleflerdir.

2.1.2. Katılımcıların Mükellefiyet Bilgileri

Ankete katılan mükelleflerin yıllık ödedikleri vergi miktarı, bağlı oldukları mükellefiyet türü ve mükellefiyet sürelerine göre sınıflandırılması aşağıdaki tabloda incelenmektedir.

Tablo 12. Ankete Katılanların Mükellefiyet Bilgileri

Değişken	Tamamlayıcı İstatistik	Sayı	Sıklık
Yıllık Ödenilen Vergi Tutarı	1.000 TL den az	6	6
	1.000-2.500 TL	31	31
	2.501-10.000 TL	36	36
	10.001-25.000 TL	16	16
	25.000 TL'den fazla	11	11
Mükellefiyet Türü	Gelir Vergisi	91	91
	Kurumlar Vergisi	9	9
Mükellefiyet Süresi	0-5 Yıl	23	23
	6-10 Yıl	22	22
	11-20 Yıl	25	25
	20 Yıldan Fazla	30	30

Tablo 12’de incelenen verilere göre, mükelleflerin neredeyse tamamı gelir vergisine tabi mükelleflerden seçilmiştir. Seçilen işletmeler genel olarak 1.000-2.500 TL (%31) ve 2.501-10.000 tı (%36) arasında vergi veren mükellefler olarak görülmektedir. Analiz sonuçlarına göre mükelleflerin mükellefiyet sürelerinin birbirine çok yakın olduğu görülmektedir.

2.1.3. Katılımcıların Vergi Mevzuatını Takip Edebilme Hakkında Bilgileri

Ankete katılan mükelleflerin ülkemizdeki vergi mevzuatı hakkında bilgi sahibi olup olmadıkları aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 13. Ankete Katılanların Vergi Mevzuatı Hakkındaki Bilgileri

Değişken	Tamamlayıcı İstatistik	Sayı	Sıklık(%)
Vergi Mevzuatını Takip Eden Mükellefler	Takip Eden	48	48
	Takip Etmeyen	52	52
Vergi Mevzuatının Takip Edildiği Yerler	Dergi	2	2
	İnternet	11	11
	Muhasebeci Aracılığıyla	35	35
Vergi Danışmanlığı Alan Mükellefler	Danışmanlık Alan	47	47
	Danışmanlık Almayan	53	53
Vergi Danışmanlığı Alınan Yerler	Serbest Muhasebeci	39	39
	Mali Müşavir	7	7
	Avukat	1	1

Tablo 13'te görüldüğü gibi çalışmaya katılan mükelleflerin hemen hemen yarısı vergi mevzuatını takip edebiliyorken yarısı takip edememektedir. Takip eden mükelleflerin büyük çoğunluğu (%35) muhasebecileri aracılığıyla mevzuattaki yeniliklerden haberdar olurken, internetten takip eden mükellefler(%11) de bulunmakla beraber, çok az mükellef de (%2) dergilerden takip etmeyi tercih etmektedirler. Vergi danışmanlığı alan mükellefler de (%47) toplam mükelleflerin hemen hemen yarısını teşkil etmektedirler. Danışmanlık alan mükelleflerin büyük kısmı yine muhasebecilerinden (%39) danışmanlık hizmeti alırken, mali müşavirlerinden (%7) ve avukatlarından (%1) da hizmet alan mükellefler bulunmaktadır.

2.1.4. Katılımcıların Vergi Denetimi Geçirme ve Vergi Cezası Alma Hakkındaki Bilgileri

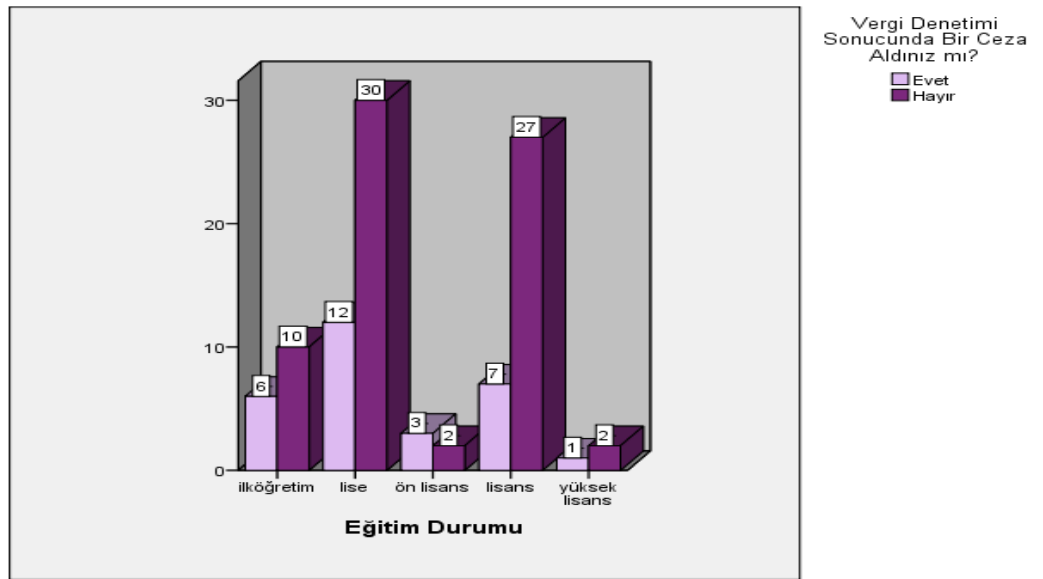
Ankete katılan mükelleflerin vergi denetimi geçirip geçirmediği, geçirdiyse de hangi tür denetim olduğu, sonucunda ceza alıp almadığı ve ceza aldıysa hangi yıllar arasında aldığı aşağıdaki tabloda incelenmektedir.

Tablo 14. Ankete Katılanların Vergi Denetimi ve Cezalar Hakkındaki Bilgileri

Değişken	Tamamlayıcı İstatistik	Sayı	Sıklık
Daha Önce Vergi Denetimi Geçirme Durumu	Vergi denetimi geçirenler	64	64
	Vergi denetimi geçirmeyenler	36	36
Geçirilen Denetim Türü	Yoklama	35	35
	İnceleme	28	28
	Aramalı İnceleme	1	1
Denetim Sonucunda Ceza Alma Durumu	Ceza Alanlar	29	29
	Ceza Almayanlar	71	71
Denetim Sonucunda Alınan Ceza Türleri	Kaçakçılık	3	3
	Vergi Ziyayı	2	2
	Genel Usulsüzlük	7	7
	Özel Usulsüzlük	17	17
Ceza Alınan Yıllar	1993-1998	5	5
	1999-2004	9	9
	2005-2010	15	15

Tablo 14’te görüldüğü gibi mükelleflerin %64’ü vergi denetimi geçirmiştir. Denetim geçiren mükelleflerin %29’u denetimler sonucunda ceza alırken %71’i ceza almamıştır. Ceza alan mükelleflerin genel olarak aldığı cezaların özel usulsüzlükten (%17) kaynaklandığı görülmektedir. Genel olarak da denetim geçirip ceza alınan yıllar 2005-2010 yılları arasındadır. Ankete katılan mükelleflerin eğitim durumları ve vergi cezası alıp almama oranları aşağıdaki grafikte incelenmektedir.

Grafik 3. Ankete Katılanların Eğitim Durumu ve Vergi Cezası Almaları Arasındaki İlişki

Grafik 3’te görüldüğü gibi lise ve lisans mezunlarının büyük çoğunluğu denetim sonucunda ceza almamıştır. Lise mezunu olan 42 işletme sahibinden 12’si (%28) ceza alırken, lisans mezun olan 34 işletme sahibinden sadece 7’si (%21) ceza almıştır. Ankete katılan işletme sahiplerinin vergi denetimi geçirip geçirmeme durumları aşağıdaki tabloda izlenmektedir.

Tablo 15. Vergi Denetimi Geçiren Meslek Grupları

Değişken	Tamamlayıcı İstatistik	Daha önce vergi denetimi geçirme durumu		Toplam
		Evet	Hayır	
Meslek Grubu	Üretici İşletme	8	4	12
	Hizmet İşletmesi	9	2	11
	Gıda İşletmesi	6	2	8
	Ticaret İşletmesi	22	17	39
	Sanayii ve Endüstriyel İşletme	12	4	16
	Taşıma ve Depolama İşletmesi	3	4	7
	Sigortacılık İşletmesi	4	3	7
Toplam		64	36	100

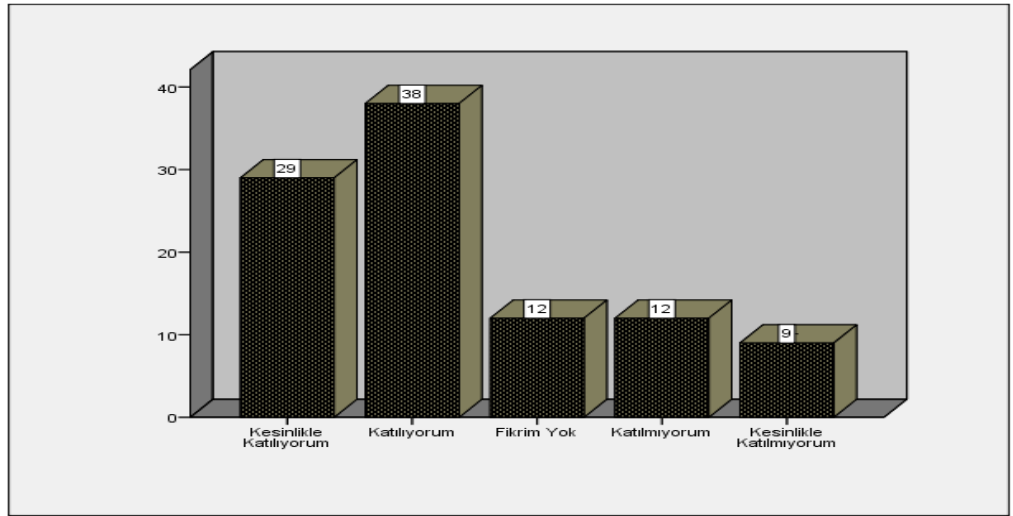
Tablo 15'teki verilere göre mükelleflerin %64'ü vergi denetimi geçirmiş, %36'sı vergi denetimi geçirmemiştir. En fazla denetim geçiren mükellef oranı %22 ile ticaret işletmesi mükellefleri olmakla beraber en az denetim geçiren mükellef oranı %3 ile taşıma ve depolama işletmesi sahipleri olarak görülmektedir.

2.2. KATILIMCILARIN KAYIT DIŞI EKONOMİ VE VERGİ DENETİMİ HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ

Ankete katılanların kayıt dışı ekonomi ve vergi denetimi hakkındaki sorulara verdikleri cevaplar, her bir soru itibariyle tek tek bu çalışmada ele alınacaktır. Bundan önce hangi analiz yönteminin (parametrik/nonparametrik) uygun olduğuna karar verebilmek için normallik ve homojenlik testleri yapılacaktır. Eğer bu iki şart beraber sağlanırsa parametrik, iki şarttan biri bile sağlamazsa nonparametrik olduğu sonucuna ulaşacağız. Buna göre normallik ve homojenlik test sonuçları şöyle özetlenebilir. Yapılan normallik testleri sonucunda 0,005 - 0,000 aralığında değerler bulunmuştur. Bulunan değerler 0,05'ten küçük olduğundan dolayı dağılımın normal olmadığı görülmektedir. Buna göre yapılacak testler parametrik olmayan testler olarak uygulanacaktır. Yapılan homojenlik testi sonuçları ise 0,05'ten büyük

çıkılmaktadır. İkinci şart sağlanmasına rağmen ilk şart sağlanamadığı için parametrik olmayan testler tercih edilecektir. Mükelleflere yöneltilen kayıt dışı ekonomi ve vergi denetimi ile ilgili yargılar ve verilen cevaplara göre yapılan yorumlar aşağıdaki grafiklerde analiz edilecektir.

Grafik 4. Vergi Kanunları, Tebliğler Ve Mevzuatın Yeterince Açık Ve Anlaşılabilir Olmadığını Düşünüyorum

Grafik 4'te görüldüğü gibi mükelleflerin %67'si vergi kanunları, tebliğler ve mevzuatın yeterince açık ve anlaşılabilir olmadığına inanmaktadır. Bu sonuca göre; ülkemizdeki vergi sisteminin karışık ve anlaşılması zor olduğu söylenebilir. Mükelleflerin %67'sinin mevzuatı karmaşık bulması, aklına takılan bir soru olduğunda mevzuatı açıp okumaya çekindiklerini ifade etmişlerdir. Ülkemizdeki vergi sisteminin iyi işleyememesinin en önemli etmenlerinden biri de kanunların sadece mükelleflerce değil, konunun uzmanlarınca bile anlaşılmasının ve takip edilmesinin zorluğudur. Bu karmaşıklık nedeniyle mükellefler hataya düşmekte ve bu nedenle faaliyetlerinde kanunlara aykırılıklar oluşmaktadır. Bu da kayıt dışı ekonomiyi ortaya çıkartmaktadır. Kayıt dışı ekonominin oluşmasını önlemenin en önemli yolları; mevzuatın sadeleştirilmesi, kanunların açık ve net olması, mükerrer kanunlardan kaçınılması şeklinde sıralanabilmektedir. Bu nedenle vergi mevzuatımızda köklü bir reforma ihtiyaç duyulmaktadır.

Vergi mevzuatının açık ve anlaşılır olup olmadığı konusunda yöneltilen soruya verilen cevaplar ile ankete katılanların yaşları arasında bir ilişki olup olmadığı araştırılmış ve sonuçlar yapılan Ki-Kare testine göre değerlendirilmiştir.

Tablo 16. Vergi Mevzuatının Açıklığı ve Anlaşılabilirliği ile Yaş Düzeyleri Arasındaki İlişki

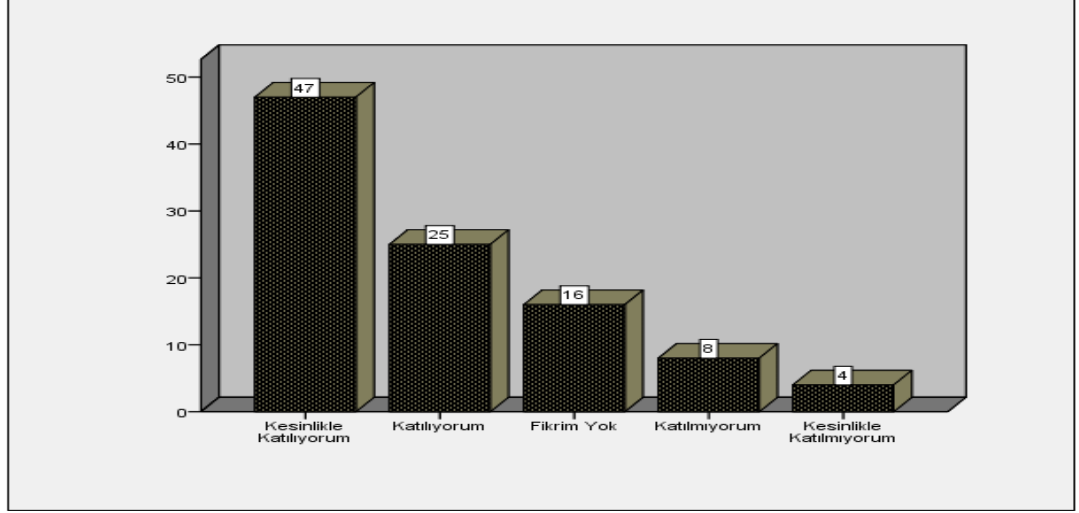
		Vergi kanunları, tebliğler ve mevzuatın yeterince açık ve anlaşılabilir olmadığını düşünüyorum					Toplam
		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim Yok	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
Yaş	18-29	6	9	1	0	2	18
	30-49	15	12	8	9	2	46
	50-64	7	14	3	3	5	32
	65 ve üzeri	1	3	0	0	0	4
Toplam		29	38	12	12	9	100
Pearson Chi-Square		0,212					

Ho: Ankete katılanların vergi kanunları, tebliğler ve mevzuatın yeterince açık ve anlaşılabilir olmadığı hakkındaki düşünceleri yaş düzeylerine göre farklılık göstermez.

H1: Ankete katılanların vergi kanunları, tebliğler ve mevzuatın yeterince açık ve anlaşılabilir olmadığı hakkındaki düşünceleri yaş düzeylerine göre farklılık gösterir.

Tablo 16’da gösterilen Ki Kare testi sonucuna göre bulunan değer 0,212’dir .Buna göre; $0,05 < 0,212$ olduğundan dolayı Ho hipotezi kabul edilir. Sonuca göre, iki değişken arasında bir ilişki bulunmamaktadır, yani ankete katılanların yaşları ile vergi mevzuatının açık ve anlaşılır olup olmadığı konusundaki düşünceleri arasında bir ilişki yoktur.

Grafik 5. Üzerine Düşen Vergi Borcunu Ödemediği Halde Yakalanmayan Mükellefler Olduğuna İnanıyorum

Grafik 5'te görüldüğü gibi mükelleflerin neredeyse yarısı (%47) üzerine vergi borcu düştüğü halde vergisini ödemeyen ve yakalanmayan mükelleflerin var olduğuna 'kesinlikle katılıyorum', %25'i de bu görüşe 'katılıyorum' şeklinde görüşlerini belirtmişlerdir. Yani %72 gibi büyük bir oranda mükellef etrafında vergi kaçırın ama yakalanmayan mükellefler görmektedir. Ankete katılan kişilerin genel görüşü; vergi borcu olduğu halde borcunu ödemeyen ve yakalanmayan mükelleflerin varlığının bilincinde olup, kendileri vergilerini öderken bu haksızlıktan dolayı rahatsız olduklarını dile getirmişlerdir. Bu nedenle bireylerin devlete olan güvenleri de azalmakta ve mükellefler vergilerini öderken gönül rızası ile ödemediklerini belirtmişlerdir.

Tablo 17. Borcunu Ödemeyip Yakalanmayan Mükellefler Hakkındaki Düşünceler ve Ankete Katılanların Yaşları ile İlişkisi

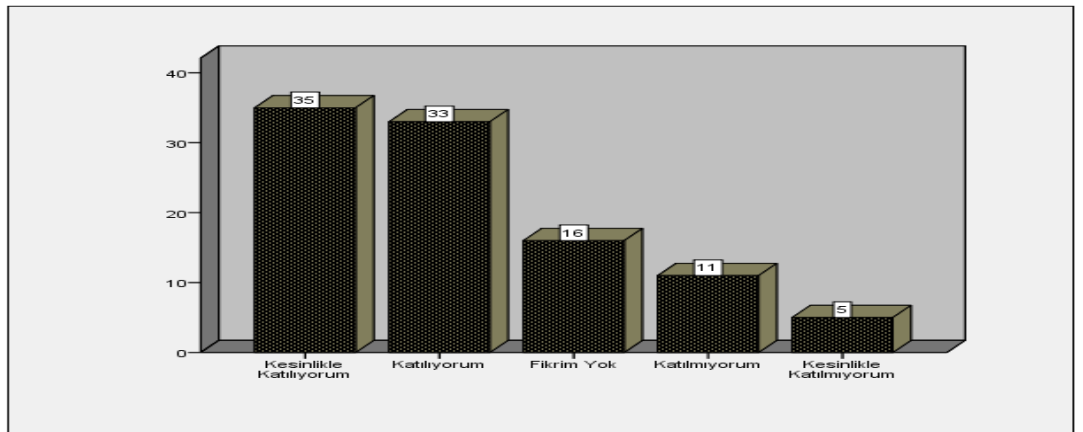
		Üzerine düşen vergi borcunu ödemediği halde yakalanmayan mükellefler olduğuna inanıyorum					Toplam
		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim Yok	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
Yaşınız	18-29	11	4	2	1	0	18
	30-49	22	12	5	4	3	46
	50-64	13	8	8	2	1	32
	65 ve üzeri	1	1	1	1	0	4
Toplam		47	25	16	8	4	100
Pearson Chi-Square		0,802					

Ho: Borcunu ödemediği halde yakalanmayan mükellefler olup olmadığı düşüncesi ile ankete katılan mükelleflerin yaş düzeylerine göre farklılık göstermez.

H1: Borcunu ödemediği halde yakalanmayan mükellefler olup olmadığı düşüncesi ile ankete katılan mükelleflerin yaş düzeylerine göre farklılık gösterir.

Tablo 17’de gösterilen Ki Kare analizi sonucunda 0,802 değeri bulunmuştur. Buna göre; $0,05 < 0,802$ olduğundan dolayı Ho hipotezi kabul edilmektedir.

Grafik 6. Vergi Kaçıranlara Uygulanan Cezaların Yeterince Caydırıcı Olduğuna İnanmıyorum

Grafik 6’da görüldüğü gibi vergi kaçırıcılara uygulanan cezalarının yeterince caydırıcı olmadığına ‘kesinlikle katılıyorum’ (%35) ve ‘katılıyorum’ (%33)

şeklinde cevap veren toplam %68 oranında mükellef bulunmaktadır. İşletme sahipleri kayıt dışı ekonomik faaliyetler nedeniyle vergisini ödemeyen mükelleflerin az ceza aldıkları için rahatsız olduklarını belirtmişlerdir. Ayrıca vergi cezalarının düşük olmasının kayıt dışı ekonomiyi özendirmediği şeklinde görüş bildirmişlerdir. Ülkemizde uygulanan cezaların yetersiz olması mükelleflere kayıt dışı ekonomiyi cazip hale getirmektedir. Aşağıdaki tabloda mükelleflerin eğitim durumlarıyla vergilerin caydırıcılığı hakkındaki fikirleri ilişkilendirilmektedir.

Tablo 18. Mükelleflerin Vergi Cezalarının Caydırıcılığı Hakkındaki Fikirleri Ve Eğitim Durumları Arasındaki İlişkisi

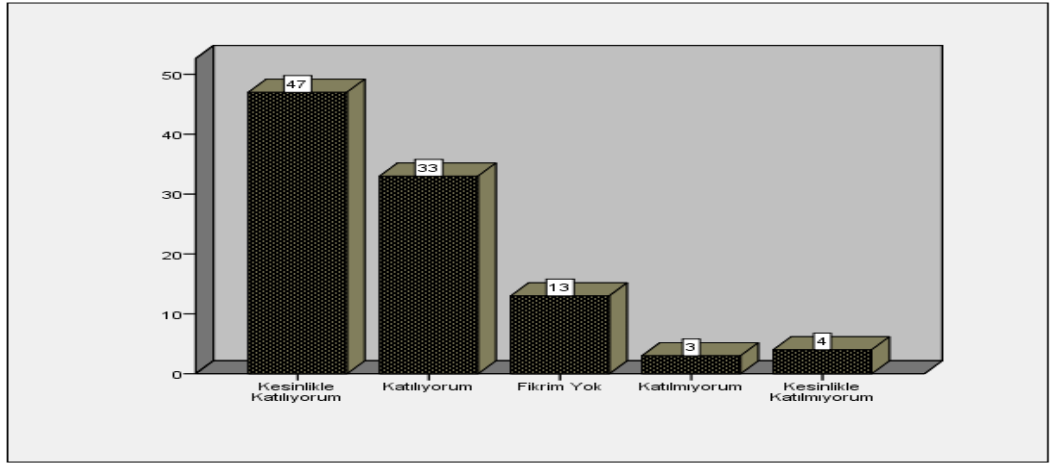
Değişken	Tamamlayıcı İstatistik	Vergi kaçıranlara uygulanan cezaların yeterince caydırıcı olduğuna inanmıyorum					Toplam
		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim Yok	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
Eğitim Durumunuz	İlköğretim	3	7	3	2	1	16
	Lise	11	20	5	3	3	42
	Ön lisans	1	2	0	2	0	5
	Lisans	19	4	7	4	0	34
	Yüksek lisans	1	0	1	0	1	3
Toplam		35	33	16	11	5	100
Pearson Chi-square		0,018					

Ho: Ankete katılan mükelleflerin, vergi kaçıranlara uygulanan cezaların yetersizliği hakkındaki düşünceleri eğitim durumlarına göre fark göstermez.

H1: Ankete katılan mükelleflerin, vergi kaçıranlara uygulanan cezaların yetersizliği hakkındaki düşünceleri eğitim durumlarına göre fark gösterir.

Tablo 18’de gösterilen Ki Kare analizine göre bulunan değer: 0,018’dir. $0,05 > 0,018$ olduğundan dolayı H1 hipotezi kabul edilir. Buna göre; Ankete katılan mükelleflerin, vergi kaçıranlara uygulanan cezaların yetersizliği hakkındaki düşünceleri eğitim durumlarına göre fark gösterir.

Grafik 7. Vergi Kaçakçılığının Cezalandırılması Gereken Büyük Bir Suç Olduğunu Düşünüyorum

Grafik 7’de görüldüğü gibi mükelleflerin vergi kaçakçılığının cezalandırılması gereken büyük bir suç olduğuna %47’si ‘kesinlikle katılıyorum’, %33’lük bölümü de bu görüşe ‘katılıyorum’ şeklinde cevap vermişlerdir. Ankete katılan mükelleflerin %80’i vergi kaçıranların cezalandırılmasını istemektedirler. Aksi halde vergisini ödeyen mükellefler haksızlığa uğradıkları için kendileri de vergi ödemekten rahatsız olmaktadır. Ankete katılan mükelleflerin ceza alıp almama ve vergi denetiminin cezalandırılması gereken bir suç olduğunu düşünme yargısı arasındaki ilişki aşağıdaki tabloda incelenmektedir.

Tablo 19. Vergi Denetimi Sonucunda Ceza Alanların Vergi Kaçakçılığını Suç Olarak Görüp Görmemesi Arasındaki İlişki

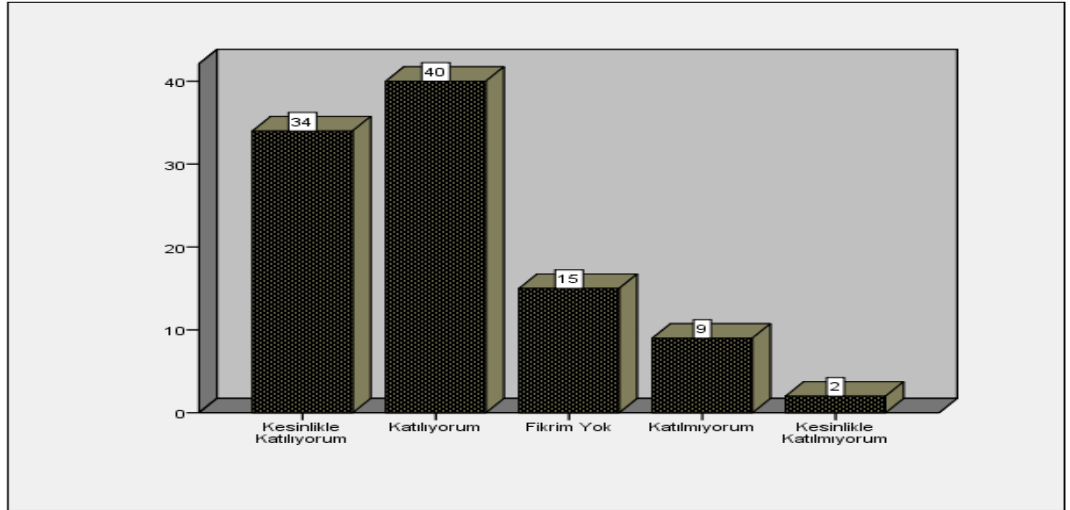
Değişken	Tamamlayıcı İstatistik	Vergi Kaçakçılığının Cezalandırılması gereken büyük bir suç olduğunu düşünüyorum					Toplam
		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim Yok	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
Vergi Denetimi Sonucunda Bir Ceza Aldınız mı?	Evet	16	9	3	0	1	29
	Hayır	31	24	10	3	3	71
Toplam		47	33	13	3	4	100
Pearson Chi -Square		0,673					

Ho: Ankete katılanların, vergi kaçakçılığının cezalandırılması gereken büyük bir suç olduğunu düşünmeleri ile vergi denetimi sonucunda ceza almalarına göre fark göstermez.

H1: Ankete katılanların, vergi kaçakçılığının cezalandırılması gereken büyük bir suç olduğunu düşünmeleri ile vergi denetimi sonucunda ceza almalarına göre fark gösterir.

Tablo 19’da gösterilen Ki Kare analizi sonucunda çıkan değer; 0,673 olarak bulunmuştur. Buna göre $0,05 < 0,673$ olduğundan dolayı Ho hipotezi kabul edilmektedir. Yani iki değişken arasında bir ilişki bulunmamaktadır.

Grafik 8. Yakın Bir Tarihte Vergi Affı Yapılacağını Bilen Mükellefin, Vergi Borcunu O Tarihe Kadar Ertelemediğini Düşünüyor

Grafik 8’e göre mükellefler vergi borcu olan kişilerin vergi affı çıkacağını öğrendiklerinde o tarihe kadar borçlarını ödemediklerini %74lük bir oranla onaylamaktadırlar. Ayrıca ankete katılan bazı mükellefler de vergi affı çıkacağını öğrendiklerinde vergi borcunu ödemeyip beklediklerini belirtmişlerdir. Vergi afları, devletin gelirini arttırmak amacıyla yapıldığı halde vergisini ödeyecek olan mükelleflerin de affı bekleyerek vergisini ödememesi sonucunda devletin gelirini azaltan bir unsur olarak gören mükellef beyanları da anket formlarında bulunmaktadır.

Tablo 20. Vergi Affına Kadar Vergisini Ödemeyen Mükellefler Olduğunu Düşünenler ile Eğitim Durumları Arasındaki İlişki

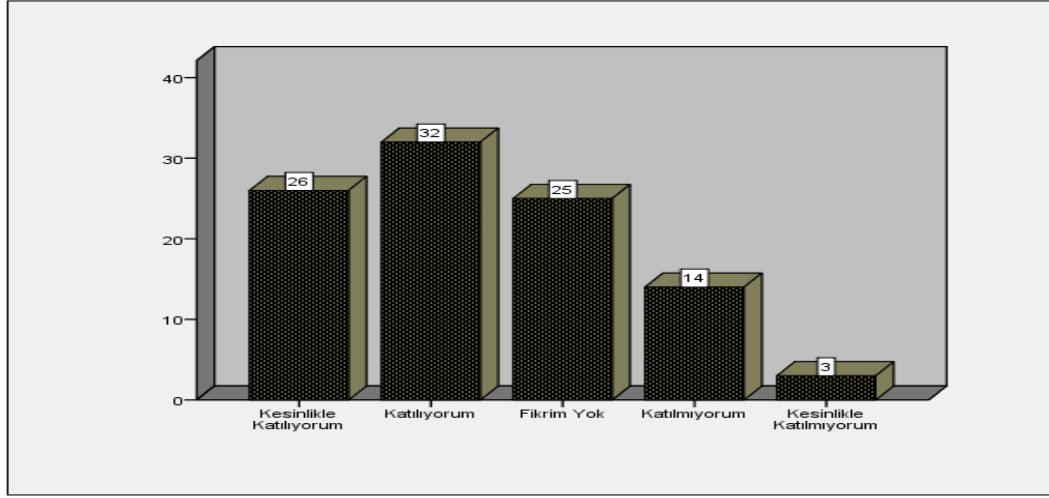
		Yakın bir tarihte vergi affı yapılacağını bilen mükellefin, vergi borcunu o tarihe kadar ertelediğini düşünüyorum					Toplam
		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim Yok	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
Eğitim Durumunuz	ilköğretim	3	8	2	1	2	16
	Lise	15	19	3	5	0	42
	ön lisans	1	3	0	1	0	5
	Lisans	15	8	9	2	0	34
	yüksek lisans	0	2	1	0	0	3
Toplam		34	40	15	9	2	100
Pearson Chi- Square		0,054					

Ho: Ankete katılan mükelleflerin yakın bir tarihte vergi affı yapılacağını bilenlerin o tarihe kadar vergilerini ödemeyi ertelemeleri konusundaki düşünceleri ile eğitim durumlarına göre farklılık göstermez.

H1: Ankete katılan mükelleflerin yakın bir tarihte vergi affı yapılacağını bilenlerin o tarihe kadar vergilerini ödemeyi ertelemeleri konusundaki düşünceleri ile eğitim durumlarına göre farklılık gösterir.

Tablo 20’de gösterilen Ki Kare analizi sonucunda $0,05 < 0,054$ olduğundan dolayı Ho hipotezi kabul edilmektedir. Bu durumda iki değişken arasında farklılık göstermez, aralarında bir ilişki bulunmamaktadır.

Grafik 9. Vergi Kanunlarının Çok Sık Değişmesinin Vergi Kaçakçılığını Arttırdığını Düşünüyorum

Grafik 9'a göre mükelleflerin %26'sı vergi kanunlarının çok sık değişmesinin vergi kaçakçılığını arttırdığı görüşüne kesinlikle katıldıklarını, %32'si de bu görüşe katıldığını beyan etmiştir. Ankete katılan mükelleflerin toplam %58'i kanunlardaki değişmelerden dolayı kayıt dışı ekonominin arttığını belirtmişlerdir. Ankete katılan işletme sahipleri, kanunlar değiştiğinde bilerek hile yapan veya bilmeyerek hataya düşen mükelleflerin varlığıyla kayıt dışı ekonominin arttığını düşünmektedirler. Anket formlarında, kanunların çok sık değişmesinden rahatsızlık duyduklarını, takip etmekte zorlandıklarını belirten mükellefler bulunmaktadır. Vergi kanunlarının çok sık değişmesinin kayıt dışına neden olacağını düşünen mükellefler ile eğitim durumları arasındaki ilişki aşağıdaki tabloda incelenmektedir.

Tablo 21. Vergi Kanunlarının Çok Sık Değişmesinin Kaçakçılığa Etkisi İle Mükelleflerin Eğitim Durumları Arasındaki İlişki

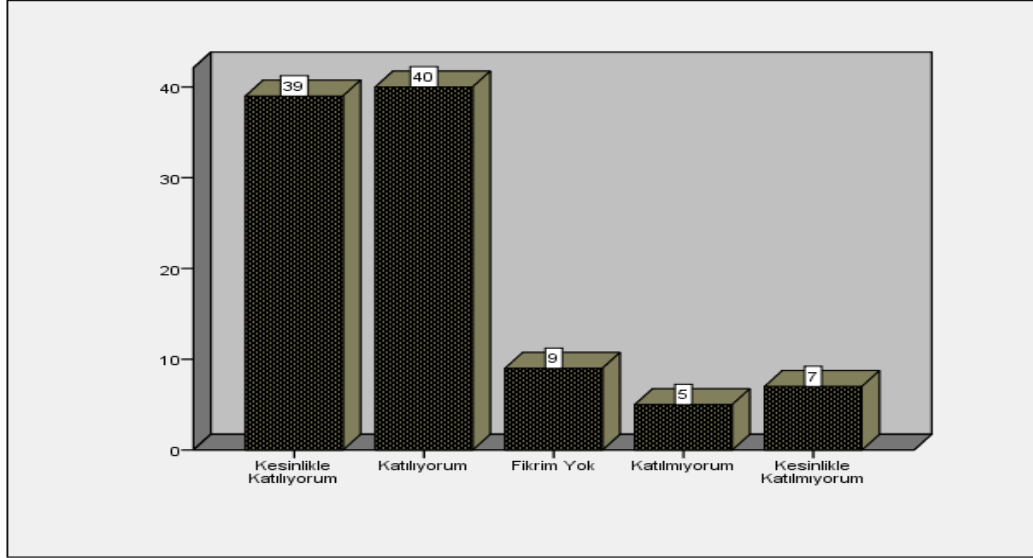
		Vergi kanunlarının çok sık değişmesinin vergi kaçakçılığını arttırdığını düşünüyorum					Toplam (%)
		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim Yok	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
Eğitim Durumunuz	ilköğretim	3	5	4	3	1	16
	Lise	12	15	9	4	2	42
	ön lisans	1	1	1	2	0	5
	lisans	9	11	9	5	0	34
	yüksek lisans	1	0	2	0	0	3
Toplam		26	32	25	14	3	100
Pearson Chi Square		0,852					

Ho: Vergi kanunlarının çok sık değişmesinin vergi kaçakçılığını arttırdığı düşüncesi eğitim durumlarına göre farklılık göstermez.

H1: Vergi kanunlarının çok sık değişmesinin vergi kaçakçılığını arttırdığı düşüncesi eğitim durumlarına göre farklılık gösterir.

Tablo 21’de gösterilen Ki Kare analizi sonucunda bulunan değer 0,852’dir. $0,05 < 0,852$ olduğundan dolayı Ho hipotezi kabul edilmektedir. Buna göre iki değişken arasında bir ilişki bulunmamaktadır.

Grafik 10. Vergi Oranlarının Artmasının, Vergi Kaçakçılığını Arttırdığını Düşünüyorum.

Grafik 10’da görüldüğü gibi %39 oranında ‘kesinlikle katılıyorum’, % 40 oranında da ‘katılıyorum’ şeklinde cevaplar veren mükelleflerin ortak görüşü; vergi oranları arttıkça kayıt dışı ekonominin arttığı yönündedir. Ankete katılan işletme sahiplerinin toplam %79’u; vergi oranlarının mükelleflere çok ağır gelmesinden dolayı, mükelleflerin kanundaki boşluklardan yararlanarak vergiden kaçınma veya kaçakçılık girişimlerinde bulunduğunu düşünmektedirler. “Vergi oranları fazla olduğu için mükellefler vergisini gönül rızası ile ödemeyecek ve kayıt dışı ekonomiye neden olacaktır, bunun yerine düşük oranlı vergi toplansın fakat herkesin vergi ödemesi sağlansın” şeklinde görüş bildiren mükellefler bulunmaktadır. Vergi yükünün adil dağılımını isteyen ve bir mükellef vergi öderken diğerinin ödememesi nedeniyle oluşan haksızlığın ortadan kaldırılması, ankete katılan mükelleflerin beklentileri arasında bulunmaktadır. Vergi oranlarının artmasının vergi kaçakçılığına etkisi ve mükelleflerin yıllık ödedikleri vergi miktarları arasındaki ilişki aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 22. Vergi Oranlarının Artmasının Kaçakçılığa Etkisi ve Mükelleflerin Ödediği Yıllık Vergi Miktarı Arasındaki İlişki

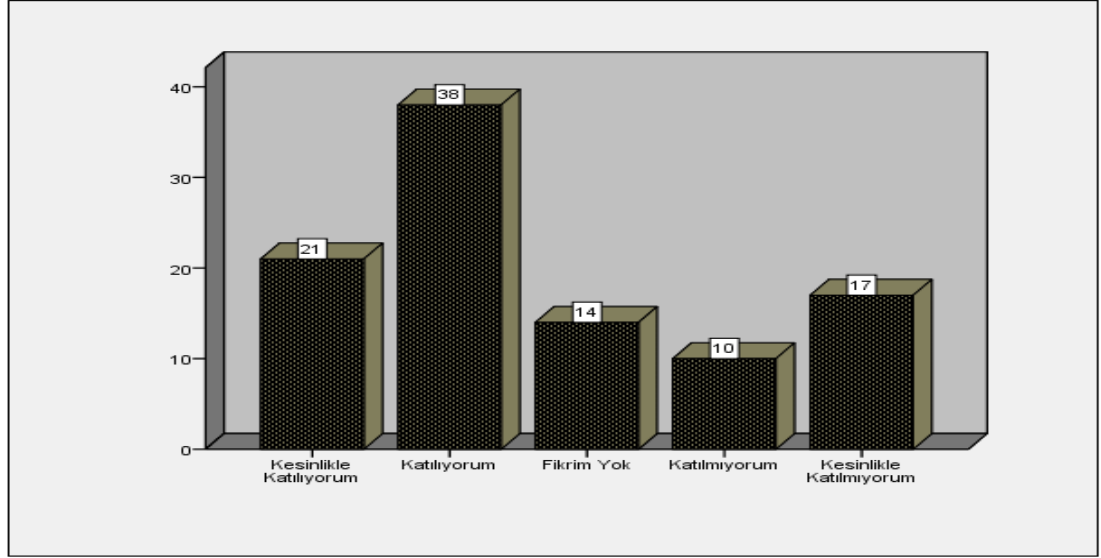
		Vergi oranlarının artmasının, vergi kaçakçılığını arttırdığını düşünüyorum.					Toplam (%)
		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim Yok	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
Yıllık Ödediğiniz Vergi Miktarı Nedir?	1.000 TL den az	1	2	0	3	0	6
	1.000-2.500 TL	11	11	4	1	4	31
	2.501-10.000 TL	14	16	4	0	2	36
	10.001-25.000 TL	9	4	1	1	1	16
	25.000 TL'den fazla	4	7	0	0	0	11
Toplam		39	40	9	5	7	100
Pearson Chi Square		0,002					

Ho: Vergi oranlarının artmasının vergi kaçakçılığını arttırdığı düşüncesi yıllık ödenilen vergi miktarına göre farklılık göstermez.

H1: Vergi oranlarının artmasının vergi kaçakçılığını arttırdığı düşüncesi yıllık ödenilen vergi miktarına göre farklılık gösterir.

Tablo 22'de gösterilen Ki Kare analizi sonucunda bulunan değer; 0,002'dir. Buna göre $0,05 > 0,002$ olduğundan dolayı H1 hipotezi kabul edilmektedir. Yani iki değişken arasında bir ilişki bulunmaktadır.

Grafik 11. Vergi Cezalarının Yükseltilmesinin Vergi Kaçakçılığını Azalttığını Düşünüyorum

Grafik 11'e göre; ankete katılan mükelleflerin %59'u ceza oranlarının artmasıyla kayıt dışı ekonominin azalacağı görüşünü desteklemektedirler. Vergi yükünün yüksek olması; vergi dışına çıkmanın getirisini arttıracığından dolayı, kayıt dışı alanı genişletir. Buna karşılık, bireyin yakalanma olasılığının artması ve cezanın yüksekliği yükümlülere risk almaktan uzaklaştırır.

Tablo 23. Vergi Cezalarının Yükseltilmesinin Vergi Kaçakçılığını Azaltması Düşüncesi Ve Mükelleflerin Eğitim Durumları Arasındaki İlişki

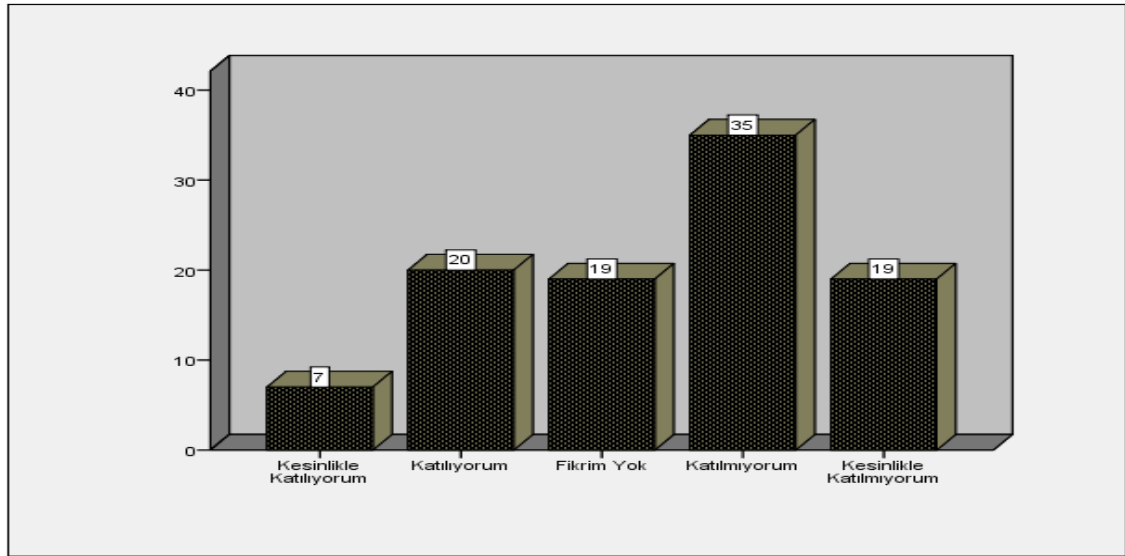
		Vergi cezalarının yükseltilmesinin vergi kaçakçılığını azalttığını düşünüyorum					Toplam
		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim Yok	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
Eğitim Durumunuz	ilköğretim	5	9	0	0	2	16
	lise	8	13	7	6	8	42
	ön lisans	0	1	1	0	3	5
	lisans	7	14	6	3	4	34
	yüksek lisans	1	1	0	1	0	3
Toplam		21	38	14	10	17	100
Pearson Chi Square		0,253					

Ho: Vergi cezalarının yükseltilmesinin vergi kaçakçılığını azalttığı konusundaki düşünceleri eğitim durumlarına göre farklılık göstermez.

H1: Vergi cezalarının yükseltilmesinin vergi kaçakçılığını azalttığı konusundaki düşünceleri eğitim durumlarına göre farklılık gösterir.

Tablo 23'te gösterilen Ki Kare analizi sonucunda çıkan değer 0,253'tür. $0,05 < 0,253$ olduğundan dolayı Ho hipotezi kabul edilmektedir. Yani iki değişken arasında bir ilişki bulunmamaktadır.

Grafik 12. Vergi Kaçıran Bir Mükellef Gördüğümde Bunu Normal Karşılıyorum

Ankete katılan mükelleflerin %54'ü vergi kaçırın bir mükellef gördüklerinde normal karşılamamakta ve tepki göstermektedirler. Fakat mükelleflerin %7'si bu görüşe kesinlikle katılırken %20'si de bu görüşü desteklemektedirler. %27 oranında vergi kaçırınları normal karşılayan bu mükelleflere bunun nedeni sorulduğunda; devlete olan güvensizlikten kaynaklandığını belirtmişlerdir.

Tablo 24. Vergi Kaçırın Mükelleflere Bakış Açısı Ve Ankete Katılanların Yaşları Arasındaki İlişki

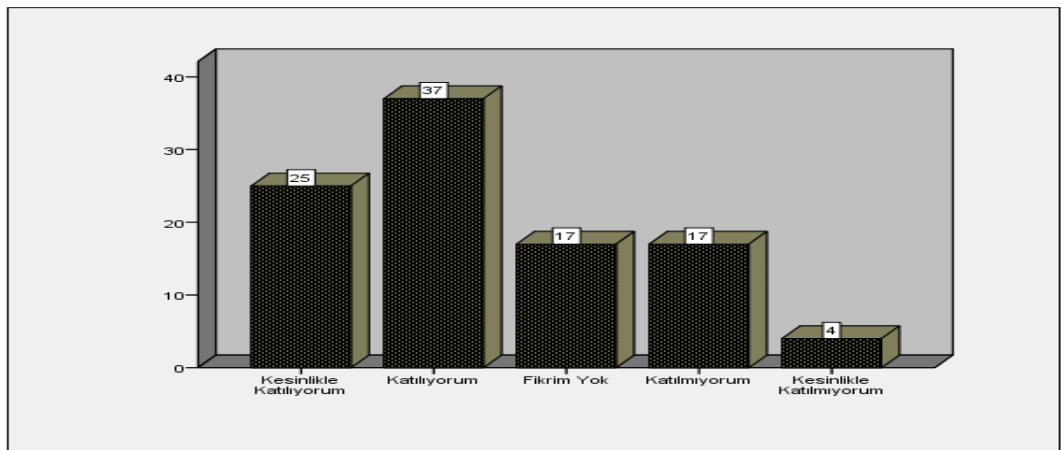
		Vergi kaçırın bir mükellef gördüğümde bunu normal karşılarım					Toplam
		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim Yok	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
Yaşınız	18-29	1	4	4	6	3	18
	30-49	3	8	12	15	8	46
	50-64	3	8	1	12	8	32
	65 ve üzeri	0	0	2	2	0	4
Toplam		7	20	19	35	19	100
Pearson Chi Square		0,489					

Ho: Vergi kaçırın bir mükellef gördüğünde bunu normal karşılama düşüncesi yaş düzeyine göre farklılık göstermez.

H1: Vergi kaçırın bir mükellef gördüğünde bunu normal karşılama düşüncesi yaş düzeyine göre farklılık gösterir.

Tablo 24'te gösterilen Ki Kare analizi sonucunda bulunan değer 0,489'dur. Buna göre $0,05 < 0,489$ olduğundan dolayı Ho hipotezi kabul edilmektedir. Yani iki değişken arasında bir ilişki yoktur.

Grafik 13. Vergi Kaçakçılığını Önlemenin En Önemli Yolunun Denetim Olduğunu Düşünüyorum

Grafik 13'e göre, ankete katılan mükelleflerin %62'si (%25'i kesinlikle katılıyorum, %37'si katılıyorum) vergi kaçakçılığını önlemenin en önemli yolunun denetim olduğunu düşünmektedir. Destek vermeyen mükelleflere bunun nedeni

sorulduğunda; sadece vergi denetimi ile kayıt dışı ekonominin durdurulamayacağını, vergi cezalarının artması ve vergi oranlarının azaltılması gibi yollara da başvurulmasının gerekliliğini bildirmişlerdir. Daha önce vergi denetimi geçiren mükelleflerin bu konu hakkındaki ilişkisi aşağıdaki tabloda incelenmektedir.

Tablo 25. Vergi Denetimi Geçiren Mükelleflerin Denetime Bakış Açısı

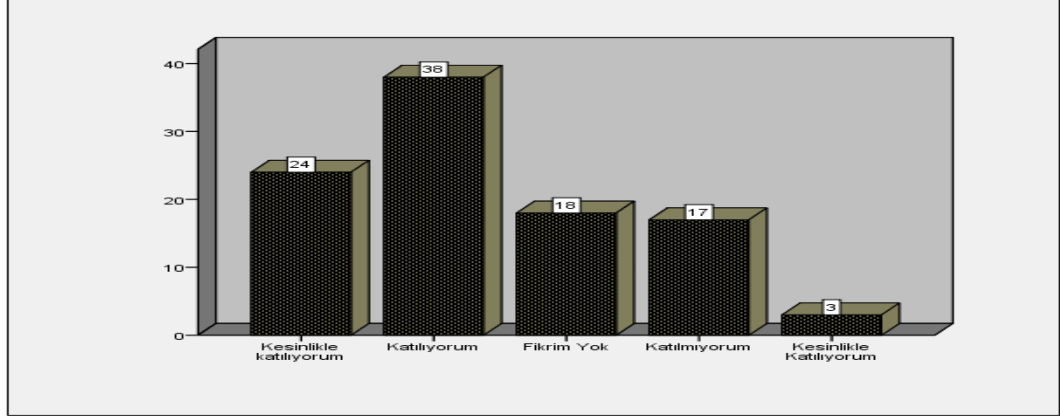
		Vergi kaçakçılığını önlemenin en önemli yolunun denetim olduğunu düşünüyorum					Toplam (%)
		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim Yok	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
Daha önce vergi denetimi geçirdiniz mi	Evet	12	27	10	15	0	64
	Hayır	13	10	7	2	4	36
Toplam		25	37	17	17	4	100
Pearson Chi Square							0,003

Ho: Vergi kaçakçılığını önlemenin en önemli yolunun denetim olduğu düşüncesi daha önce vergi denetimi geçirme durumuna göre farklılık göstermez.

H1: Vergi kaçakçılığını önlemenin en önemli yolunun denetim olduğu düşüncesi daha önce vergi denetimi geçirme durumuna göre farklılık gösterir.

Tablo 25'te gösterilen Ki Kare analizi sonucunda çıkan değer 0,003 olarak bulunmaktadır. Buna göre $0,05 > 0,003$ olduğundan dolayı H1 hipotezi kabul edilmektedir. Yani iki değişken arasında ilişki bulunmaktadır.

Grafik 14. Televizyon, Radyo Ve Yazılı Basında Vergi Ahlakı İle İlgili Bilgilendirme Yapıldığı Takdirde Vergi Kaçakçılığının Azalacağını Düşünüyorum

Grafik 14'e göre; mükellefler vergi bilinci ve ahlakının toplumumuzda yeterince yerleşmediğini, bu nedenle kayıt dışı ekonominin arttığı görüşündedirler. Bu nedenle televizyon, radyo ve yazılı basında vergi ödemenin önemiyle ilgili bilgiler verilip halkın bilinçlendirilmesinin gerekliliği üzerinde duran %24 oranında 'kesinlikle katılıyorum', %38 oranında da 'katılıyorum' şeklinde kendisini ifade eden toplam %62 oranında mükellef bulunmaktadır. Bunun yanı sıra %17 oranında bu görüşü desteklemeyen ve %3 oranında da bu görüşe kesinlikle katılmayan mükellef bulunmaktadır. Bunun nedeni sorulduğunda; vergisini kaçırmak isteyen ve bunu alışkanlık haline getiren mükelleflerin bilgi olsa dahi vergisini kaçıracağını düşündüklerini belirtmektedirler. Bu cevabı veren mükelleflere kayıt dışı ekonominin sadece bilerek değil bilmeyerek de mükelleflerin yanlış veya eksik beyan vermesinden dolayı oluşabileceği hatırlatıldığında, o halde yapılacak olan bu bilgilendirmelerin sadece bilinçsiz olarak kayıt dışı ekonomi yaratan mükelleflere etki edebileceğini belirtmişlerdir. Televizyon, radyo ve yazılı basında vergi ahlakı ile ilgili bilgilendirme yapıldığı takdirde vergi kaçakçılığının azalacağını düşünen mükellefler ile eğitim durumları arasındaki ilişki aşağıdaki tabloda incelenmektedir.

Tablo 26. Mükelleflerin Vergi Ahlakı İle İlgili Bilgilendirilmelerinin Kaçakçılığa Etkisi Hakkında Görüşleri Ve Eğitim Durumu İlişkisi

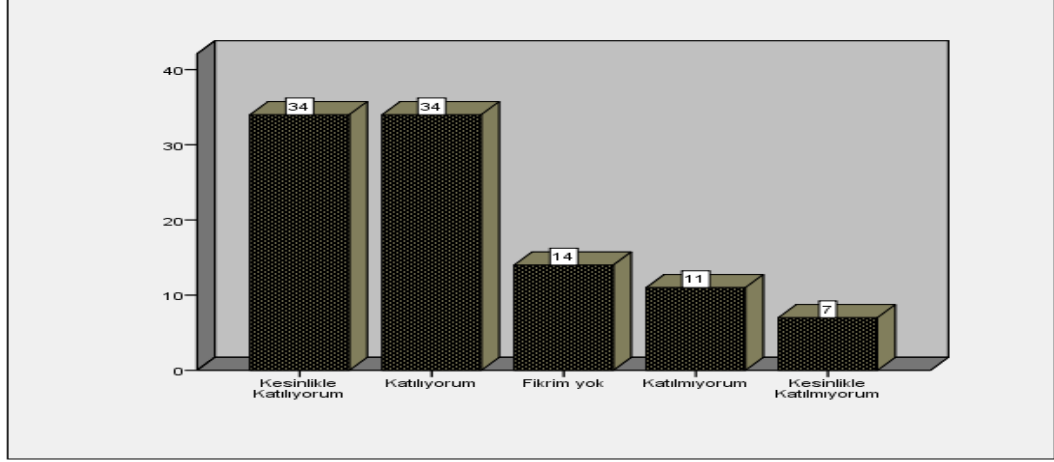
		Televizyon, radyo ve yazılı basında vergi ahlakı ile ilgili bilgilendirme yapıldığı takdirde vergi kaçakçılığının azalacağını düşünüyorum					Toplam (%)
		Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim Yok	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
Eğitim Durumunuz	İlköğretim	5	8	1	2	0	16
	Lise	12	15	5	7	3	42
	Ön lisans	0	2	2	1	0	5
	Lisans	7	11	10	6	0	34
	Yüksek lisans	0	2	0	1	0	3
Toplam		24	38	18	17	3	100
Pearson Chi Square							0,475

Ho: Televizyon, radyo ve yazılı basında vergi ahlakı ile ilgili bilgilendirme yapıldığı takdirde vergi kaçakçılığının azalacağı düşüncesi eğitim durumlarına göre farklılık göstermez.

H1: Televizyon, radyo ve yazılı basında vergi ahlakı ile ilgili bilgilendirme yapıldığı takdirde vergi kaçakçılığının azalacağı düşüncesi eğitim durumlarına göre farklılık gösterir.

Tablo 26'da gösterilen Ki Kare analizi sonucuna göre çıkan sonuç; 0,475 olarak bulunmuştur. Buna göre; $0,05 < 0,475$ olduğundan dolayı Ho hipotezi kabul edilmektedir. Yani iki değişken arasında ilişki bulunmamaktadır.

Grafik 15. Vergi Ödeme Yükümlülüğünün Öneminin İlköğretim Okullarından İtibaren Ders Olarak Verilmesinin Olumlu Sonuçlar Doğuracağına İnanıyorum

Grafik 15'e göre; ankete katılan işletme sahiplerinin toplam %68'i bu görüşü 'kesinlikle katılıyorum' ve 'katılıyorum' şeklinde cevaplamışlardır. Mükellefler vergi ahlakı eğitiminin küçük yaşlarda çocuğa verilmesinin vergi bilinci olan bireyler yetiştirilmesinde olumlu sonuçlar doğuracağını bildirmişlerdir. Çocuklara uygulanacak çeşitli aktivite ve projelerle vergi ödeme bilinci eğlenceli hale getirilerek öğretilmeli ve büyüdüklerinde de vergisini ödeyen, ahlaklı vatandaşlar olabilmeleri sağlanmalı fikrine olumlu bakmayan %18 oranında (%11 katılmıyorum ve % 7 kesinlikle katılmıyorum) mükellef bulunmaktadır. Bunun nedeni sorulduğunda genellikle çocuklara bu konuların ağır gelebileceği ve bu nedenle daha küçük yaşta vergi ödemek fikrinden soğuyabileceği şeklinde görüşler alınmıştır. Vergi ödeme yükümlülüğünün öneminin ilköğretim okullarından itibaren ders olarak verilmesini olumlu bulan mükellefler ile mükelleflerin eğitim durumları arasındaki ilişki aşağıdaki tabloda incelenmektedir.

Tablo 27. İlköğretim Okullarında Vergi Ahlakı İle İlgili Ders Verilmesi Hakkındaki Görüşler Ve Mükelleflerin Eğitim Durumu İlişkisi

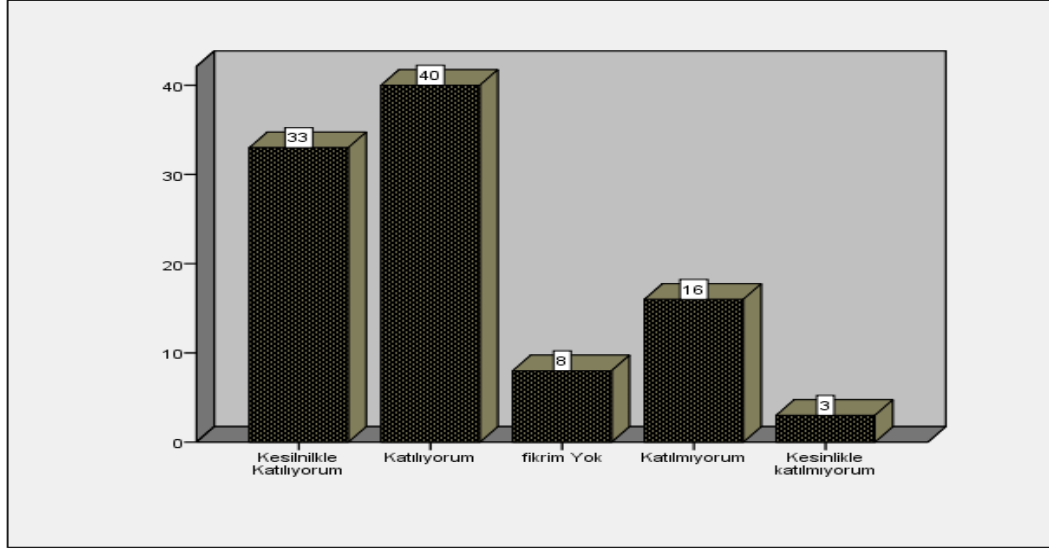
		Vergi ödeme yükümlülüğünün öneminin ilköğretim okullarından itibaren ders olarak verilmesinin olumlu sonuçlar doğuracağına inanıyorum					Toplam (%)
		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim yok	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
Eğitim Durumunuz	İlköğretim	8	4	2	1	1	16
	Lise	13	17	5	4	3	42
	Ön lisans	3	0	0	0	2	5
	Lisans	10	11	7	5	1	34
	Yüksek lisans	0	2	0	1	0	3
Toplam		34	34	14	11	7	100
Pearson Chi Square							0,179

Ho: Vergi ödeme yükümlülüğünün öneminin ilköğretim okullarından itibaren ders olarak verilmesinin olumlu sonuçlar doğuracağı düşüncesi eğitim durumuna göre farklılık göstermez.

H1: Vergi ödeme yükümlülüğünün öneminin ilköğretim okullarından itibaren ders olarak verilmesinin olumlu sonuçlar doğuracağı düşüncesi eğitim durumuna göre farklılık gösterir.

Tablo 27’de gösterilen Ki Kare analizi sonucunda bulunan değer 0,179’dur. $0,05 < 0,179$ olduğundan dolayı Ho hipotezi kabul edilmektedir. Yani iki değişken arasında bir ilişki bulunmamaktadır.

Grafik 16. Vergi Ahlakı İle İlgili Ücretsiz Seminerler Verilerek Halkın Bilinçlendirilmesinin Vergi Kaçakçılığını Azaltacağını Düşünüyorum

Grafik 16'ya göre; ankete katılan mükelleflerin % 77'si (%33 kesinlikle katılıyorum ve %40 katılıyorum) vergi ahlakı ile ilgili ücretsiz seminerler verilmesinin olumlu olacağını düşünmektedir. Mükellefler yapılacak olan seminerlerle bilgilerini pekiştirmek, bilmediklerini öğrenmek arzusundadırlar. Afyonkarahisar'daki işletme sahipleri bu tarz seminerlerin sıkça yapılmasını ve değişen mevzuatları, yapmaları gereken ödevleri, eksiklerini ve yanlışlarını öğrenmek istemektedirler. Vergi mevzuatının karmaşık olduğunu düşünen %67 oranında mükellef olduğunu göz önüne alacak olursak (Bknz. Grafik 5) mükelleflerin bu isteklerinin yersiz olmadığı görülmektedir. Vergi ahlakı ile ilgili ücretsiz seminerlerin olumlu sonuçlar doğuracağına inanmayan %19 (%3 kesinlikle katılmıyorum, %16 katılmıyorum) oranında mükellef bulunmaktadır. Mükelleflere bunun nedeni sorulduğunda, yapılacak olan bu faaliyeti gereksiz bulduklarını, mevzuatın muhasebeciler aracılığıyla ve internetten sağlıklı bir şekilde öğrenilebileceğini belirtmişlerdir.

Tablo 28. Vergi Ahlakı İle İlgili Ücretsiz Seminerler Hakkındaki Görüşler Ve Eğitim Durumu Arasındaki İlişki

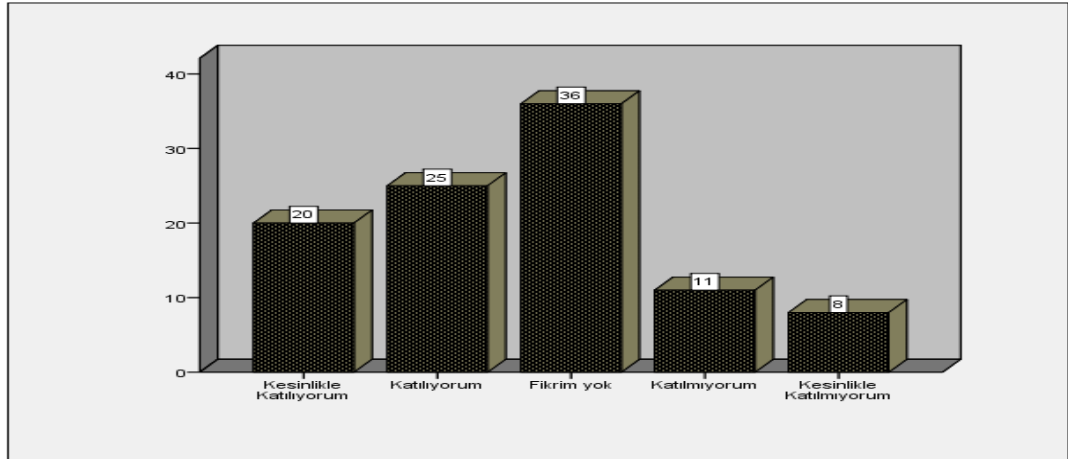
		Vergi ahlakı ile ilgili ücretsiz seminerler verilerek halkın bilinçlendirilmesinin vergi kaçakçılığını azaltacağını düşünüyorum					Toplam (%)
		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim Yok	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum	
Eğitim Durumunuz	İlköğretim	9	5	1	1	0	16
	Lise	17	14	2	8	1	42
	Ön lisans	0	2	0	3	0	5
	Lisans	7	17	5	3	2	34
	Yüksek lisans	0	2	0	1	0	3
Toplam		33	40	8	16	3	100
Pearson Chi Square		0,101					

Ho: Vergi ahlakı ile ilgili ücretsiz seminerler verilerek halkın bilinçlendirilmesinin vergi kaçakçılığını azalttığı düşüncesi eğitim durumuna göre farklılık göstermez.

H1: Vergi ahlakı ile ilgili ücretsiz seminerler verilerek halkın bilinçlendirilmesinin vergi kaçakçılığını azalttığı düşüncesi eğitim durumuna göre farklılık gösterir.

Tablo 28’de gösterilen Ki Kare analiz sonucunda 0,101 bulunmuştur. $0,05 < 0,101$ olduğundan dolayı Ho hipotezi kabul edilmektedir. Bunun sonucuna göre iki değişken arasında bir ilişki bulunmamaktadır.

Grafik 17. Son yıllarda kayıt dışı ekonominin arttığını düşünüyorum

Grafik 17'ye göre; ankete katılan mükelleflerin %36'sı son yıllarda kayıt dışı ekonominin artıp artmadığı konusunda fikri olmadığı yönünde cevap vermiştir. Kayıt dışı ekonomiyi ölçmenin çok zor bir olgu olmasından dolayı ve çeşitli yöntemlerle farklı sonuçlar çıkması nedeniyle kayıt dışı ekonomiyle ilgili mükelleflerin bilgisinin olmaması son derece doğal karşılanmaktadır. %20'lik kısmı kesinlikle katılıyorken, %25'lik kısmı da bu görüşü desteklemektedir. Ankete katılan mükelleflerin toplam %45'i ülkemizde son yıllarda kayıt dışı ekonominin arttığını düşünmektedirler. Kayıt dışı ekonominin arttığını düşünen mükellefler ile eğitim durumları arasındaki ilişki aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 29. Kayıt Dışı Ekonominin Arttığını Düşünen Mükellefler ve Eğitim Durumları Arasındaki İlişki

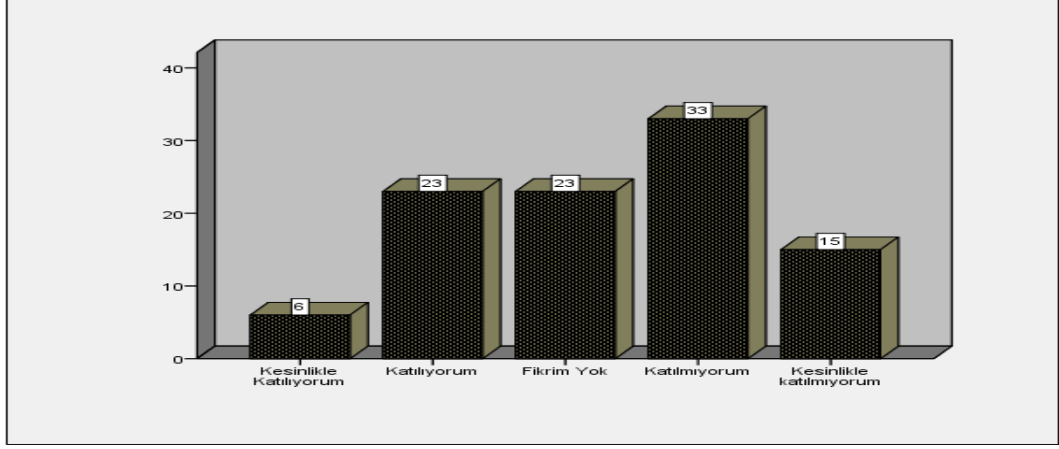
		Son yıllarda kayıtdışı ekonominin arttığını düşünüyorum					Toplam
		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim yok	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
Eğitim Durumunuz	İlköğretim	2	5	4	4	1	16
	Lise	6	15	15	3	3	42
	Ön lisans	1	0	4	0	0	5
	Lisans	10	5	12	4	3	34
	Yüksek lisans	1	0	1	0	1	3
Toplam		20	25	36	11	8	100
Pearson Chi Square		0,268					

Ho: Son yıllarda kayıt dışı ekonominin arttığı düşüncesi eğitim durumuna göre farklılık göstermez.

H1: Son yıllarda kayıt dışı ekonominin arttığı düşüncesi eğitim durumuna göre farklılık gösterir.

Tablo 29'da gösterilen Ki Kare sonucunda bulunan değer 0,268'dir. $0,05 < 0,268$ olduğundan dolayı Ho hipotezi kabul edilmektedir. Buna göre iki değişken arasında bir bağ bulunmamaktadır.

Grafik 18. Kayıt Dışı Ekonominin, Ekonomiye Canlandırdığını Düşünüyorum

Grafik 18'e göre işletme sahiplerinin %15'i kayıt dışı ekonominin ekonomiye canlandırdığı görüşüne kesinlikle katılmamakla beraber %33'ü de katılmadığını belirtmiştir. Ankete katılan mükelleflerin toplam %48'i kayıt dışı ekonominin ekonomiye canlandırmadığını düşünmektedir. Bunun yanı sıra mükelleflerin %29'u (%23'ü katılıyorum, %6'sı kesinlikle katılıyorum) bu görüşü onaylamaktadır. Mükelleflere bu cevabı vermelerinin nedeni sorulduğunda; -kayıt dışı ekonomik faaliyette bulunan kişiler ödemediği vergiyi piyasada kullanarak işlem hacmi yaratmakta ve bu nedenle ekonomiye canlandırmaktadırlar- şeklinde görüşler alınmıştır. Kayıt dışı ekonominin ekonomiye etkisi hakkında görüşleri ve meslek grupları arasındaki ilişki aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 30. Kayıt Dışı Ekonominin Ekonomiye Etkisi Hakkındaki Görüşler ve Meslek Grupları Arasındaki İlişki

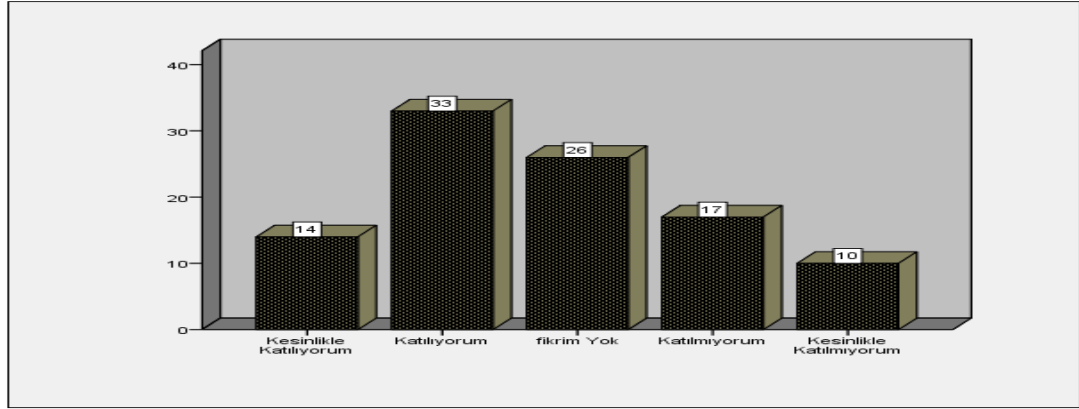
		Kayıt dışı ekonominin, ekonomiyi canlandırdığını düşünüyorum					Toplam
		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim Yok	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum	
Meslek Grubunuz	Üretici İşletme	3	4	2	1	2	12
	Hizmet İşletmesi	0	1	2	5	3	11
	Gıda İşletmesi	0	6	1	1	0	8
	Ticaret İşletmesi	3	7	12	12	5	39
	Sanayii ve Endüstriyel İşletme	0	3	4	7	2	16
	Taşıma ve Depolama İşletmesi	0	1	0	5	1	7
	Sigortacılık İşletmesi	0	1	2	2	2	7
Toplam		6	23	23	33	15	100
Pearson Chi Square		0,048					

Ho: Kayıt dışı ekonominin, ekonomiyi canlandırdığı düşüncesi meslek gruplarına göre farklılık göstermez.

H1: Kayıt dışı ekonominin, ekonomiyi canlandırdığı düşüncesi meslek gruplarına göre farklılık gösterir.

Tablo 30'da gösterilen Ki Kare analizi sonucunda bulunan değer; 0,048'dir. $0,05 > 0,048$ olduğundan dolayı H1 hipotezi kabul edilmektedir. Yani iki değişken arasında bir ilişki bulunmaktadır.

Grafik 19. Kayıtlı Ekonominin, Kayıt Dışı Ekonomiden Daha Az Olduğunu Düşünüyorum

Grafik 19'a göre; ankete katılan mükelleflerin toplam %47'si (%33'ü katılıyorum, %14'ü kesinlikle katılıyorum) kayıt dışı ekonominin kayıtlı ekonomiden daha fazla olduğunu düşünmektedirler. Bu grafikte de görüldüğü gibi %26 gibi büyük bir oranda mükellef bu konuda bilgisi olmadığı yönünde cevap vermiş bulunmaktadır.

Tablo 31. Kayıtlı Ekonomi Hakkındaki Görüşler ve Eğitim Durumları Arasındaki İlişki

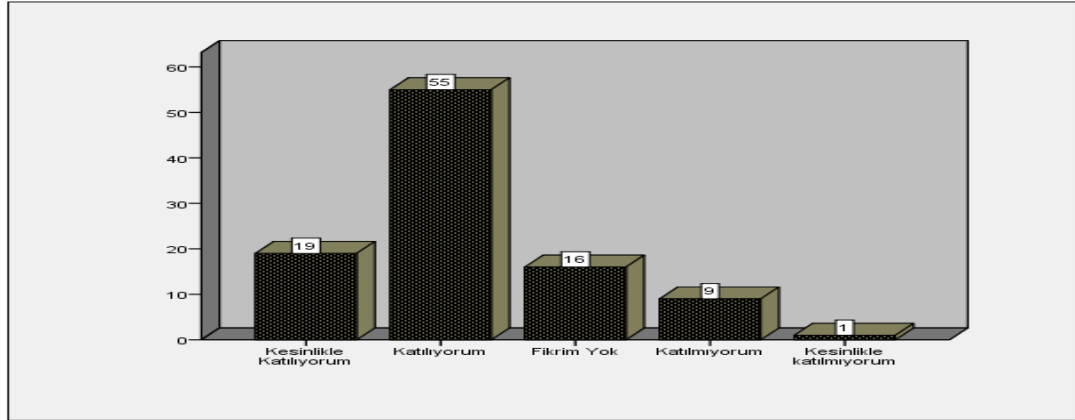
		Kayıtlı ekonominin, kayıt dışı ekonomiden daha az olduğunu düşünüyorum					Toplam
		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	fikrim Yok	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
Eğitim Durumunuz	ilköğretim	3	3	5	3	2	16
	lise	6	18	9	5	4	42
	ön lisans	0	2	1	1	1	5
	lisans	5	9	9	8	3	34
	yüksek lisans	0	1	2	0	0	3
Toplam		14	33	26	17	10	100
Pearson Chi Square		0,885					

Ho: Kayıtlı ekonominin kayıt dışı ekonomiden daha az olduğu düşüncesi eğitim durumlarına göre farklılık göstermez.

H1: Kayıtlı ekonominin kayıt dışı ekonomiden daha az olduğu düşüncesi eğitim durumlarına göre farklılık gösterir.

Tablo 31’de gösterilen analiz sonucuna göre Ki Kare; 0,885 bulunmuştur. Buna göre; $0,05 < 0,885$ olduğundan dolayı Ho hipotezi kabul edilmektedir. Yani iki değişken arasında bir ilişki bulunmamaktadır.

Grafik 20. Vergi Denetiminin Arttırılması İle Kayıt Dışı Ekonominin Azalacağını Düşünüyorum

Grafik 20’ye göre; işletme sahipleri vergi denetiminin artmasıyla kayıt dışı ekonominin azalacağı konusunda %19’luk bir oranda ‘kesinlikle katılıyorum’, %55 oranında da ‘katılıyorum’ şeklinde cevap vererek bu görüşü %74’lük bir oranda onayladıklarını ortaya koymaktadırlar. Vergi denetiminin ne kadar önemli bir faktör olduğunu çeşitli yaş grupları ve eğitim düzeylerindeki mükelleflerden alınan cevaplarda da görülebilmektedir. Bir ülkede var olan kanunların mükemmel olması yeterli değildir aynı zamanda bu kanunlara uyulup uyulmadığının da denetlenmesi gerekmektedir. Denetlenmeyen bir olguyu yönetebilmek de mümkün değildir.

Tablo 32. Vergi denetimi ile Kayıt Dışı Ekonominin Azalmasının Eğitim Durumları Arasındaki İlişki

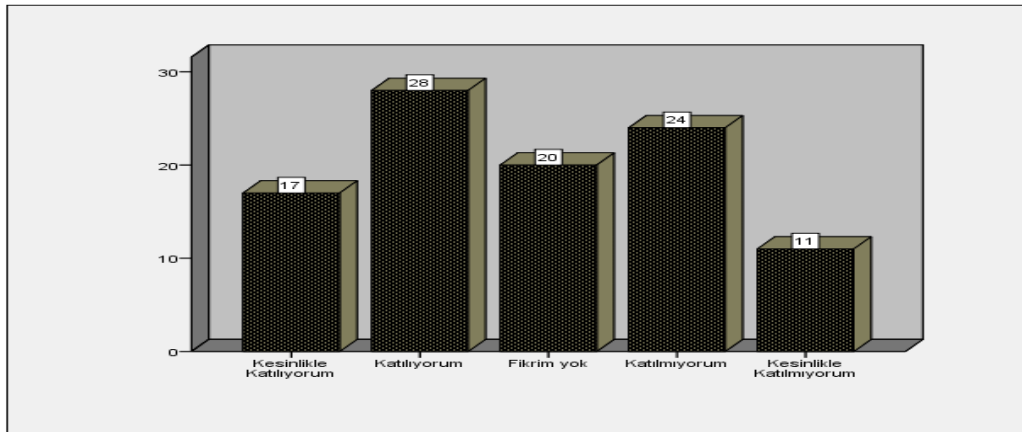
		Vergi denetiminin artırılması ile kayıt dışı ekonominin azalacağını düşünüyorum					Toplam
		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim Yok	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum	
Eğitim Durumunuz	ilköğretim	3	10	2	1	0	16
	Lise	6	25	6	4	1	42
	ön lisans	0	2	1	2	0	5
	Lisans	9	17	6	2	0	34
	yüksek lisans	1	1	1	0	0	3
Toplam		19	55	16	9	1	100
Pearson Chi Square		0,739					

Ho: Vergi denetiminin artırılması ile kayıt dışı ekonominin azalacağı düşüncesi eğitim durumuna göre farklılık göstermez.

H1: Vergi denetiminin artırılması ile kayıt dışı ekonominin azalacağı düşüncesi eğitim durumuna göre farklılık gösterir.

Ki Kare analizi sonucunda bulunan değer $0,05 < 0,739$ olduğundan dolayı Ho hipotezi kabul edilmektedir. Bu durumda iki değişken arasında bir ilişki bulunmadığı görülmektedir.

Grafik 21. Tahsil Edilen Vergilerin En Gerekli Kamu Hizmetlerine Harcanmadığını Düşündüğüm İçin Vergilerimi Gönül Rızası İle Ödemek İstemiyorum

Grafik 21'e göre; devletin topladığı vergileri gerekli kamu hizmetlerine değil de lüzumsuz yerlere harcadığını düşündükleri için vergilerini gönül rızası ile ödemeyen %45 (%17 kesinlikle katılıyorum, %28 katılıyorum) oranında mükellef bulunmaktadır. Bu da demek oluyor ki anketimize katılan işletme sahiplerinin büyük kısmı, devletin kamusal mal ve hizmetleri sunmak için vergi toplaması gerektiğinin bilincinde fakat devletin gereksiz yerlere harcamalar yaptığını düşündükleri için vergilerini gönül rızası ile ödememektedirler.

Tablo 33. Vergiyi Gönül Rızası ile Ödemeyenler ile Yaşları Arasındaki İlişki

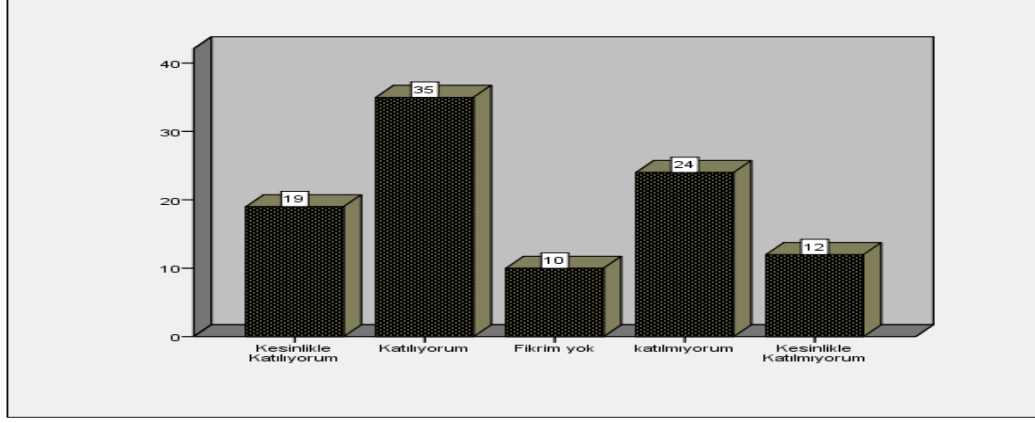
		Tahsil edilen vergilerin en gerekli kamu hizmetlerine harcanmadığını düşündüğüm için vergilerimi gönül rızası ile ödemek istemiyorum					Toplam
		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim yok	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
Yaşınız	18-29	2	6	5	3	2	18
	30-49	10	13	7	13	3	46
	50-64	5	7	7	8	5	32
	65 ve üzeri	0	2	1	0	1	4
Toplam		17	28	20	24	11	100
Pearson Chi Square							0,780

Ho: Tahsil edilen vergilerin en gerekli kamu hizmetlerine harcanmadığını düşündükleri için vergilerini gönül rızası ile ödemek istemeyenler yaş düzeylerine göre farklılık göstermez.

H1: Tahsil edilen vergilerin en gerekli kamu hizmetlerine harcanmadığını düşündükleri için vergilerini gönül rızası ile ödemek istemeyenler yaş düzeylerine göre farklılık gösterir.

Tablo 33'te gösterilen Ki Kare analizi sonucunda $0,05 < 0,780$ olduğundan dolayı Ho hipotezi kabul edilmektedir. Buna göre iki değişken arasında bir ilişki bulunmamaktadır.

Grafik 22. Genel Olarak Vergisini Ödemeyen Çok Fazla Mükellef Olduğu İçin Vergimi Ödemekten Rahatsız Oluyorum

Grafik 22'ye göre mükelleflerin %54'ü (%19 kesinlikle katılıyorum, %35 katılmıyorum) etrafında vergi vermeyen mükelleflerin varlığından dolayı vergilerini öderken kendilerini rahatsız hissettiklerini beyan etmişlerdir. Anketimize katılan mükelleflerin %36'sı ise (%24 katılmıyorum, %12 kesinlikle katılmıyorum) bu durumdan rahatsız olmamaktadırlar. Bu cevabı veren mükelleflere bunun nedeni sorulduğunda; -kendi üzerime düşen vergiyi ödemekten rahatsızlık duymam, ödemeyenler beni etkilemez- şeklinde kişisel yorumlar alınmıştır. Bu yargıya katılmayan bu mükellefler sadece kendi vergi borcundan kendilerini sorumlu hissetmektedirler. Hâlbuki kayıt dışı ekonomiyi önlemek sadece devlete bırakılmamalı, mükellefler de üzerine düşen görevleri yerine getirmelidir. Mükelleflerin de birbirlerini uyarmaları gerekmekte veya 'Alo 189 kayıt dışı ihbar' sistemiyle gerekli mercilere bu kayıt dışılığın bilgisinin verilmesi gerekmektedir.

Tablo 34. Vergisini Öderken Rahatsızlık Duyan Mükellefler ile Eğitim Durumları Arasındaki İlişki

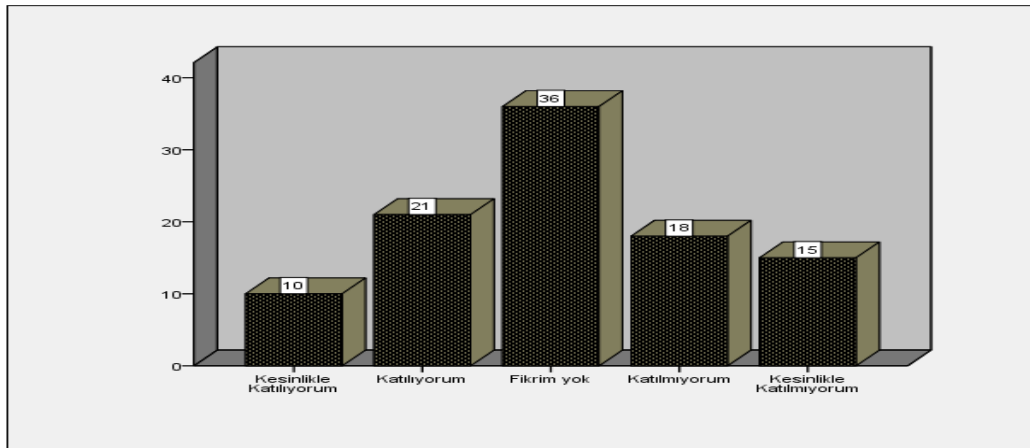
		Genel olarak vergisini ödemeyen çok fazla mükellef olduğu için vergimi ödemekten rahatsız oluyorum					Toplam
		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim yok	katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
Eğitim Durumunuz	ilköğretim	0	7	1	3	5	16
	Lise	7	14	5	14	2	42
	ön lisans	1	2	0	2	0	5
	lisans	11	10	4	4	5	34
	yüksek lisans	0	2	0	1	0	3
Toplam		19	35	10	24	12	100
Pearson Chi Square		0,137					

Ho: Genel olarak vergisini ödemeyen çok fazla mükellef olduğu için vergimi ödemekten rahatsız olanlar eğitim durumlarına göre farklılık göstermez.

H1: Genel olarak vergisini ödemeyen çok fazla mükellef olduğu için vergimi ödemekten rahatsız olanlar eğitim durumlarına göre farklılık gösterir.

Tablo 34'te gösterilen Ki Kare analizi sonucunda bulunan değer $0,05 < 0,137$ olduğundan dolayı Ho hipotezi kabul edilmektedir. Bu durumda iki değişken arasında bir ilişki olmadığı görülmektedir.

Grafik 23. Vergi Denetimi Veya İnceleme Elemanlarının Yaptıkları Denetim Görevlerinin Esnasındaki Davranışlarından Memnunum

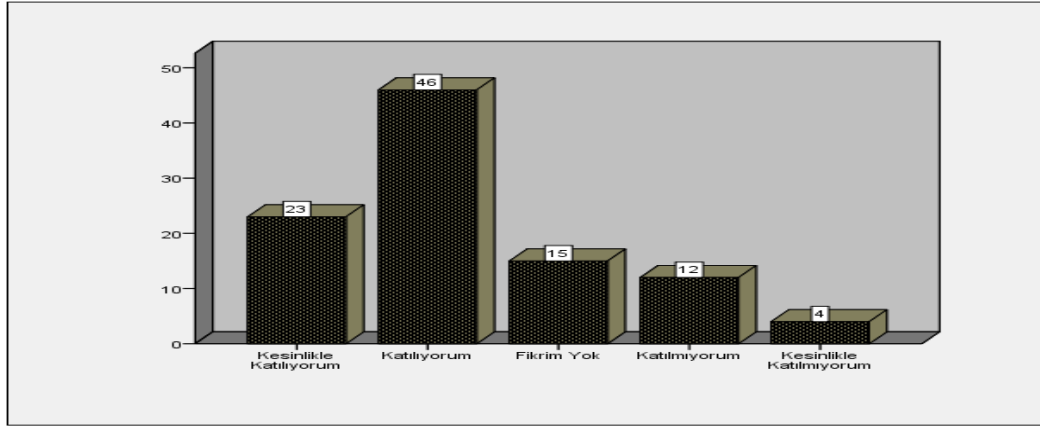
Grafik 23'e göre; ankete katılan mükelleflerin %31'i (%10 kesinlikle katılıyorum, %21'i katılıyorum) vergi denetim ve inceleme elemanlarının davranışlarından memnun olduklarını belirtirken, %33'ü (%18 katılmıyorum, %15 kesinlikle katılmıyorum) ise memnun olmadıklarını belirtmektedirler. Denetim elemanları her zaman mükelleflere iyi niyetli yaklaşmalı ve sadece hazine lehine inceleme yapmamalı hakkaniyetli davranmalıdırlar. Ayrıca mükelleflere karşı eğitimcilik sorumluluğu taşıdıklarını da unutmamalıdırlar. İşletme sahiplerinin %36'sının bu soruya 'fikrim yok' şeklinde cevap vermesinin nedeni; ankete katılan mükelleflerin %36'sının vergi denetimi geçirmemesinden kaynaklanmaktadır. Mükellefler vergi denetiminden geçmedikleri için bu konuda herhangi bir fikir yürütememektedirler. Bu ilişki aşağıdaki tabloda incelenmektedir.

Tablo 35. Vergi Denetiminden Geçen Mükelleflerin Denetim Elemanları Hakkındaki Düşünceleri

		Vergi denetimi veya inceleme elemanlarının yaptıkları denetim görevlerinin esnasındaki davranışlarından memnunum					Toplam
		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim yok	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
Daha önce vergi denetimi geçirdiniz mi	Evet	10	21	0	18	15	64
	Hayır	0	0	36	0	0	36

Tablo 35'e göre denetim geçiren mükelleflerin %31'i (%10 kesinlikle katılıyorum, %21 katılıyorum) vergi denetim elemanlarının davranışlarından memnunken %33'lük kısmı ise (%18 katılmıyorum, % 15 kesinlikle katılmıyorum) memnun olmadıklarını belirtmiştir. Vergi denetim elemanlarının mükelleflere yönelik davranışlarının olumlu, eğitici olmalı ve sadece devletin lehine sonuçlar çıkartmaya çalışmamalıdır. Memurlar görevlerini yaparken sadece devlet hazinesini düşünmemeli, mükelleflerin de hakkını korumalı ve adil davranmalıdır.

Grafik 24. Mükelleflerin Yeterince Denetlenmemesinin Vergi Kaçakçılığını Arttırdığını Düşünüyorum

Grafik 24'e göre; ankete katılanlar mükelleflerin denetlenmesinin vergi kaçakçılığını azaltacağını düşünmektedir. Ankete katılan mükelleflerin %69'u (%23 kesinlikle katılıyorum, % 46 katılmıyorum) vergi kaçakçılığının azaltılması için vergi denetiminin artırılmasının olumlu sonuçlar doğuracağını belirtmektedirler. Araştırma bulgularının doğruluğunu teyit etmek için sorulan benzer sorulardan birinin analiz edildiği Grafik 26'da çıkan sonuçta da %74 oranında mükellefin vergi denetiminin artmasıyla kayıt dışı ekonominin azalacağı yönünde görüş bildirmişlerdir.

Tablo 36. Denetimin Yetersizliği Vergi Kaçakçılığını Arttırır Düşüncesiyle Eğitim Durumu Arasındaki İlişki

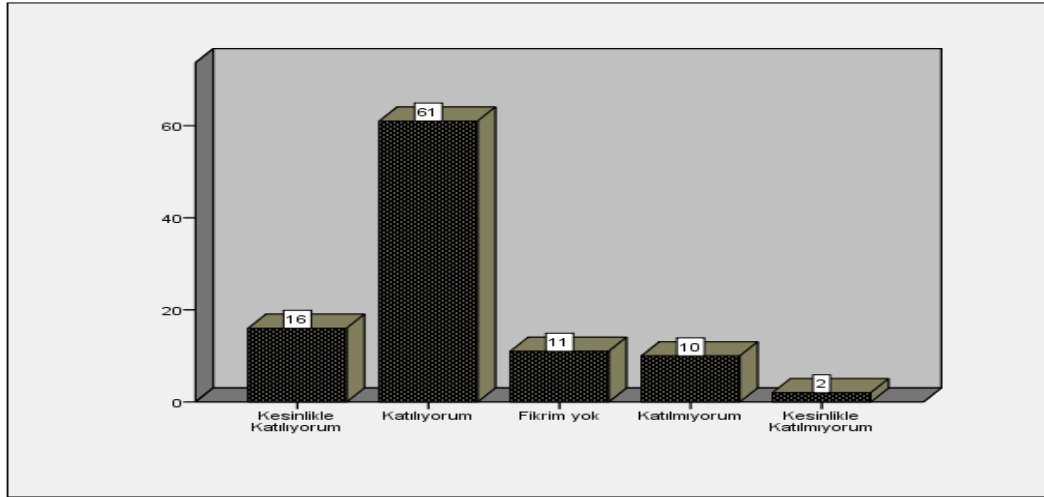
		Mükelleflerin yeterince denetlenmemesinin vergi kaçakçılığını arttırdığını düşünüyorum					Toplam
		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim Yok	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
Eğitim Durumunuz	İlköğretim	4	10	1	1	0	16
	Lise	6	20	9	6	1	42
	Ön lisans	0	1	1	3	0	5
	Lisans	13	12	4	2	3	34
	Yüksek lisans	0	3	0	0	0	3
Toplam		23	46	15	12	4	100
Pearson Chi Square							0,026

Ho: Mükelleflerin yeterince denetlenememesinin vergi kaçakçılığını arttırdığı düşüncesi eğitim durumuna göre farklılık göstermez.

H1: Mükelleflerin yeterince denetlenememesinin vergi kaçakçılığını arttırdığı düşüncesi eğitim durumuna göre farklılık gösterir.

Tablo 36’da gösterilen Ki Kare analizi sonucunda bulunan değer; 0,026’dır. $0,05 > 0,026$ olduğundan dolayı Ho hipotezi reddedilmektedir. Buna göre H1 hipotezi kabul edilmektedir. Yani iki değişken arasında bir ilişki bulunmaktadır.

Grafik 25. Vergi Denetimi Oranı Arttıkça Kayıt Dışı Ekonominin De Aynı Oranda Azalacağını Düşünüyorum

Grafik 25’e göre; anket çalışmasındaki %77 oranında mükellef (%16 kesinlikle katılıyorum, %61 katılıyorum) vergi denetimi ile kayıt dışı ekonomi arasında ters orantıyı ortaya koymuştur. Mükellefler kayıt dışı ekonominin azalmasını büyük ölçüde vergi denetimine bağlamaktadırlar.

Tablo 37. Denetim Arttıkça Kayıt Dışı Ekonominin Azalacağı Düşüncesiyle Yaş Düzeyleri Arasındaki İlişki

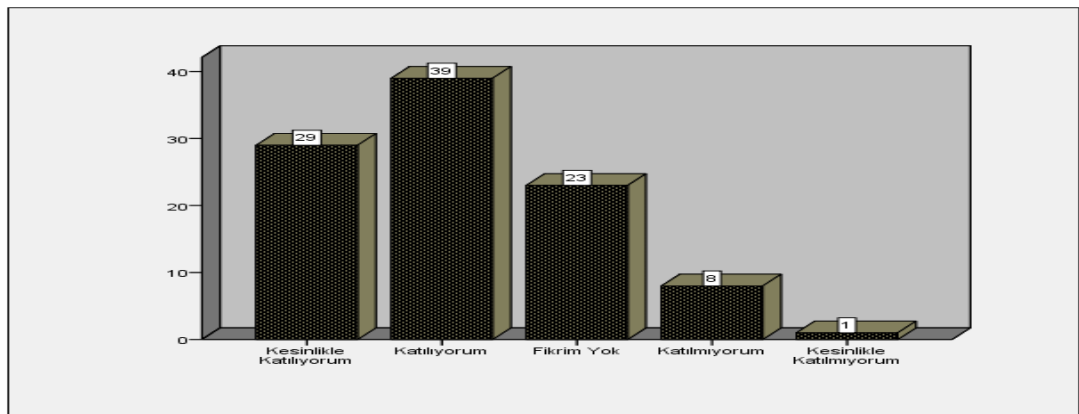
		Vergi denetimi oranı arttıkça kayıt dışı ekonominin de aynı oranda azalacağını düşünüyorum					Toplam
		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim yok	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
Yaşınız	18-29	4	8	4	2	0	18
	30-49	7	26	4	7	2	46
	50-64	5	23	3	1	0	32
	65 ve üzeri	0	4	0	0	0	4
Toplam		16	61	11	10	2	100
Pearson Chi Square		0,445					

Ho: Vergi denetim oranı arttıkça kayıt dışı ekonominin de aynı oranda azalacağı düşüncesi yaş düzeyine göre farklılık göstermez

H1: Vergi denetim oranı arttıkça kayıt dışı ekonominin de aynı oranda azalacağı düşüncesi yaş düzeyine göre farklılık gösterir.

Tablo 37’de gösterilen Ki Kare analizi sonucunda bulunan değer $0,05 < 0,445$ olduğundan dolayı Ho hipotezi kabul edilmektedir. Buna göre iki değişken arasında bir ilişki bulunmamaktadır.

Grafik 26. Vergi Denetimi Sonucunda Uygulanacak Cezaların Mükellefleri Kayıt Dışı Ekonomiden Uzak Tutacak Tutarda Olmasının Gerekliğini Düşünüyorum

Grafik 26’da görüldüğü gibi %68 oranında mükellef (%29 kesinlikle katılıyorum, %39 katılıyorum) cezaların caydırıcı olmasının olumlu sonuçlar doğuracağını bildirmişlerdir.

Tablo 38. Vergi Cezalarının Caydırıcı Olması Gerektiği Düşüncesi İle Eğitim Durumları Arasındaki İlişki

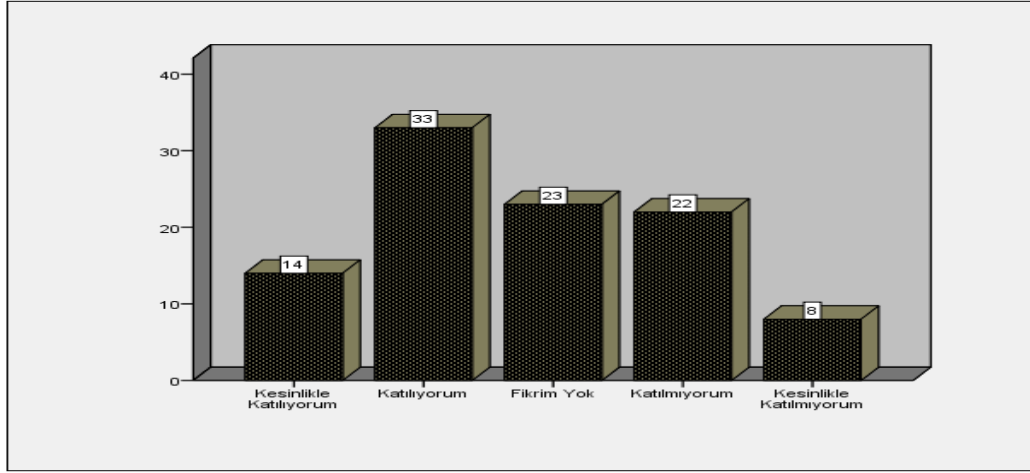
		Vergi denetimi sonucunda uygulanacak cezaların mükellefleri kayıt dışı ekonomiden uzak tutacak tutarda olmasının gerektiğini düşünüyorum					Toplam
		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim Yok	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
Eğitim Durumunuz	İlköğretim	3	6	4	3	0	16
	Lise	10	20	9	3	0	42
	Ön lisans	1	0	3	0	1	5
	Lisans	14	13	6	1	0	34
	Yüksek lisans	1	0	1	1	0	3
Toplam		29	39	23	8	1	100
Pearson Chi Square							0,003

Ho: Vergi denetimi sonucunda uygulanacak cezaların mükellefleri kayıt dışı ekonomiden uzak tutacak tutarda olmasının gerektiği düşüncesi eğitim durumuna göre farklılık göstermez.

H1: Vergi denetimi sonucunda uygulanacak cezaların mükellefleri kayıt dışı ekonomiden uzak tutacak tutarda olmasının gerektiği düşüncesi eğitim durumuna göre farklılık gösterir.

Tablo 38’de gösterilen Ki Kare analizi sonucunda bulunan değer 0,003’tür. Buna göre $0,05 > 0,003$ olduğundan dolayı Ho hipotezi reddedilir. H1 hipotezi kabul edilir. Yani iki değişken arasında bir ilişki bulunmaktadır.

Grafik 27. Vergi Denetiminden Geçip Ceza Alan Bir Mükellefin Bir Daha Kayıt Dışı Ekonomiye Yönelmemesini Sağlayacak Bir Ceza Almış Olduğunu Düşünüyorum

Grafik 27'ye göre; ankete destek veren mükellefler vergi denetiminden geçip ceza alan mükelleflerin bir daha kayıt dışı ekonomiye yönelmeyecek oranda ceza aldığını düşünen %47 oranında mükellef (%14 kesinlikle katılıyorum, %33 katılıyorum) bulunmaktadır. Yani mükellefler bu soruda da vergi cezalarının yetersiz olduğunu ortaya koymaktadırlar. Buradan çıkarılacak ortak sonuç; devlet vergilerini tam ve eksiksiz almak istiyorsa vergi ödemeyenlere yöneltilecek cezaları artırması gerekmektedir.

Tablo 39. Denetim Sonucunda Ceza Alan Mükellefin Caydırıcı Bir Ceza Aldığı Düşüncesiyle Yaş Düzeyleri Arasındaki İlişki

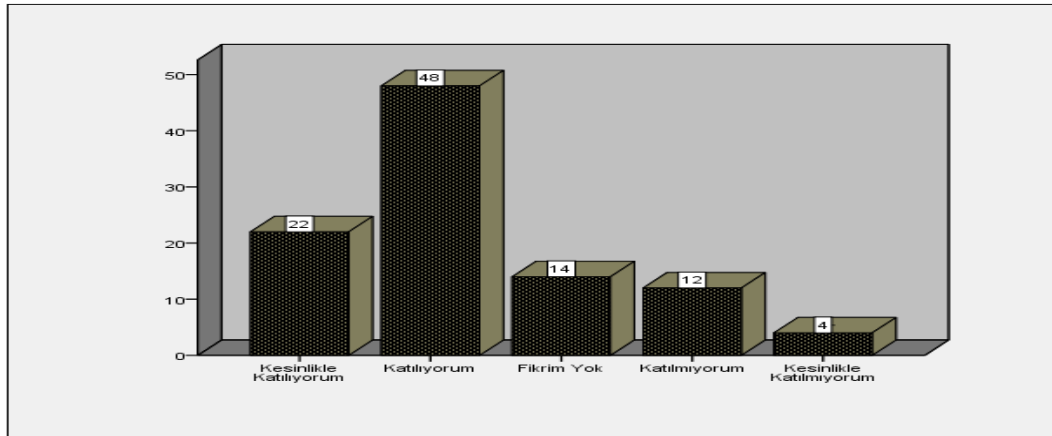
		Vergi denetiminden geçip ceza alan bir mükellefin bir daha kayıtdışı ekonomiye yönelmemesini sağlayacak bir ceza almış olduğunu düşünüyorum					Toplam
		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim Yok	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
Yaşınız	18-29	1	3	5	6	3	18
	30-49	8	13	12	9	4	46
	50-64	4	17	5	5	1	32
	65 ve üzeri	1	0	1	2	0	4
Toplam		14	33	23	22	8	100
Pearson Chi Square		0,190					

Ho: Vergi denetiminden geçip ceza alan bir mükellefin bir daha kayıtdışı ekonomiye yönelmemesini sağlayacak bir ceza almış olduğu düşüncesi yaş düzeylerine göre farklılık göstermez.

H1: Vergi denetiminden geçip ceza alan bir mükellefin bir daha kayıtdışı ekonomiye yönelmemesini sağlayacak bir ceza almış olduğu düşüncesi yaş düzeylerine göre farklılık gösterir.

Tablo 39'da gösterilen analiz sonucunda bulunan değer 0,190'dır. Buna göre $0,05 < 0,190$ olduğundan dolayı Ho hipotezi kabul edilmektedir. Yani iki değişken arasında bir ilişki bulunmamaktadır.

Grafik 28. Kayıt Dışı Ekonominin Azaltılmasında Vergi Denetiminin Yaygın Olmasının Olumlu Sonuçlar Doğuracağını Düşünüyorum

Grafik 28'e göre; ankete katılan mükelleflerin cevapladığı son soru da anketin geçerliliğini teyit etmek için sorulan en önemli sorulardan biri olan bu soruda da mükelleflerden %70 oranında (%22 kesinlikle katılıyorum, %48 katılıyorum) kayıt dışı ekonominin önlenmesinde vergi denetiminin büyük rolü ve önemi olduğu sonucu alınmaktadır.

**Tablo 40. Kayıt Dışı Ekonominin Azaltılmasında Vergi Denetiminin Önemi
Düşüncesiyle Yaş Düzeyleri İlişkisi**

		Kayıtdışı ekonominin azaltılmasında vergi denetiminin yaygın olmasının olumlu sonuçlar doğuracağını düşünüyorum					Toplam
		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim Yok	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
Yaşınız	18-29	5	5	4	3	1	18
	30-49	10	20	8	7	1	46
	50-64	7	20	2	1	2	32
	65 ve üzeri	0	3	0	1	0	4
Toplam		22	48	14	12	4	100
Pearson Chi Square		0,405					

Ho: Kayıt dışı ekonominin azaltılmasında vergi denetiminin yaygın olmasının olumlu sonuçlar doğuracağı düşüncesi yaş düzeylerine göre farklılık göstermez.

H1: Kayıt dışı ekonominin azaltılmasında vergi denetiminin yaygın olmasının olumlu sonuçlar doğuracağı düşüncesi yaş düzeylerine göre farklılık gösterir.

Tablo 40'ta gösterilen Ki Kare analizi sonucunda bulunan değer $0,05 < 0,405$ olduğundan dolayı Ho hipotezi kabul edilmektedir. Buna göre iki değişken arasında bir ilişki olmadığı görülmektedir.

3. ANALİZLERİN GENEL DEĞERLENDİRİLMESİ

Yapılan araştırmanın analizine göre; ankete katılan mükelleflerin büyük kısmı kayıt dışı ekonomi olgusunun bilincinde ve bu problemin vergi denetim mekanizmasının iyileştirilmesiyle çözülebileceğini düşünmektedirler. Mükellefler vergi mevzuatının sadeleştirilmesi, vergi oranlarının düşürülmesi, vergi cezalarının arttırılması, vergi denetimlerinin sıklaştırılması, vergisini ödemeyen mükelleflerin yakalanması, kayıt dışı ekonomiyle ilgili seminer, ders ve görsel/yazılı basında da bilgiler verilmesinin olumlu sonuçlar doğuracağını düşünmektedirler. Genel olarak mükellefler devletin en önemli finansman kaynağının vergi olduğunu belirtmekte ve vergi ödemeyen önemli bir vatandaşlık görevi olduğunu da düşünmektedirler. Bu nedenle de vergisini ödemeyen mükelleflerin varlığı vergi ödeyen dürüst mükellefleri rahatsız etmekte ve bu durumun onları da kayıt dışı ekonomiye yönlendirdiğini

belirtmişlerdir. Ayrıca çok sık çıkartılan vergi afları ve çok sık değişen mevzuatın da kayıt dışı ekonomiyi arttırdığını düşünöen mükellefler, kanundaki bu boşluklardan yararlanıp vergisini ödemeyen ve ceza almayan mükellefleri gördüklerinde bundan rahatsız olduklarını ve aynı zamanda bunu artık normal karşıladıklarını da belirtmişlerdir. Buradan anlaşılacağı gibi mükelleflerin çoğunda devlete olan güvensizlik problemi bulunmaktadır. Ayrıca genel olarak vergi ödemeyi önemli bir vatandaşlık görevi olarak gören mükellefler, aynı zamanda ödedikleri vergilerin gereken yerlere harcanmadığını veya lüzumsuz yere harcandığını da düşünmektedirler. Buradan da çıkan sonuç; mükelleflerin devletin yaptığı harcamaları onaylamadıkları yönündedir. Ankete katılan mükellefler genel olarak; ülkemizde seyreden kayıt dışı ekonominin önlenmesi için vergi denetim mekanizmalarının iyi işlenmesi, vergi denetim elemanlarının iyi yetişmiş ve tarafsız olması, kendisi defalarca denetlenirken diğör mükelleflerin de aynı şekilde denetlenmesi ve böylelikle var olan haksızlığın ortadan kalkması, mükellefler üzerindeki ağır vergi yükünün ortadan kalkması, vergi cezalarının caydırıcılığının artması şeklinde fikirlerini beyan etmişlerdir. Tüm sayılan faktörler ve ankette bulunan diğör verilerde bulunan öneri ve istekler yerine getirildiği takdirde kayıt dışı ekonomi azalacak ve mükelleflerin devlete olan güveni artacaktır. Böylelikle vergisini zamanında ve eksiksiz ödeyen mükelleflerin de kayıt dışı ekonomiye yönelme riski de ortadan kalkacaktır.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Artan nüfus ve gelişen teknolojiyle ülke vatandaşlarının ihtiyaçları ve beklentileri de her geçen gün artmaktadır. Devletin bu hizmetleri sunmak için yaptığı harcamaların en önemli finansman kaynağı da egemenlik gücüne dayanarak mükelleflerinden aldığı vergilerdir. Vergiler devlet açısından en garanti ve en risksiz gelir aracı olarak görülmektedir. Aynı zamanda vergiler en az maliyetle gelir getirme fonksiyonuyla da devletin vazgeçilmez bir gelir unsuru olarak görülmektedir. Aynı zamanda vergiler sosyal ve ekonomik hayata da yön verme açısından önemli bir politika aracı olarak büyük önem taşımaktadır.

Ülkemizde vergiler beyan esasına göre alınmaktadır. Vatandaşlar kendi gelirlerini kendileri beyan etmekte ve oluşturulan matrah üzerinden vergisini ödemektedir. Bu noktada devlet büyük sıkıntıya düşmekte ve beyanların doğru olup olmadığını araştırmak durumunda kalmaktadır. Beyan esasında mükelleflerin bilinçli ve duyarlı olmaması durumunda kaçakçılık riski taşımaktadır. Çünkü mükellefler bilerek veya bilmeyerek eksik, yanlış veya yalan beyan verebilmektedirler. Bu yanlış beyanların ortaya çıkarılabilmesi için güçlü bir denetim yapısının ve ceza müessesesinin varlığına ihtiyaç duyulmaktadır.

Vergi denetimi; bir ülkede yürürlükte olan vergi kanunlarının mükellefler tarafından yerine getirilip getirilmediğini denetlemek amacıyla yapılmaktadır. Yapılan denetimler sonucunda mükelleflerin bilerek veya bilmeyerek yaptıkları hata veya hileleri ortaya çıkararak verginin aslı, ceza ve zamlarıyla beraber tahsil edilmesini sağlamak, bunun sonucunda da devleti vergi alacağına kavuşturmak amacı vardır. Bu amaçların yanı sıra; denetlenen bir mükellefin daha sonra ki faaliyetlerinde kanunlara uyması ve hiç denetlenmeyen mükelleflerin de denetleme olacağı düşüncesiyle kanunlara uyması sağlanmış olacaktır. Vergi denetimi ne kadar yoğun ve sık olursa denetleneceğinin bilincinde olan mükellef daha dikkatli

davranacak ve hata ve hileye yönelmeyecektir. Böylelikle vatandaşların kayıt dışı ekonomiye yönelme riskleri de ortadan kalkacaktır. Bir ülkede eğer devletin koyduğu kanunlara ve yaptırım gücüne güven duyulmuyorsa öncelikle bu aksaklıkların giderilmesi ve vergi denetiminin de arttırılması gerekmektedir. Mükelleflerin vergi ahlakı ve vergi bilinci konularında yetersiz görüldüğü takdirde bu konularla ilgili gerekli bilgiler hakkında bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Sadece bilerek ve kasten vergi kaçıran mükelleflerin yanı sıra, iyi niyetli mükellefler nedeniyle de kayıt dışı ekonomi oluşabilmektedir. Bilmeden, istemeden vergisel veya matrahsal hatalar yaparak kayıt dışı ekonominin oluşmasına neden olan mükellefler de bulunmaktadır. Mükellefler vergi konusunda gerek eğitimsizlik gerekse bilgisizlik gibi nedenlerin yanı sıra özensizlik ve dikkatsizlik nedeniyle de kayıt dışı ekonomiye sebep olabilmektedirler. Bunları engellemek için mükelleflere vergi bilincinin aşılması ve üzerine düşen görevlerin neler olduğu anlatılması gerekmektedir.

Bir ülkede yaşan vatandaşlar bu konuda ne kadar hassas ve bilgili olursa o kadar vergi ödemeye eğilimli olacak ve vergi kaçırmaktan çekinir hale gelecektir. Aksi halde denetlenmeyeceğini düşünen veya denetlense bile sonucunda çok ağır bir ceza almayacağını düşünen mükellefler vergisini beyan ederken gereken özeni göstermeyecektir. Mükelleflerin üzerine düşen vergisel ödevleri yerine getirmemeleri halinde de hem devletin vergi gelirlerinde bir azalma olacak, hem devlete güven azalacak hem de vergisini ödeyen ve ödemeyen mükellefler arasında adaletsizliğe neden olacaklardır. Ülkemizde de büyük oranlarda seyreden kayıt dışı ekonominin varlığı gözle görülen bir gerçektir. Vergi denetimlerinin etkinliği de vergi kaçakçılığını önlemek için çok önemli bir olgudur. Denetim mekanizmaları ne kadar iyi işlerse mükellefler vergi ödeme konusunda o kadar dikkatli olacaklardır. Vergisini ödemeyen mükellefler yakalandığı takdirde alacağı caydırıcı bir ceza nedeniyle bir daha vergisini ödemekten kaçınmayacak ve denetim mekanizmasının bilincinde olan mükellefler de vergisini gününde ve eksiksiz ödemeye çalışacaklardır. Yapılan anket çalışması verilerine göre ankete katılan mükelleflerin %69'luk kısmı devlete ödedikleri vergi ile devletin sunduğu hizmetler arasında bir bağ olduğunu düşünmektedirler. Tahsil edilen vergilerle devletten daha fazla kamusal mal ve hizmet alacağını düşünen %66 oranında mükellef bulunmaktadır.

Ayrıca ankete katılan mükelleflerin %87'si vergi vermeyi askerlik gibi bir vatan görevi olarak görmektedir. Mükellefler devletin sunmak zorunda olduğu kamusal mal ve hizmetlerin finansmanında verginin büyük önem taşıdığını belirtmişlerdir. Mükellefler ödedikleri vergiler sonucunda devletten hizmet alacaklarını düşünmekle birlikte ankete katılan mükelleflerin %72'si etrafında vergisini ödemediği halde yakalanmayan mükellefler olduğunu da belirtmişlerdir. Mükelleflerin %54'ü etrafında vergisini ödemeyen ve yakalanmayan mükelleflerin varlığını bildikleri için vergi verirken rahatsız olduklarını belirtmişlerdir.

Ayrıca tahsil edilen vergilerin en gerekli kamu hizmetlerine harcanmadığını düşünen ve bu nedenle vergilerini gönül rızası ile ödemeyen %45 oranında mükellef bulunmaktadır. Bu verilere göre ankete katılan mükellefler, devletin kamusal mal ve hizmet sunabilmek için vergilere ihtiyaç duyduğunu, vergi vermenin vatandaşlık görevi olduğunu ve ödedikleri vergi karşılığında daha fazla kamusal mal ve hizmet alacaklarını düşünmektedirler. Bunun yanı sıra, mükellefler etrafında vergi kaçırdığı halde yakalanmayan mükellefler olduğunu görmekte ve bu nedenle vergi verirken rahatsızlık duymaktadırlar. Ayrıca devlete vergi verme gerekliliğine inanmakla beraber devletin bu vergileri gerekli yerlerde harcamadığını düşünmektedirler. Bu nedenle mükelleflerin devlete olan güveni de sarsılmaktadır. Bunların önlenmesi için vergi denetiminin artırılmasının yanı sıra devletin vatandaşların daha fazla ihtiyaç duyduğu alanlarda kamusal mal ve hizmet sunarak, mükellefleri vergi vermeye teşvik etmesi gerekmektedir.

Yapılan anket çalışmasındaki verilere göre; ankete katılan mükelleflerin %80'i vergi kaçakçılığını cezalandırılması gereken büyük bir suç olarak görmekle beraber, %68'i de vergi kaçırana uygulanan cezaların yeterince caydırıcı olmadığını düşünmektedirler. Mükelleflerin %59'u vergi cezalarının yükseltilmesiyle vergi kaçakçılığının azalacağını belirtmektedirler. Ankete katılan mükelleflerin %68'i vergi denetimi sonucunda uygulanacak cezanın mükellefleri bir daha kayıt dışı ekonomiye yöneltmeyecek ciddi bir tutarda olması gerektiğini düşünmektedir; fakat verilere göre mükelleflerin %47'si var olan cezaların ciddi bir caydırıcılık seviyesinde olmadığını belirtmişlerdir. Yapılan analizlere göre; mükellefler vergi kaçakçılığına uygulanacak cezaların caydırıcı olmadığını, cezaların yükseltilmesinin

olumlu sonuçlar doğuracağını, vergi kaçakçılığı sonucunda ceza alan bir mükellefin bir daha vergi kaçırmaya cesaret edemeyecek bir ceza almasının gerektiğini belirtmişlerdir.

Denetim sonucunda; vergisini kaçırın mükellefin tespit edilip hem verginin aslı hem de cezasıyla tahsil edilmesiyle beraber devletin alacağına kavuşması ve harcamaları için gereken finansmanı sağlayabilmesi denetimin olumlu sonuçları olarak görülmektedir. Mükelleflere yapılan denetimler esnasında vergi inceleme elemanlarının sadece devlet lehine değil aynı zamanda mükellef lehine de işlem yapması gerekmektedir. İnceleme elemanlarının tek amacı hazineye ek gelir sağlamak olarak görülmemelidir. İnceleme elemanları sadece araştırmacı ve önleyici değil aynı zamanda eğitici de olmalıdır. İnceleme esnasında mükelleflere çeşitli bilgiler verilerek iyi niyetli mükelleflerin işlemlerini bir dahakine daha dikkatli ve bilinçli yapması sağlanacaktır. Böylelikle incelenen ve eğitilen mükellef bir daha vergisini bilerek/bilmeyerek kaçırmaya yönelmeyecek ve bunun sonucunda denetimden beklenen etkinlik ve adalet sağlanmış olacaktır.

Ankete katılan mükelleflerin %36'sı vergi denetimi geçirmemiş, mükelleflerin %33'ü ise; geçirdikleri vergi denetimi sırasında inceleme elemanlarının davranışlarından memnun değilken, %31'i de memnun olduklarını belirtmişlerdir. Mükellefler incelemeye gelen inceleme elemanlarının daha güler yüzlü, eğitici ve açıklayıcı olmasını istediklerini vurgulamışlardır. Denetim elemanlarıyla ilgili bir diğer önemli husus ise uzmanlaşma ile ilgilidir. Ülkede bulunan denetim mekanizmaları içinde çalışan denetim elemanları kişilik, bilgi ve becerilerine göre görevler almalı ve buldukları konumlarda uzmanlaşmaya gitmelidirler. Denetim elemanları yaptıkları işte yeterli hale gelmeleri ile hem maddi açıdan hem de zaman açısından tasarruf sağlanacaktır. Denetim mekanizması içerisindeki görevler arasında denetim elemanının kendisine uygun bir görev içerisinde uzmanlaşmaya gitmesi olumlu sonuçlar doğuracaktır. Böylelikle denetim elemanının kendi görevinde uzman hale gelmesi ve yapacağı işi iyi bilmesi neticesinde daha fazla işletme incelenebilecek böylelikle denetim oranı artacaktır. Denetim oranının artmasıyla mükellefler de her an denetlenebileceğini düşünecek ve böylelikle işlemlerini yaparken daha dikkatli ve özenli davranacak. Bunun

sonucunda da kayıt dışına yönelme riski kalkacaktır. Ülkemizdeki vergi mevzuatı oldukça karmaşık ve anlaşılması zordur, bu nedenle inceleme elemanları karşısındaki mükelleflerin anlayabileceği açıklıkta ve seviyede açıklamalar yapmalı ve bilgiler vermelidir. Sorunun köküne inildiğinde aslında vergi mevzuatının açık ve anlaşılabilir olmasının vatandaşlar için olumlu sonuçlar doğurabileceği görülmektedir. Bir mükellef vergi mevzuatıyla ilgili bir şey öğrenmek veya uygulaması gereken ödevini nasıl ifa edeceğini görebilmek için mevzuatı açtığında kolaylıkla bir şey anlayabilmesi, takip edebilmesi oldukça güçtür. Kaldı ki ülkemizde yaşanan bu karmaşıklık konunun uzmanlarını bile zor durumda bırakmaktadır.

Ankete katılan mükelleflerin %67'si vergi kanunları, tebliğler ve mevzuatın yeterince açık ve anlaşılabilir olmadığını düşünmektedirler. Devamlı değişen kanunlar, birbirini tekrar eden mükerrer maddeler, aynı konuyla ilgili farklı kanunlarda yer alan farklı maddeler mükellefleri de zor durumda bırakmakta ve hataya düşmelerine neden olmaktadır. İyi niyet taşıyan bir mükellef bile yanlış bildiği kanun nedeniyle hata yapmakta ve ceza almakta veya kötü niyetli bir mükellef yapması gerekeni bildiği halde mevzuatın karmaşıklığını ileri sürerek bu nedenin arkasına sığınmaktadır. Tüm bu olumsuzlukların giderilebilmesi için mevzuatın açık, anlaşılabilir ve sade bir dille düzenlenmesi, mükerrer maddelerin temizlenmesi gerekmektedir.

Vatandaşlar devlete ödedikleri vergilerin gerekli yerlerde kullanılmadığını – bir nevi çar çur edildiğini- düşünmekte ve genellikle vergisini ödemeyip yakalanmayan mükelleflerin varlığının azımsanmayacak kadar çok olduğunu düşünmektedir. Ankete katılan mükelleflerin %72'si vergisini ödemediği halde yakalanmayan mükellefler olduğunu belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra mükelleflerin %54'ü vergi kaçırdığı halde yakalanmayan mükellefler gördüklerinde artık bunu normal karşılamaktadır. Mükelleflerin devlete olan güveninin sarsılmasına neden olan denetim yetersizliği sebebiyle mükellefler vergisini ödemekten kaçmakta ve vergisini ödemeyen başka mükellefler gördüğünde de bunu normal karşılamaktadır. Gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de vergi bilinci ve vergi ahlakı tam olarak oturmamıştır. Bazı mükellefler neden vergi verdiğini ve vermek zorunda olduğunun bilincinde olmamakla beraber bazı mükellefler bunun

bilmekte fakat vergisini ödemek istememektedir. Bu nedenle mükelleflere vergi bilinci ve vergi ahlakı aşılması gerekmektedir. Bu amaç doğrultusunda halka ücretsiz seminerler verilmeli, çocuklara vergi bilinci aşılmalı ve yazılı/görsel basında vergi ile ilgili konulara sıkça değinilmelidir. Ankete katılan mükelleflerin % 62'si televizyon, radyo ve yazılı basında vergi ahlakı ile ilgili bilgilendirme yapılmasını, %68'i vergi ödeme yükümlülüğünün önemini ilköğretim okullarından itibaren ders olarak verilmesini ve %77'si de vergi ahlakı ile ilgili ücretsiz seminerler verilerek halkın bilinçlendirilmesinin vergi kaçakçılığını azaltacağını düşünmektedirler.

Ele alınması gereken diğer bir husus ise; vergi kaçırana uygulanan cezaların caydırıcılık özelliğinin olmaması problemidir. Vergi ödemekle yükümlü olan bir vatandaş vergisini ödemeyip elindeki parayla yatırım yaptığı takdirde elde edeceği gelir eğer ödeyeceği verginin aslı ve cezasından daha yüksekse mükellef vergisini ödememektedir. Ödeyeceği vergi tutarında yatırım yapıp, karlı bir kazanç sağladıktan sonra vergisini ve cezasını ödemeye yönelecektir. Bu de devletin alacağına geç kavuşmasına neden olacaktır. Bu problemin çözümü için yapılacak öneri ise; vergi cezalarının arttırılması yani caydırıcılık özelliğinin oluşturulmasıdır. Böylelikle; vergisini kaçırana mükellef yüksek miktarda ceza ödediğinde bir daha vergisini kaçırmaya yeltenmemesinin sağlanmasıyla beraber diğer mükelleflerin de gözü korkacağı için vergisini gününde ve tam ödemeye teşvik edilmiş olacaktır.

Bu konuyla bağlantılı olarak uzlaşma müessesesi ve af konularına da değinmek gerekirse; sık sık çıkartılan aflar da vergi kaçakçılığına neden olmaktadır. Bakıldığında "af" kavramı olumlu gibi gözükse de aslında olumsuz yönü daha ağır basmaktadır. Çıkartılan af ile vergi borçlarının belli bir oranı düşülüp taksitlere bölünerek mükelleflerin vergi borcunun teşviki ve devletin vergi alacağına hiç kavuşamamaktansa bir kısmına kavuşma arzusu af kanunlarının olumlu yönleri olarak görülmektedir. Fakat -nasıl olsa af çıkar- düşüncesiyle vergisini ödemeyip bununla beraber, af çıktığında cezası silinip taksitlerle de vergisini ödeyen mükellef ile günü gününe, eksiksiz vergisini ödeyen mükellef arasında adaletsizlik oluşacaktır. Böylelikle vergisini tam ödeyen mükellef de bir daha vergisini ödemeyip af çıkmasını bekleyecektir. Af konusunun dolaylı sonucu olarak da devlete olan

güvenin sarsılması söz konusudur. Yapılan anket çalışmasına katılan mükelleflerin %74'ü yakın bir tarihte vergi affı çıkacağını bilen mükelleflerin vergi borcunu af tarihine kadar ertelediğini düşünmektedir. Ayrıca uzlaşma müessesesi de vergi kaçırmayı tetikleyen başka bir unsurdur. Mükellefler vergilerini zamanında ödemeyip uzlaşmaya gittiği takdirde yine vergi cezalarından büyük oranda kurtulup taksitlerle borcunu ödemektedir. Bu müessese de devletin vergi alacağına kavuşması konusunda olumludur; fakat yine mükelleflerin vergisini zamanında ödememesine de bir neden teşkil etmektedir.

Mükelleflerin vergilerini ödememesi/ödeyememesi vergi oranlarının fazlalığından da kaynaklanmaktadır. Kimi mükellef devlet otoritesine ve siyasi mekanizmalara tepki olarak vergisini ödememekte, kimi mükellef ise; vergi oranlarının fazlalığından dolayı vergisini ödeyememektedir. Vergi oranları nispeten düşürüldüğü takdirde mükellefler vergi ödemeye daha sıcak bakacak ve devlet daha az miktarlarla daha fazla mükellefinden vergisini toplayabilecektir. Böylelikle ülke içerisinde adalet sağlanacak ve devlete olan güven artacaktır. Kayıtlı ekonomi içerisindeki kayıt dışı ekonominin payının fazla olmasını olumlu gören araştırmacılar da bulunmaktadır. Ankete katılan mükelleflerin %45'i son yıllarda kayıt dışı ekonominin arttığını düşünmektedir. Aynı zamanda mükelleflerin %47'si kayıtlı ekonominin kayıt dışı ekonomiden daha az olduğunu belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra kayıt dışı ekonominin ekonomiyi canlandırdığı görüşüne katılmayan %48 oranında mükellef bulunmaktadır. Kayıt dışı ekonominin ekonomiyi canlandırdığı, işsizliği azalttığı yönünde olumlu görüşler bulunsa bile kayıt dışı ekonomi bir ülke içerisinde adaletsizliğe yol açan, devlete başkaldırı olarak nitelendirilen faaliyetler bütünüdür. Bu nedenle olumlu yönünden çok olumsuz yönleri ağır basmaktadır.

Kayıt dışı ekonomiyle savaşabilmek için alınan önlemlerin olumlu sonuçlara ulaşabilmesi için iktidarın gerçekten bu konuyla mücadele etmek için kararlı ve etkin olması ayrıca toplumun da bu kararlara ayak uydurması gerekmektedir. Siyasal iktidar ile toplum el ele verip bu problemi aşmak için çeşitli kararlar alıp ortak noktada buluşursa kayıt dışı ekonomiyi önlemek için büyük bir adım atılabilmekle beraber mükelleflerin de devlete olan güveni artacaktır. Ülkede uygulanan vergi denetiminin sağlıklı işleyebilmesi için çeşitli politikalar ve stratejilerle devlet

denetimlerin işleyiş mekanizmasını iyileştirici önlemler almalıdır. Uygulama esnasında denetim mekanizmalarında oluşan aksaklıkların giderilebilmesi için vergi idaresi çeşitli politikalara başvurmalıdır. Uygulanacak politikaların iyi işlemesi halinde denetimde etkinlik artacağı gibi, mükellefler de devamlı denetlenebilecek hissi içerisinde bulunacaktır. Böylelikle mükelleflerde vergi bilinci ve vergi ahlakı oluşacak, bunun sonucunda da vergi gelirlerinde bir artış yaşanacaktır. Devlet ve mükellefler isteklerini belirtip, karşılıklı anlaşma yoluna gider ve birbirlerini tatmin edici kararlar alırlarsa bu anlaşma sonucunda herkes üzerine düşen görevi gönül rızası ile yapabilecektir. Ülke içerisinde var olan yasalar mükemmel bile olsa eğer örgüt sistemi iyi değilse sonuç yine olumsuz olacaktır. İktidar mekanizması yürürlükte olan yasaları adil bir şekilde organize edebilmeli ve vergilemede etkinliği sağlama yollarına gidebilmelidir. Aksi halde en iyi yasa bile etkin bir uygulama alanı bulamazsa bir işe yaramayacaktır.

Kayıt dışı ekonomi dünyada hiçbir ülkede tamamen ortadan kaldırılmış bir olgu değildir. Yapılacak çeşitli politikalar ve alınacak önlemlerle kayıt dışı ekonomi sadece azaltılabilir, ülke içerisinde sorun teşkil etmeyecek düzeye indirilebilir, bunun dışında tamamen ortadan kaldırılması çok güçtür. Ülkemizde de kayıt dışı ekonominin boyutları göz ardı edilemeyecek boyutlarda olduğundan dolayı kayıt dışı ekonomi ile mücadele etmek ve en aza indirmeye çalışmak bir devlet politikası olarak uygulanmalıdır.

KAYNAKÇA

ACAR, İbrahim Attila, MERTER, Mehmet Emin. “*Türkiye’de 1990 Sonrası Dönemde Vergi Denetimi ve Vergi Denetiminde Etkinlik Sorunu*”, Maliye Dergisi, Eylül- Aralık 2004.s. 6-11

ADALISOY, Özlem. “*Türkiye’de Kayıt dışı Ekonomi ve Önlenmesi Yolları*” Halil Kocacık Armağan Temel Eğitim ve Staj Merkezi, Yayın No: 63, Ankara, 2005,S,48-59.

AKALIN, Güneri. “*Vergi Yükümüz ve Kayıt dışı Vergiler*” Mali Pusula, Yıl,1, Sayı,5, Mayıs,2005,s,8-16.

AKMAZ, Kemal, AKYOL, Öznur. “*Türkiye’de Vergiye Karşı Gösterilen Reaksiyonların Sebepleri*” Vergi Raporu Dergisi, Yıl:15, Sayı: 94, Temmuz 2007, s,31, 33.

ALPASLAN, Mustafa, “*Vergi Dairesi Müdürleri’nin 3568 Sayılı Yasaya Göre SMMM Ruhsat Talebi*”, <http://www.muhasetr.com/yazarlarimiz/mustafaalpaslan/035/> (Erişim Tarihi 11.05.2011)

ALTUĞ, Osman, “*Kayıt dışı Ekonomi*”, İstanbul, 1999, Türkmen Kitabevi, İkinci Baskı, s, 1-506.

ANDERBERG, Dan, BALESTRINO, Alessandro, GALMARINI, Umberto. “*Search and Taxation in a Model On Underground Economic Activities*”, Economic Inquiry, Vol. 41, No. 4, 2003,s, 647.

ASLANOĞLU, Suphi, YILDIZ, Seyfi, “*Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi Olgusu, Bu Olguyu Azaltmaya Yönelik Çözüm Arayışları ve Bir Öneri: Rasyo Analizi Yoluyla Etkin Bir İnceleme Sisteminin Oluşturulması*”, Sosyo Ekonomi Dergisi Yıl:3, Sayı:6/2007,s.134.

AVDER, Erdoğan.”*Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri*”,Ekev Akademi Dergisi, Yıl: 10, Sayı:29, <http://www.muhasetr.com/yazarlarimiz/erdogan/011/> 2006,s,353.

AY, Hakkı Mümin. “Türkiye’de Kayıt dışı Ekonomiyi Önlemede Bilgi Ekonomisinin Etkinliği ve Gelir İdaresinin Rolü” Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi, Sayı, 11, Yıl, 9, Aralık 2006, s,57-81.

AYDIN, M. Bülent, “Kayıt Dışı Ekonomi-Vergi Denetimi- İdari Yapı-7”, *Maliye ve Sigorta Yorumları Dergisi*, 15 Mayıs 2006, s.4.

AYGEN, Filiz. “Vergi Kayıp ve Kaçakçılığının Nedenleri ve Bunların Önlenmesinde Denetimin Rolü” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ağustos 2003, s,1-136.

BAĞDINLI, İ. Halil. “Kayıt dışı Ekonomi ile Mücadelede Gelir İdaresi ve Vergi Denetiminin Yeniden Organizasyonu”, 21. Türkiye Maliye Sempozyumu,Çanakkale, 10-14 Mayıs 2006, s,27-40.

BARBAK, Ahmet, “Gelir İdaresi’nde Yeniden Yapılanma ve Özerklik Tartışmaları (1980-2010), YBAD Seminer Çalışmaları, Ankara Üniversitesi, s,1-39.

BAŞPINAR, Ahmet, “Kamuda İç Denetim ve Merkezi Uyumlaştırma Fonksiyonu”, *Maliye Dergisi*, Sayı: 151, Temmuz- Aralık 2006, s.23-40.

BAYRAKLI, Hasan Hüseyin, SARUÇ, Naci Tolga, SAĞBAŞ, İsa. “ Vergi Kaçırma Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi ve Vergi Kaçaklarının Önlenmesi: Anket Çalışması Bulguları”, 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, Antalya, 2004, s,204-255.

BOZDAĞ, Ahmet, “Türk Ceza Hukukunda ve Vergi Ceza Hukukunda Tekerrür, Afyonkarahisar Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2008. S.1-157

CAN, İsmail, “Almanya’da Devletin Yapısı ve Vergi Sisteminin Anayasal Temelleri”, *Maliye Dergisi*, Sayı:145, Ocak-Nisan, 2004,s.1,5.

CANDAN, Turgut. “Yargı Kararları Işığında Vergi Kayıp ve Kaçağının Değerlendirilmesi”, 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, Antalya, 2004, s, 255-281.

ÇETİN, Güneş, “Bilişim Teknolojilerindeki Gelişmelerin Vergilemede Kayıt Düzeni ve Denetim Uygulamalarına Etkisi”, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, Cilt:2, Sayı, 1, 2010, s, 79-85.

ÇETİN, Güneş, “Vergi Aflarının Vergi Mükelleflerinin Tutum e Davranışları Üzerindeki Etkisi”, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Celal Bayar Üniversitesi, İ.İ.B.F. Manisa, Cilt:14, Sayı:2, 2007,s. 172-179.

ÇİLOĞLU, İsmail. “*Kayıt dışı Ekonominin İşleyişi ve Kamu Bütçesine Etkisi*”, Hazine Dergisi, 1998, Sayı, 12, s, 27-51.

DEMİR, İhsan Cemil. “*Mükelleflerin Vergi Karşısındaki Davranışları, (Afyon İli Anket Çalışması)*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon, 1999.

İhsan Cemil Demir. “*Vergi Ahlakı ve Belirleyenleri: Ege Bölgesi Örneği*”, Dokuz Eylül Üniversitesi, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, İzmir, 2008.

DEMİR, Yasin. “*Kayıt dışı Ekonomi ve Basel II*” Vergi Raporu, Sayı: 105, Haziran, 2008, s,80-92.

DEMİRCAN, Esra Siverekli “*Vergilendirmenin Ekonomik Büyüme ve Kalkınmaya Etkisi*”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı:21, Temmuz, Aralık 2003, s. 97-116.

DEMİRCAN, Esra Siverekli. “*Türkiye’de Vergi Politikalarının Siyasi Analizi: Siyasi Değişimin Vergi Kayıp ve Kaçaklarına Etkisi Üzerine Bir İnceleme*”, 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, Antalya, 2004, s, 533-573.

DEVRİM, Fevzi, TURGAY, Timur, “*Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Önlenmesinde İdare-Mükellef Etkileşimi ve Bağlı Bileşenlerinin Rolü*”, 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, Antalya, 2004,s.750- 776.

DİNÇER, Burcu. “*Kayıt dışı Ekonomi ve Rekabetçi Piyasalar Üzerine Etkisi*”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2007,s, 1-169

DOĞANYİĞİT, Sadettin. “*Vergi Kayıp ve Kaçağının Önlenmesinde Yeni Arayışlar: Mükellef Haklarının Korunması ve Mükelleflerin Vergiye Karşı Dirençlerinin Minimize Edilmesi*”, 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, Antalya, 2004, s, 793-801.

DOĞRUSÖZ, Bumin. “*Kayıt dışı Ekonomi ile Mücadelede Para Hareketlerinin İzlenme Araçları*”, Yaklaşım, Yıl,16, Sayı, 191, 2008, s, 54-56.

DOĞRUSÖZ, Bumin. “*Kayıt dışı Ekonomi ile Mücadele Açısından Vergi Hukuku Özel Hukuk İlişkilerine Bakış*”, 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, Antalya, 2004,s,158-177.

DPT, Sekizinci 5 Yıllık Kalkınma Planı “*Kayıt dışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu Raporu*”, Yayın No. 2603, ÖİK: 614.Ankara, 2001, s,1-273.

DURA, Cihan. “Kayıt dışı Ekonomi Kavramı, Sebep ve Etkileri, Ölçülmesi Mücadele Yolları ve Türk Ekonomisindeki Yeri”, Maliye Dergisi, Sayı, 124, Ocak-Nisan, 1997, s,3-12.

ENGİN, İsmail. “Vergi Rekabeti”, Ankara, Yayın No: 198, Sermaye Piyasası Kurulu, 2006, s, 1-156.

ERDOĞAN, Ertuğrul Yaşar, “Vergi İncelemelerinde Alınan İfadelerin Vergi Usul Kanunu ve Ceza Muhakemesi Kanunu Açısından Delil Olarak Değerlendirilmesi” Vergi Raporu Dergisi, Sayı: 103, Nisan 2008, s.56-65.

ERKUŞ, Hakan, KARAGÖZ, Kadir. “Türkiye’de Kayıt dışı Ekonomi ve Vergi Kaybının Tahmini” Maliye Dergisi, Sayı, 15, Ocak-Haziran 2009, s,126-140.

EROL, Ahmet, “Vergi Denetiminde Hukuki Özen”, Yaklaşım Dergisi, Sayı:194, Şubat, 2009, s. 36-40.

FUGAZZA, Marco, JACQUES, Jean- François. “Labor Market Institutions, Taxation And The Underground Economy”, Journal of Public Economics 88, 2003, s, 395.

Gelir İdaresi Başkanlığı, “Vergi Hatalarında Düzeltme İşlemleri ile Pişmanlık ve Islah Hükümlerinin Uygulanması”, Yayın No: 66 ,Haziran 2008

Gelirler Kontrolörleri Derneği Panel. “Kayıt dışı Ekonomiyle Mücadelede Vergi Kanunlarının Yeniden Yazımı”, 2005, Ankara, 1-141.

GERÇEK, Adnan, SARILI, Mustafa Ali, TEZCAN, Keramet. “5345 Sayılı Kanun Çerçevesinde Gelir İdaresi ile Vergi Denetiminin Yeniden Yapılandırılmasının Değerlendirilmesi ve Öneriler”, Gelirler Kontrolörlüğü Derneği, Kurtiş Matbaacılık, Ankara, Şubat 2006, s,1-69.

GERÇEK, Adnan. “Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Önlenmesi Açısından Vergi İdaresinin Sorunları ve Yeniden Yapılandırma Önerisi”, 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçakları Önlenmesi Yolları, Antalya, 2005, s, 621-659.

GÖK, Abdulkerim, “Vergi Direncinin Gelişimi”, Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt XXII, Sayı,1, 2007, s.149.

GÜMÜŞ, Turgut. “Dışsallık ve Kayıt dışı Ekonomi Kavramına İlişkin Bir Değerlendirme” Gazi Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, 3/2000, s,63-70.

GÜNAYDIN, İhsan, BENK, Serkan, “Globalleşme Sonucu Oluşan Vergi Kayıp ve Kaçaklarını Önlemede Uluslar arası İşbirliğinin Önemi”, 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, Antalya, 2004, s.381-421.

HALICIOĞLU, Ferda. “*The Black Economy in Turkey: An Empirical Investigation*” The Review of Political Sciences of Ankara University, 1999, Vol: 53, s, 4.

HEPER, Fethi. “*Türk Vergi Sistemi*”, Anadolu Üniversitesi Yayını No:1572, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 828, Ağustos-2005, Eskişehir, s.1-304.

ILGIN, Yılmaz. “*Kayıt dışı Ekonomi ve Türkiye’deki Boyutları*”, Uzmanlık Tezi, DPT, Yayın no, 2492, Ankara, 1999, s,1-165.

IRMAK, Nuh, BİLEN, Yasin. “*Türkiye’de Vergi Denetiminin Yeniden Yapılanması ve Bir Önerisi*”, Vergi Raporu, Sayı, 88, Ocak, 2007, s,11-19.

İŞİK, Nihat, ACAR, Mustafa “*Kayıt dışı Ekonomi: Ölçme Yöntemleri, Boyutları, Yarar ve Zararları Üzerine Bir Değerlendirme*” Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Sayı : 21, Temmuz- Aralık, 2003, s, 119-136.

İŞBİLEN YÜCEL, Leyla, ” *Bulanık Regresyon: Türkiye’de 1980-2004 Döneminde Kayıt dışı Ekonominin Bulanık Yöntemlerle Tahminine İlişkin Bir Uygulama*”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2005, s,1-117.

KALMIŞ, Halis, YILMAZ, Burcu. “*Vergi Kayıp ve Kaçaklarını Önlemede Bir Çözüm Önerisi: Servetlerin Beyanı ve İzlenmesi*”, 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, Antalya, 2004,s, 822-834.

KANLI, Murat. “*Dolaylı Vergiler ve Kayıt dışı Ekonomi*”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2007, s, 1-104.

KARAKOÇ, Yusuf, “*Hukuki Nedenlerden Kaynaklanan Vergi Kayıp ve Kaçakları(Düzenleme-Uygulama- Yargılama)*”, 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, Antalya,2004, s.90-115.

KATKAT, Münevver, “*Türkiye’de Vergi Yönünden Denetimin Kayıt dışı ekonomi Üzerindeki Başarısı*”, Atatürk Üniversitesi, İşletme Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2007, s. 47

KIRBAŞ, Sadık. “*Kayıt dışı Ekonomi, Nedenleri, Boyutları ve Çözüm Yolları*” TESAV Yayın No: 9, 1995,s,1-85.

KIRCI, Nüket. “Türkiye’de Kayıt dışı Ekonominin Tahmini: Ekonometrik Bir Yaklaşım”, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006, s, 1-108.

KIZILOT, Şükrü, ÇOMAKLI, Şafak. “Vergi Kayıp ve Kaçakları ve Kayıt dışı Ekonomi İlişkisi ve Boyutlarının Mevzuat Açısından Değerlendirilmesi”, 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, Antalya, 2004,s,115-158.

KOÇDEMİR, Mehmet, “Denetim Üzerine Kavram Kargaşaları: Ülke Örnekleri, Mali Kılavuz Dergisi, Temmuz- Eylül 2007, s. 26-37.

KORKUSUZ, Mehmet, “Vergi İdaresinde Etkinlik Nasıl Sağlanabilir”, Maliye Dergisi, Sayı:110, Eylül-Aralık,1992, s.11-12.

Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, “Dünyanın 110 Ülkesinde Kayıt Dışı Ekonominin Büyüklüğü ve Ölçümü”, 21 Haziran 2005 Rapor No: 11.

MAVRAL, Ülker, “Kara Para Kayıt dışı Ekonomi İlişkisi ve Türkiye’ye Yansımaları”, 2001,Şafak Matbaacılık. s, 1-289.

MERİÇ, Metin, AY, Hakan. “Küreselleşme Olgusunun Vergi Kayıp ve Kaçakları Üzerindeki Etkisi”, 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, Antalya, 2004, s, 295-333.

MERİÇ, Metin. “Türkiye’de Vergi Kayıplarını Önlemede Katma Değer Vergisinin Rolü” Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F Cilt, 6, Sayı, 2, 1991, s,199-211.

MOĞOL, Tayfun, ÜYÜMEZ, Erkan. “Vergi Suç ve Cezalarının Ekonomisi”, 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, Antalya, 2004, s, 573-601.

MUTER, B. Naci, SAKINÇ, Süreyya, ÇELEBİ, A. Kemal, “Mükelleflerin Vergi Karşısındaki Tutum ve Davranışları Araştırması”, Manisa İli Vergi Mükellefleri Üzerine Bir Anket Çalışması”, Manisa, 1993.s. 1-74.

OKYAY, Ahmet, YILMAZ, Bülent, KIVRAK, Ersin, KARABACAK, Hakan, “Kayıt Dışı Ekonomi İle Mücadele Çevresinde Katma Değer Vergisinde Denetimin Güçlendirilmesi ve Tahsilatın Arttırılmasına İlişkin Öneriler”, Bütçe Dünyası Dergisi, Sayı:33, 2010/1, 117-118.

ORAL, Burcu Gediz, SAYIN, Ferhan, “Mali Yolsuzluğun Yansımaları: Türkiye İçin Eşbütünleşme Analizi”, Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, 52. Seri/ Yıl:2009, İstanbul, s.142-176.

ÖZ, Ersan, AKDEMİR, Tekin, “*ABD Vergi Sistemi*”, *Vergi Sorunları Dergisi* Eylül 2002 Sayı: 168,s.16.

ÖZ, Ersan, KARAKURT, Birol, “*Türk Gelir İdaresinde Yeniden Yapılanma ve Geline Nokta*”, *Finans Politik&Ekonomik Yorumlar* Cilt:44, Sayı:510, 2007,s.68-80.

ÖZARSLAN, Yasin, “*Örgütlerde E-Dönüşüm: İstanbul Vergi Dairesi Başkanlığı Servis Uygulamasına İlişkin Yönetici Görüşleri*”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1),2008, s.205-230.

ÖZÇELİK, Özer, YAŞAR, Ercan, “*Kayıt Dışı Ekonomi Olgusunu Azaltmaya Yönelik Öneriler*”, *Mali Çözüm Dergisi*, Sayı:74, Ocak-Şubat-Mart 2006 s. 214-232.

ÖZLALE, Ümit. “*Türkiye’deki Kayıt Dışı Ekonominin Dinamikleri*”, *Bütçe Dünyası*, Cilt,3, Sayı, 30, 2008,s, 4-11.

ÖZTÜRK, Neslihan Aslan. “*1990 Sonrası Türkiye’de Uygulanan Vergi Politikaları ve Kayıt Dışı Ekonomiye Önleyici Etkisi*”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi,İsparta 2007, s,33-35.*

PEHLİVAN, Serdar, “*Transfer Fiyatlandırmasında Vergi Denetiminin Etkinliği: Sorun ve Çözüm Önerileri*”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:8, Sayı, 2, 2010, s,175-194.

PINAR, Abuzer. “*Kayıt dışı Ekonomi ve Vergi Kaybı, Türkiye için İller Bazında Bir Tahmin*” *Ekonomik Yaklaşım* ,13(45)2002,s,83-97.

SARAÇOĞLU, Fatih, ÇELİK, Özge, GÖKKAYA, Murat. “*Vergi Kaçakçılığı- Denetim Olasılığı ve Cezalar: Anket Sonuçlarının Analizi*”, *Vergi Raporu*, Sayı:103, Nisan, 2008, s,7-21.

SARAÇOĞLU, Fatih. “*Vergi Afları, Vergiye Uyum ve Türkiye Uygulamaları*”, *Finans-Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi*, Sayı:483, Haziran, 2004, s,26-33.

SARAÇOĞLU, Fatih. “*Verginin Vergiyle Denetimi ve Ücretlilere Vergi İadesi*”, *Vergi Dünyası Dergisi*, Yıl:23, Sayı: 270, Aralık, 2003, s,173-179.

SARIKAYA, Hatice Elanur. “*Kayıt dışı Ekonominin Büyümeye Etkisi: Türkiye Örneği(1980-2005)*”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2007,s,1-73.*

SARILI, Mustafa Ali. “Türkiye’de Vergi Denetiminin Sorunları ve Bu Sorunun Çözümüne Yönelik Yapılması Gereken Düzenlemeler”, Muhasebe ve Denetime Bakış, Sayı:9, 2003, s.101-134.

SARILI, Mustafa Ali. “Kayıt dışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Kayıtlı Hale Getirilebilmesi için Alınması Gereken Tedbirler”, Vergi Sorunları Dergisi, Sayı 167, Ağustos, s, 131-156.

SAVAŞ, Abdullah. “Vergi dışı Piyasa Ekonomisi: Kapsamı, Etkileri ve Öneriler” Sayıştay Dergisi Sayı 72,s.51-67.

SAVAŞAN, Fatih, ÇOBAN, Ferah, “Vergi Barişından Faydalanan Mükelleflere İlişkin Ampirik Bulgular”, Vergi Dünyası, Yıl:26, Sayı 306, Şubat, 2007,s. 148-164.

SAVAŞAN, Fatih. “Türkiye’de Kayıt dışı Ekonomi ve Vergi Kaybı Tahminleri”, 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçakları, Önlenmesi Yolları, Antalya, 2004, s, 51-74.

SAYI, İsmail, “Kayıt Dışı Ekonomi”, Muhasebe Finansman Dergisi, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Kayıt Dışı Ekonomi Sempozyumu, Lefkoşe, Kıbrıs, 26 Mayıs 2000, s, 52.

SCHNEİDER, Friedrich, TORGLER, Benno. “ Attitudes Towars Paying Taxes in Austria: An Empirical Analysis”,2004, s,1.

SİNANOĞLU, Cengiz, “Verginin Psikolojik Yönü ve Kişisel Tepkilerin Mali Sonuçları”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1994, s.1-110.

ŞAAN, Ayşe, “Türkiye’de Vergi Kaçakçılığının Önlenmesinde Vergi Denetiminin Etkinliği”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mayıs 2008, s. 1-150.

ŞENGÜL, Selami. “Bir Hurafe Kayıt dışı Ekonomi”, Ankara, 1997, s, 1-249.

TAŞ, Fatma, “Vergi Mükelleflerinin Kayıt Düzenine İlişkin Ödevleri”, Maliye Dergisi, Sayı:152. Ocak-Haziran 2007, s.116-121.

TAŞ, Metin. “ Yanıltıcı Belge Düzenlenmesi Fiiliyle İşlenen Kaçakçılık Suçu Kayıt dışı İstihdam Açısından Nasıl Teşvik Edici Olabilir?”, Yaklaşım, Yıl,17, Sayı,199, 2009, s, 23-25.

TAŞDELEN, Aziz, “*Vergi Hukuku Kuralların Kara Paranın Aklanmasının Önlenmesindeki Önemi*”, 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, Antalya, 2004, s. 465-507.

TAŞKIN, Yasemin, “*Vergi Aflarının Hukuki Niteliği ve Gerekçeleri*”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2010(2), s. 122-128.

TECİM, Burak Ali Han, “*Kayıt Dışı Ekonomide Vergi ve Vergi Denetiminin Önemi*”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2008, s.1-195

TEZCAN, Keramet, GERÇEK, Adnan, SARILI, Mustafa Ali, “*OECD Ülkelerinde Veri İdaresinin Karşılaştırmalı Yapısı ve Türkiye’de Gelir İdaresinin Yeniden Yapılandırılmasının Değerlendirilmesi*”, Vergi Sorunları Dergisi, Sayı:123, 2006, s.100-126.

TEZCAN, Keramet. “*Vergi İstihbarat Merkezine Gelen Bilgi ve Belgeler Çerçevesinde Kayıt dışı Ekonominin Önlenmesi*”, 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, Antalya, 2004, s, 879-908.

TUAY, Elif, GÜVENÇ, İnci, “*Türkiye’de Mükelleflerin Vergiye Bakışı*”, Gelir İdaresi Başkanlığı, Mükellef Hizmetleri Daire Başkanlığı, Yayın No:51, Kasım 2007

TUNÇER, Mehmet, “*Hükümet- Birey İlişkilerinin Vergi Uyumuna Etkisi ve Türkiye*”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi, 2002, Cilt: 57-Sayı:3, s.108-128

TÜM, Kayahan, “*Denetim Birimi Olarak YYM’lerin Vergi Kaybını Önlemede Etkisi: YMM’ler Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma*”, Basılmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2010, s.1-287.

Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu. “*Avrupa Birliği’nde ‘Kayıt dışı Çalışma’ Konusunda İzlenen Politikalar ve Türkiye Açısından Değerlendirme*”, 2003, s, 1-74..

TÜRKAY İmdat, “*Vergi Kayıp- Kaçağını İhbar Eden Kişilere Ödenen İhbar İkramesinin Vergilendirilmesi*”, Vergi Raporu Dergisi, Sayı, 119, 2009, s, 88-93.

UĞUR, A.Atilla, ÇÜTÇÜ, İbrahim, “E-Devlet ve Tasarruf Etkisi Kapsamında VEDOP Projesi”, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, Cilt:1, Sayı:2, 2009,s.1-20.

US, Vuslat, “Türkiye Ekonomisinde Kayıt dışı Ekonomiye Ölçmeye Yönelik Ampirik Çalışma: Elektrik Üretimi Yaklaşımı”, Gazi Üniversitesi, İ.İ.B.F Dergisi 8/1, 2006,s, 94-111.

ÜZELTÜRK, Hakan. “Gölgelerin Efendisi: Gölge Ekonomi Bazı Ülkelerden Örnekler”, 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, Antalya, 2004, s, 350-373.

YAKUT, Abdulmenaf “Vergi Uygulamalarındaki Gerçek dışı Belge Düzenlenmesi ve Kullanılması Özelinde, Vergi Kayıp ve Kaçağıyla ve Kayıt dışı Ekonomiyle Mücadelede Etkin Olabileceğini Düşündüğümüz Bir Sistem Önerisi, Akıllı Belge Sistemi”, Maliye ve Sigorta Yorumları Dergisi, 2009, Sayı, 529, s, 205-208.

YENİÇERİ, Harun. “Beyan Esasına Dayanan Vergilerde Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Psikolojik Nedenlerinin Tespitine Yönelik Bir Araştırma”, 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, Antalya, 2004, s,908-922.

ÖZDAMAR Kazım. “Modern Bilimsel Araştırma Yöntemleri”, Kaan Kitabevi, Eskişehir,2002.

YERELİ, Ahmet Burçin, KARADENİZ, Oğuz. “Türkiye’de Kayıt dışı İstihdamın Vergi Kayıp ve Kaçakları Üzerine Etkisi”, 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, Antalya, 2004,s,180-204.

YETİM, Sedat. “Türkiye’de Vergi Kaçakçılığı ve Kayıt dışı Ekonomi” Türkiye Bankalar Birliği, 2009, Yayın no:215, s, 1-85.

YILMAZ, Gülay Akgül, “Kayıt dışı Ekonomi ve Çözüm Yolları” 2006, İstanbul, Sayfa,117,233.

YILMAZ, Gülay Akgül. “Kayıt dışı Ekonomi; Ulusal ve Küresel Boyutları ve Dinamiklerin Analizi” 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçakları, Önlenmesi Yolları, Antalya, 2004, s;15-51

http://portal1.sgb.gov.tr/calismalar/diger_raporlar/kayitdisiekonomininb%C3%BCy%C3%BCk1%C3%BCg%C3%BC.pdf (Erişim Tarihi: 13.06.2011)

<http://www.belgeler.com/blg/rtv/turkiye-de-kayit-disi-ekonominin-tahmini-ekonometrik-bir-yaklasim-estimation-of-the-size-of-the-underground-economy-in-turkey-an-ecometric-approach> (Erişim Tarihi 13.06.2011)

http://www.canaktan.org/ekonomi/kamu_maliyesi/anasayfa-maliye.htm
(Erişim; 21.02.2011)

<http://www.cnnturk.com/2010/ekonomi/genel/12/27/kayitdisilik.tum.dunyani.n.sorunu/600832.0/index.html> (Erişim Tarihi 13.06.2011)

http://www.eurozaman.com/euro/newsDetail_getNewsById.action;jsessionid=943402F9BB3F6A52632FF552C509398A.node1?newsId=52186 (Erişim Tarihi 13.06.201)

<http://www.gelkont.gov.tr/content.aspx?id=5> (Erişim Tarihi: 27.03.2011)

<http://www.huk.gov.tr/kurumsal.asp?id=1> Erişim Tarihi (20. 02. 2011)

http://www.kasifproje.com/kayitliistihdam/index.php?option=com_content&view=article&id=19&Itemid=12 Erişim Tarihi(30.01.2011)

<http://www.maliye.gov.tr/maliye/khk178b.htm> (Erişim Tarihi: 28.03.2011)

<http://www.netgazete.com/NewsDetail.aspx?nID=749433> (Erişim Tarihi 13.06.2011)

http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=1005&id=57 (Erişim Tarihi: 13.06.2011)

<http://www.turkhukuksitesi.com/mevzuat.php?mid=6763> (Erişim Tarihi: 29.03.2011)

http://www.vdd.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=59&Itemid=38 (Erişim Tarihi 29.03.2011)

http://www.vdd.org.tr/index.php?TemplateStyle=style6&option=com_content&Itemid=61 (Erişim Tarihi 29.03.2011)

EK- ANKET FORMU

1. Yaşınız
 18-29 yaş arası 30-49 yaş arası 50-64 yaş arası
 65 yaş ve üzeri
2. Cinsiyetiniz
 Erkek Kadın
3. Medeni Haliniz
 Evli Bekar Boşanmış
4. Eğitim Durumunuz
 İlköğretim Lise Ön Lisans Lisans Yüksek Lisans
Doktora Diğer...
5. Evli iseniz Çocuk Sayınız
 Çocuğum yok 1 2 3 4 yaş ve üzeri
6. Kaç Yıldır Afyonkarahisar'da İkamet Ediyorsunuz?
 0-5 yıl 6-10 yıl 11-20 yıl 20 yıldan fazla
7. Oturduğunuz Ev Size mi Ait?
 Kira Kendime Ait
8. Meslek Grubunuz
 Üretici İşletme Hizmet İşletmesi Gıda İşletmesi Ticaret
İşletmesi Sanayi ve Endüstriyel İşletme Taşıma ve Depolama İşletmesi
Sigortacılık İşletmesi Diğer...
9. Yıllık Ödediğiniz Vergi Miktarı
 1.000 TL'den az 1.000-2.500 TL 2.501- 10.000 TL. 10.001-
25.000 TL 25.000 TL'den fazla
10. Hangi Vergi Mükellefisiniz?
 Gelir Vergisi Kurumlar Vergisi
11. Kaç Yıllık Vergi Mükellefisiniz?
 0-5 Yıl 6-10 Yıl 11-20 Yıl 20 Yıldan Fazla
12. Vergi Mevzuatını Takip Edebiliyor Musunuz?
 Evet Hayır

13. Cevabınız Evet ise Vergi Mevzuatını Nereden Takip Ediyorsunuz?
() Gazete () Dergi () İnternet () Muhasebecim Aracılığıyla
14. Vergi Danışmanlığı Alıyor Musunuz?
() Evet () Hayır
15. Cevabınız Evet ise Kimden Vergi Danışmanlığı Alıyorsunuz?
() Muhasebeci () Mali Müşavir () Avukat () Diğer
16. Vergi Denetimi Sonucunda Bir Ceza Aldınız mı?
() Evet () Hayır
17. Cevabınız Evet ise Hangi Tür Vergi Cezasına Muhatap Oldunuz?
() Kaçakçılık () Vergi Zıyaı () Genel Usulsüzlük () Özel Usulsüzlük
18. Hangi Yıllarda Vergi Cezasına Muhatap Oldunuz?
() 1987-1992 () 1993-1998 () 1999-2004 () 2005-2010
19. Daha Önce Hiç Vergi Davası Açtınız mı?
() Evet () Hayır
20. Cevabınız Evet ise Hangi Konuda Dava Açtınız?
.....
21. Daha Önce Vergi Denetimi Geçirdiniz mi?
() Evet () Hayır
22. Cevabınız Evet ise Ne Tür Bir Vergi Denetimi Geçirdiniz?
() Yoklama () İnceleme () Aramalı İnceleme () Diğer....
23. Daha Önce Vergi Hatası Düzeltme İşlemi için Başvurunuz Oldu mu?
() Evet () Hayır
24. Daha Önce Vergi Cezalarında Uzlaşma Talebinde Bulundunuz mu?
() Evet () Hayır
25. Cevabınız Evet ise Hangi Vergi Cezalarında Uzlaşma Talebinde
Bulundunuz?
() Kaçakçılık () Vergi Zıyaı () Genel Usulsüzlük () Özel Usulsüzlük

	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim Yok	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
1. Vergi kanunları, tebliğler ve mevzuatın yeterinde açık ve anlaşılabilir olmadığını düşünüyorum.					
2. Üzerine düşen vergi borcunu ödemediği halde yakalanmayan mükellefler olduğuna inanıyorum.					
3. Vergi kaçıranlara uygulanan cezaların yeterince caydırıcı olduğuna inanmıyorum.					
4. Vergi kaçakçılığının cezalandırılması gereken büyük bir suç olduğunu düşünüyorum.					
5. Yakın bir tarihte vergi affı yapılacağını bilen mükellefin vergi borcunu o tarihe kadar ertelediğini düşünüyorum.					
6. Vergi kanunlarının çok sık değişmesinin vergi kaçakçılığını arttırdığını düşünüyorum.					
7. Vergi oranlarının artmasının, vergi kaçakçılığını azalttığını düşünüyorum.					
8. Vergi cezalarının yükseltilmesinin vergi kaçakçılığını azalttığını düşünüyorum.					
9. Vergi kaçırın bir mükellef gördüğümde bunu normal karşılarım.					
10. Vergi kaçakçılığını önlemenin en önemli yolunun denetim olduğunu düşünüyorum.					
11. Televizyon, radyo ve yazılı basında vergi ahlakı ile ilgili bilgilendirme yapıldığı takdirde vergi kaçakçılığının azalacağını düşünüyorum.					
12. Vergi ödeme yükümlülüğünün öneminin ilköğretim okullarından itibaren ders olarak verilmesinin olumlu sonuçlar doğuracağına inanıyorum.					
13. Vergi ahlakı ile ilgili ücretsiz seminerler verilerek halkın bilinçlendirilmesinin vergi kaçakçılığını azaltacağını düşünüyorum.					
14. Son yıllarda kayıt dışı ekonominin arttığını düşünüyorum.					
15. Kayıt dışı ekonominin ekonomiyi canlandırdığını düşünüyorum.					
16. Kayıtlı ekonominin kayıt dışı ekonomiden daha az olduğunu düşünüyorum.					
17. Vergi denetimin artırılması ile kayıt dışı ekonominin azaltılacağını düşünüyorum.					
18. Tahsil edilen vergilerin en gerekli kamu hizmetlerine harcanmadığını düşündüğüm için vergilerimi gönül rızası ile ödemek istemiyorum.					

	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim Yok	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
19. Genel olarak vergisini ödemeyen çok fazla mükellef olduğu için vergimi ödemekten rahatsız oluyorum.					
20. Vergi denetimi veya inceleme elemanlarının yaptıkları denetim görevleri esnasındaki davranışlarından memnunum.					
21. Mükelleflerin yeterince denetlenememesinin vergi kaçakçılığını arttırdığını düşünüyorum.					
22. Vergi denetim oranı arttıkça kayıt dışı ekonominin de aynı oranda azalacağını düşünüyorum.					
23. Vergi denetimi sonucunda uygulanacak cezaların mükellefleri kayıt dışı ekonomiden uzak tutacak tutarda olmasının gerektiğini düşünüyorum.					
24. Vergi denetiminden geçip ceza alan bir mükellefin bir daha kayıt dışı ekonomiye yönelmemesini sağlayacak bir ceza almış olduğunu düşünüyorum.					
25. Kayıt dışı ekonominin azaltılmasında vergi denetiminin yaygın olmasının olumlu sonuçlar doğuracağını düşünüyorum.					